

Sociologický časopis

Czech Sociological Review

Ročník 59 (2023)
Číslo 5

5—23

KAREL ČADA: „Tady prostě umírají lidi a budou umírat“: Příběhy sucha, kulturní kódy a environmentální diskursy

DANIEL ČERMÁK, JANA STACHOVÁ, MATOUŠ PILNÁČEK: Percepce souvislostí pandemie covid-19 a klimatické změny v české blogosféře

RENÁTA MIKEŠOVÁ: „Dokážu varovat před všemi statisticky možnými klimatickými extrémy, ale kdo mě bude varovat před sebou samým?“: Prvky klimaskepticismu v expertní prezentaci klimatické změny v médiích

Sociologický časopis / Czech Sociological Review je recenzovaný vědecký časopis zaměřený na sociologii a příbuzné obory, který publikuje příspěvky z oblasti teorie, empirického výzkumu a metodologie. Rozvíjí sociální vědy, včetně jejich výuky, a zapojuje se do řešení společenských problémů a tvorby politik. Časopis vydává Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., v Praze. Vychází šestkrát ročně (4 čísla v češtině a 2 v angličtině). Časopis uplatňuje politiku otevřeného přístupu a je impaktován v Journal Citation Reports – Social Science Edition, Social Sciences Citation Index (SSCI), Clarivate Analytics, a v dalších scientometrických a bibliografických databázích včetně Scopus, JSTOR, Proquest, EBSCO, CEEOL. Obsah časopisu (od roku 1993) a úplné znění statí (od roku 1995) jsou uveřejněny na sreview.soc.cas.cz.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review is a peer-reviewed open-access journal. It aims to serve as an international platform for advancing sociological theory and methodology in CEE and invites submissions from all branches of sociology and related disciplines. Manuscripts are selected with a view to their originality and theoretical and methodological robustness and how they bridge CEE, European, and world sociology. The journal is published 6 times a year (4 issues in Czech, 2 issues in English) by the Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences in Prague. The journal is listed in Journal Citation Reports – Social Science Edition, Web of Science, Social Sciences Citation Index (SSCI), Clarivate Analytics, and other scientometric and bibliographic databases such as Scopus, JSTOR, Proquest, EBSCO, and CEEOL. Contents of the journal (since 1993) and the full text of articles (since 1995) are published online at sreview.soc.cas.cz.

ČESKÉ VYDÁNÍ

Šéfredaktor: Ondřej Císař

Výkonná redaktorka: Kristýna Příbylová

Redakční rada: Kristýna Bašná (SOÚ AV ČR, Praha), Luděk Brož (EÚ AV ČR, Praha), Dušan Drbohlav (PřF UK, Praha), Radka Dudová (SOÚ AV ČR, Praha), Anna Pospěch Durnová (Universität Wien), Slavomíra Ferencuhová (SOÚ AV ČR, Praha), Martin Hájek (FSV UK, Praha), Dana Hamplová (SOÚ AV ČR, Praha), Stanislav Holubec (HÚ AV ČR, Praha; PF JČU, České Budějovice), Tomáš Katrňák (FSS MU, Brno), Karel Kouba (UHK, Hradec Králové), Jindřich Krejčí (SOÚ AV ČR, Praha), Aleš Kudrnáč (SOÚ AV ČR, Praha), Lukáš Linek (SOÚ AV ČR, Praha), Jaroslava Hasmanová Marhánková (FSV UK, Praha), Martina Mysíková (SOÚ AV ČR, Praha), Miroslav Novák (FSV UK, CEVRO, Praha), Zuzana Podaná (FF UK, Praha), Marek Skovajsa (FF UK, Praha), Jan Spousta (soukromý sektor), Csaba Szaló (FSS MU, Brno), Jiří Vinopal (SOÚ AV ČR, Praha), Marta Vohlídalová (SOÚ AV ČR, Praha)

ENGLISH EDITION

Editor-in-Chief: Dana Hamplová

Editor: Michael L. Smith

Book Review Editor: Pieter Vanhuysse

Managing Editor: Kristýna Příbylová

Editorial Board: Miloslav Bahna (Slovak Academy of Sciences), Ondřej Císař (Czech Academy of Sciences/Charles University), Seán L. Hanley (University College London), Zdenka Mansfeldová (Czech Academy of Sciences), William Outhwaite (Newcastle University), Jiří Příbáň (Cardiff University), Isaac Reed (University of Virginia), Marek Skovajsa (Charles University), Tomáš Sobotka (Vienna Institute of Demography), Pieter Vanhuysse (University of Southern Denmark), Claire Wallace (University of Aberdeen)

REDAKCE / EDITORIAL OFFICE

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, Jilská 361/1, 110 00 Praha 1
telefon: (+420) 210 310 217 | e-mail: casopis@soc.cas.cz | web: sreview.soc.cas.cz

sekretariát/secretary: Martina Hartmanová, sazba/typeset by: Martin Pokorný,
návrh obálky/cover design: Filip Blažek, Designiq, tisk/printed by: ERMAT Praha, s. r. o.

© Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2023

ISSN 0038-0288 (print), 2336-128X (online)

STATI

- Karel Čada: „Tady prostě umírají lidi a budou umírat“: Příběhy sucha, kulturní kódy a environmentální diskursy 487
- Daniel Čermák, Jana Stachová, Matouš Pilnáček: Percepce souvislostí pandemie covid-19 a klimatické změny v české blogosféře 513
- Renáta Mikešová: „Dokážu varovat před všemi statisticky možnými klimatickými extrémy, ale kdo mě bude varovat před sebou samým?“: Proky klimaskepticismu v expertní prezentaci klimatické změny v médiích 535

RECENZE

- Petr Gibas a kol.: Bydlení mladých v době krize (Hana Řiřicová) 553
- Martin Potůček: Anatomie komunismu: Skutečný příběh jedné rodiny (Lucie Rektorová) 555
- Michal Kaplánek (ed.): Volný čas dětí staršího školního věku (Zuzana Velenská) 559

Z obsahu 3. čísla:

Recenzované články

Proměny romské populace ve Sčítáních lidu, domů a bytů mezi lety 2001, 2011 a 2021
Tomáš Katrňák – Ivana Šimíková – Laura Fónadová

Citizens' Allowance Reform in Germany – an Opportunity for Women or a Threat to Public Finances
Katrin Steyer

Stravování seniorů v institucionální péči
Martina Němcová – Marcela Petrová Kafková

Knihy, které nezestály
Jan Keller připomíná knihu „Boj o místa“

Informační servis
Design společenské transformace
Jiří Silný

Recenze

Mertl, Jan a kol.: Sociální politika (Praha: Wolters Kluwer, 2023)

Nedbálková, Kateřina: Tichá dřina: dělnictví a třída v továrně Baťa (Praha: Display, 2021)

FÓRUM

ODBORNÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

sociální politiky

Fórum sociální politiky (FSP) je odborným recenzovaným časopisem.

Jeho vydavatelem je Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i. FSP vychází čtyřikrát ročně.

Všechna čísla Fóra sociální politiky jsou volně dostupná zde: <https://www.rilsa.cz/casopis-fsp/>.

„Tady prostě umírají lidi a budou umírat“: Příběhy sucha, kulturní kódy a environmentální diskursy*

KAREL ČADA**

Fakulta podnikohospodářská, Vysoká škola ekonomická v Praze
Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, Praha

‘People Are Dying, and They Will Be Dying’: Drought Stories, Cultural Codes and Environmental Discourses

Abstract: This article focuses on narratives of drought in Czech media discourses. Proceeding from the perspective of cultural sociology, it describes drought as a complex cultural field and a collective representation that has given rise to new forms of civic responsibility and subjectivity and a rich tableau of new uncertainties and risks. Based on an analysis of 4632 articles published in the most widely read Czech newspapers (Lidové noviny, Hospodářské noviny, MF Dnes, Právo, Blesk) between 2014 and 2018, the article identifies the key media images of drought and relates them to broader environmental discourses and cultural risk patterns. The main thesis of the article is that the key tension in the current debate on global climate change is a dispute not between supporters and deniers of climate change, but between climate fatalism and administrative-expert rationality. The article shows that the environmental crisis is closely linked to and negotiated and discussed in connection with the crisis of administrative and expert institutions. A good illustration of the cultural aspects of the current drought debate in the Czech Republic is the link between the social and natural aspects of environmental problems and the different imaginations of both nature and society.

Keywords: environmental sociology, climate change, expertise, discourse analysis, culture codes, media

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2023, Vol. 59, No. 5: 487–512
<https://doi.org/10.13060/csr.2023.016>

* Tato stať byla zpracována v rámci výzkumného projektu „Příběhy sucha: Lokální souvislosti extrémních klimatických jevů, jejich percepce a ochota aktérů k participaci“, podpořeného Technologickou agenturou České republiky (TL02000048).

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: Mgr. Karel Čada, Ph.D., Fakulta podnikohospodářská VŠE v Praze, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 1938/4, 130 67 Praha 3 – Žižkov, e-mail: karel.cada.kmps@vse.cz.

Úvod

„Důkazy, které máme, říkají, že nás čeká rozvratná a nekontrolovatelná úroveň klimatické změny, která přinese hlad, destrukci, migraci, nemoci a válku,“ píše britský akademik Jem Bendell ve svém textu *Hluboká adaptace: Mapa pro cestu klimatickou tragédií* (2018, s. 9). Článek, který byl původně odmítnut vědeckým časopisem a publikován jako pracovní text, vzbudil nebývalou pozornost. Jako sociology nás úspěch této argumentace staví před otázku, proč se toto líčení stalo tak populární a co znamená žít v předapokalyptickém světě? V čem jsou imaginace katastrofy tak poutavé? A jak ovlivňují tyto imaginace diskusi o klimatické změně a způsobu, jak se s ní společností vyrovnávají? Předkládaná studie reaguje na tuto výzvu a hledá odpovědi na tyto otázky prostřednictvím analýzy současného diskursu sucha v České republice. Sucho či povodně jsou tradičně jedním z významných apokalyptických obrazů. Pro česká média se sucho navíc stalo v posledních letech jedním z hlavních témat klimatického diskursu. V roce 2018 ho novináři *Lidových novin* vyhlásili slovem roku (*Lidové noviny*, 29. 12. 2018). Mediální diskursy tak představují arénu, kde se odehrává diskuse o současné klimatické změně, jsou klíčové pro současné imaginace globálních klimatických změn (viz Boykoff, 2008; Boykoff a Boykoff, 2004) a sucho je jedním z jejich emblematických témat (Hajer, 1995).

Poučena současnou kulturní sociologií (např. Alexander a Smith, 2003; Arnold, 2018 či Smith a Howe, 2015) se studie zaměřuje na to, z jakých zdrojů narativy sucha vycházejí a s jakými představami o budoucnosti jsou spojeny. Diskuse o suchu jako kulturním faktu nás rovněž vede k otázkám, jak lze skrze něj znovu promýšlet společnost, jakou budoucnost tento kulturní fakt implikuje a s jakými důsledky pro širší sociální praxi.

Text, který vychází z analýzy 4 632 článků, které se v letech 2014 až 2018 objevily v nejčtenějších českých novinách (*Lidové noviny*, *Hospodářské noviny*, *MF Dnes*, *Právo*, *Blesk*), identifikuje klíčové mediální představy sucha a vztahuje je k environmentálním diskursům (Dryzek, 2013) a kulturním vzorcům rizik (Douglas a Wildavsky, 1983; Thompson et al., 1990). Takto teoreticky ukotvené a teorií vedené kódování mediálního obsahu nabízí možnost, jak konceptualizovat nejen to, co je v diskursu přítomno, ale i to, co v diskursu přítomno není. Právě chybějící rámce a perspektivy představují klíč k tomu, jak identifikovat limity definice problémů ve veřejném diskursu, neadekvátnosti a nedostatky veřejné debaty, napětí a kontradikce dominantních diskursů a institucionální vlivy formující podoby diskursu (Bacchi, 2009, s. 12–14).

Článek nejprve popisuje teoretické ukotvení v podobě současných environmentálních diskursů, které vztahuje ke kulturním vzorcům spojeným s riziky a sociologickými konceptualizacemi budoucnosti. Na shrnutí teoretické literatury navazuje přehled prací věnujících se souvislostem a vzorcům diskuse sucha v kontextu globálních změn klimatu v mediálním diskursu. V rámci představení metod analýzy článek popisuje vývoj tématu sucha v čase. Ukazuje, že se zvyšuje

jjící se frekvencí článků se sucho stává bodem při referování o různých tématech a rozšiřuje se perioda sezónní zvýšené frekvence, kdy média referují o suchu. V analytické části pak text identifikuje klíčové obrazy sucha a rámce spojené s jeho příčinami a v závěrečné části pak diskutuje vztah identifikovaných kategorií ke kulturním kódům.

O tuto analýzu se opírá hlavní teze článku, že klíčovým konfliktem současné debaty o globálních klimatických změnách není spor mezi zastánci a popírači proměn klimatu, ale vztah mezi klimatickým fatalismem a administrativně-expertní racionalitou. V případě sucha tak dominantní klimatický fatalismus pak vede k tomu, že klimatické změny jsou konceptualizovány jako otázka fakticity (matters of fact), a nikoliv jako otázka širšího zájmu (matters of concern) – blíže viz Latour (2004). Diskutována je tak fakticita příběhů a argumentů, nikoli to, proč právě tato fakta jsou důležitá, z jakých socio-ekonomicko-politických podmínek vycházejí a jaké jsou jejich konsekvence.

Environmentální diskursy jako tematizace budoucnosti

Otázka budoucnosti je spojena s podstatou environmentálního diskursu přinejmenším od šedesátých let, kdy se zájem o životní prostředí dostal do centra politické agendy (Dryzek, 2013, s. 25). V tu dobu byla otázka budoucnosti spojena s diskusí limitů a otázkou přežití lidské populace. V environmentální oblasti se zrcadlí Beckertem (2016) popsany konflikt mezi na příslibech založenou legitimitou a anomickou budoucností, která vychází z diskursu vyčerpání limitů a příslibů současného kapitalismu. Tento konflikt je udržován nejistotou budoucnosti a pocitem nepředvídatelnosti, který charakterizuje sociální, ekonomické a politické procesy moderní éry.

Malthusiánská logika, která upozorňovala na nesoulad mezi spotřebou a dostupnými zdroji, se však objevila v environmentální literatuře již dříve. Před populační expanzí spojenou s moderním kapitalismem varoval již v roce 1948 William Vogt v knize *Road to Survival* (1948) či Fairfield Osborn v knize *Our Plundered Planet* (1948). Obě knihy pomocí vědecké argumentace a statistických výpočtů nastolily malthusiánské paradigma v environmentálním diskursu, které pak završila Ehrlichova publikace *The Population Bomb* (1968). Na tyto práce na úsvitu energetické krize, která udeřila v roce 1973, navázala studie, kterou na základě poptávky Římského klubu provedli vědci z Massachusetts Institute of Technology (MIT) – *The Limits to Growth* (Meadows et al., 1972). Limity růstu a filmový dokument, který studii provázel, dávaly do kontrastu chaos a bídu světa, který využívá své zdroje k totálnímu vyčerpání, znečištění a zalknutí a přelidnění, s klidnou autoritou symbolizovanou počítačem a expertem, který interpretuje strojové simulace (Torgerson, 1995, s. 9). Globální modelování pod dohledem Římského klubu pak pokračovalo i dalšími zprávami. Apokalyptický mód pak přetrvával i v devadesátých letech a v první dekádě nového milénia (Brown, 2003;

Ehrlich a Ehrlich, 2004). Jak upozorňuje Dryzek (2013, s. 37), v biologii zakotvené diskursy planetárních limitů mají politické konsekvence, kdy jejich proponenti inklinují k autoritářským řešením a omezením liberálního kapitalismu.

Odlišný způsob apokalyptické imaginace budoucnosti pak představila v šedesátých letech Rachel Carson ve své knize *The Silent Spring* (1962), kdy název odkazuje ke krajině, v níž vinou postřiků proti hmyzu vyhynuli ptáci. Místo chladných vědeckých výpočtů a dramatické budoucnosti staví do popředí tichý a klidný obraz světa bez ptačího zpěvu. Kniha, která byla varováním před ničivými účinky insekticidů na ptačí populace, stojí v kontrastu již zmíněným predikcím. Zatímco malthusiánská logika dramatizuje budoucnost metaforami zmatku a boje, Carson buduje své vyprávění na metafoře postapokalyptického klidu, „kdy ponurý přízrak se vkrádá téměř nepovšimnut“ (Carson, 1962, s. 32). Obdobně imaginativně silně si v souvislosti s klimatickou změnou počíná i Elizabeth Kolbert ve *Field Notes From a Catastrophe* (2006), kde se snaží „zachytit živě, jak jen to je možné, realitu globálního oteplování“ (Kolbert, 2006, s. 8). I ona, podobně jako Carson téměř půl století před ní, buduje obraz celoplanetární apokalypsy pomocí jejích lokálních obrazů a souvislostí.

Obě formy imaginace budoucnosti odpovídají Beckertem (2016) popsaným dvěma základním módům vztahování se k budoucnosti: (1) kalkulace a (2) utopie. Zatímco kalkulace jsou lineární extrapolací současnosti do budoucnosti, utopie představují obraz časově distinktivního prostoru. „Pravděpodobnostní kalkulace rizik a příležitostí a utopické představy budoucích stavů jsou dva kognitivní nástroje moderních společností, jak se vyrovnat s otevřenou minulostí.“ (Beckert, 2016, s. 34) Imaginace budoucnosti se tak dají klasifikovat na dvou osách: (1) osou konfliktu mezi přísliby a anomii a (2) osou mezi kalkulací a utopií. Dystopické vize novodobých malthusiánů vytvářejí anomické obrazy za pomoci kalkulace, novodobí těšitelé jako Julian Simon (1981) či Bjorn Lomborg (2001) používají kalkulaci k vytváření budoucích příslibů. Rachel Carson a její vize tichého jara či obrazy katastrofy z polního deníku Elizabeth Kolbert je pak z tohoto pohledu utopickou anomii.

Obě osy, na kterých uvažuje o budoucnosti Beckert, korespondují i s tím, jak environmentální diskursy klasifikuje John Dryzek (2013, s. 14–17), jehož dvourozměrný prostor je definován na jedné straně dimenzí mezi reformismem–radikalitou a na druhé straně dimenzí prosaismus–imaginace. Obě osy definují vztah k industrialismu, respektive kapitalismu, jako dominantnímu módu moderních společností. Vzhledem k tomu, že politická ekonomie industrialismu je klíčovou příčinou environmentálních hrozeb, Dryzek předpokládá, že klíčovým znakem environmentálních diskursů je způsob, jak se vůči industrialismu vymezují. Dimenze reformismus–radikalita udává hloubku požadovaných změn, dimenze prosaismus–imaginace pak míru, do jaké daný diskurs považuje industriálně–kapitalistické zřízení jako dané. Dryzek tak popisuje (1) diskursy řešení problémů, které navrhnou reformní řešení v rámci stávajícího politicko-ekonomického uspořádání, (2) diskursy limitů a přežití, které definují radikální požadavky na

šachovnici stávajícího uspořádání, (3) trvalou udržitelnost, která navrhuje reformní uspořádání nově definující politicko-ekonomický systém, a (4) zelenou radikalitu, kdy se radikální požadavky snoubí s odmítnutím stávajícího zřízení.

Zatímco dimenze reforem a radikalismu lze ztotožnit s Beckertovou osou kalkulace a utopie, tedy do jaké míry je budoucnost extenzí současnosti, tak dimenze prosaismus–imaginace souvisí s osou příslibné legitimacy a anomie, tedy do jaké míry se budoucí upořádání budou řídit stejnými zákony jako ty současné. Na základě paralelního čtení obou autorů můžeme vyvodit, že imaginace budoucnosti jsou definovány jednak naší schopností představovat si míru pokroku, jednak schopností představovat si alternativy k současnému upořádání. Specifické diskursy jsou, jak Dryzek připomíná, spojeny s předpoklady o přírodních vztazích, se specifickými aktéry a jejich motivy a klíčovými metaforami a dalšími rétorickými prostředky. Jednotlivé diskursy také vyvolávají specifické efekty na politické úrovni, na úrovni návrhů řešení, mají vliv na instituce, společenské a kulturní konsekvence, ovlivňují argumenty oponentů a typy expertiz.

Vedle toho, jak se environmentální diskursy vztahují k budoucnosti, lze je také klasifikovat podle toho, jak se vztahují k současným hrozbám. V jakých kulturních dimenzích o nich referují a jaké kulturní vzorce využívají k jejich rámování. Teorie Douglas a Wildavského se odvíjí od čtyřech ideálních typů hodnotových systémů, které lze popsat na osách mřížky a skupiny. Mary Douglas (1970) se inspirovala Durkheimovou *Sebevraždou* (1897), kde Durkheim klasifikuje typy sebevraždy podle os integrace a regulace. Douglasové model identifikuje různé modely společenské organizace na základě toho, jak regulují individuální jednání. Skupina definuje důležitost vnějších hranic a sounáležitost se společenstvím, mřížka pak další distinkce v podobě delegace autority, pravidel a sdílených klasifikací. Celkem Douglas a Wildavský definují tyto čtyři typy: (1) individualistický – se slabou příslušností jak ke skupině, tak k pravidlům; (2) fatalistický – se slabou příslušností ke skupině a silným vztahem k pravidlům; (3) hierarchický – se silným vztahem k pravidlům i skupině a (4) rovnostářský – se silným vztahem ke skupině a slabým k pravidlům.

V souvislosti s klimatickou změnou byla tato teorie využita jak pro výzkum postojů (Jones, 2010; Leiserowitz, 2003), tak i narativů (Ney a Thompson, 2000; Verweij et al., 2006). Ney a Thompson (2000) popisují tři narativy: (1) rovnostářský příběh prostopášnosti; (2) individualistický příběh ceny a (3) hierarchický příběh nekontrolovatelného populačního růstu. Verweij s kolegy se s nimi shoduje na (1) rovnostářském příběhu prostopášnosti, nicméně se odlišuje v dalších dvou a nabízí (2) hierarchický příběh nedostatku plánování a (3) individualistický příběh toho, že se nic významného neděje. Smith (2014) pak do středu své analýzy staví fatalistické apokalyptické příběhy klimatické změny.

Práce Mary Douglas a Aarona Wildavského (1983) ukazuje, jak jsou kulturní vzorce klíčové pro to, jak lidé rozumí hrozbám, jak distribuují vinu a odpovědnost za řešení a jak tyto hrozby vřazují do širšího systému sociálních klasifikací. Přispívají tak ke konstruování odpovědnosti za klimatickou změnu, ale i k po-

chopení způsobu jejich odmítání či obcházení (viz Verweij et al., 2022). Tyto podoby obcházení mohou mít podobu fatalistického rámování tématu (Mayer a Smith, 2019) či prohlášení za umělý problém (Vidomus, 2018, s. 111–113), kdy prioritizace společenských problémů a upozadění klimatické změny vychází z kulturního individualistického modelu (Verweij et al., 2006).

Přestože diskuse o klimatické změně má kulturní rozměry, bylo by chybou stavět pouze na mechanickém přístupu následovníků Douglas a Wildavského. Tento přístup, jak varuje Smith (2014), staví na novopozitivistém přístupu k riziku a morfologické redukci, kdy variance kulturních vzorců je redukována na dvě hlavní osy a stabilní struktury. Přestože Douglas a Wildavského model nepostihuje celkové působení kultury, včetně performativních aspektů, která nemůže být redukována do tohoto dvourozměrného modelu, představuje toto rozdělení elegantní vodítko, jak klasifikovat různé sociální imaginace – představované modely společnosti (Taylor, 2003).

Klimatická změna a sucho v mediálních diskurzech

Arnold (2018, s. 12–13) argumentuje, že mediální pokrytí hraje důležitou roli při etablování tématu ve veřejné sféře a odlišuje tři klíčové otázky, na které lze zaměřit analýzu: (1) do jaké míry je klimatická změna pokryta v mediálním zpravodajství (Ivanova et al., 2014; Schmidt et al., 2013; Weingart et al., 2000), (2) čím se toto pokrytí vyznačuje (Dahl, 2015; Ereaut a Segnit, 2006; Maibach et al., 2010; Myers et al., 2012; Nisbet, 2009; Pearce et al., 2015) a (3) jaké výzvy představuje klimatická změna pro obecnou komunikaci vědy (Bauer et al., 2007; Downing a Balantyne, 2007; Hart a Nisbet, 2011; Nisbet a Goidel, 2007). Boykoff (2011, s. 20–29) dokladuje nárůst počtu článků týkajících se klimatické změny ve světových médiích, kdy v roce 2009 o ní média referovala pětkrát více než na přelomu milénia. Odhaluje také škálu momentů, které přitahují větší pozornost, od přírodních katastrof (hurikán Katrina či zemětřesení na Haiti), klíčových světových setkání, expertních zpráv (zprávy IPCC – Mezivládního panelu pro klimatické změny či Sternova zpráva ve Velké Británii) či Nobelovy ceny pro IPCC i Al Gora v roce 2007, a naopak momentů, kdy se pozornost médií od klimatické změny odvrace-la, často vinou silných konkurenčních témat (vliv ekonomické krize v roce 2008). Rok 2009, kdy se konala světová klimatická konference v dánské Kodani, označuje jako vrcholek zájmu médií o problematiku klimatických změn. Pozornost v dalších letech pak spíše slábne (Feldman et al., 2017). Nicméně, jak napovídají britská data (Norton a Hulme, 2019), po roce 2014 lze zaznamenat opětovně se zvyšující zájem médií o problematiku klimatické krize.

Studie se neshodují v míře toho, jak média portrétní klimatickou změnu jako hrozbu pro společnost. Zatímco řada autorů zdůrazňuje dominantní roli alarmismu při referování médií o klimatických změnách (Carvalho a Burgess, 2005; Ereaut a Segnit, 2006), tak podle Feldman et al. (2017) byly dopady klima-

tických změn diskutovány pouze v polovině článků, které se k tématu klimatické změny objevily v největších amerických novinách. Mediální reprezentace klimatických změn se liší v jednotlivých kulturních kontextech, kdy například francouzská média zdůrazňují vymezování Evropy a USA, zatímco v amerických médiích je jako dominantní konflikt prezentován střet mezi politiky a vědci (Brosard et al., 2004). Kulturní kontexty také ovlivňují, do jaké míry média prezentují klimatickou změnu jako konsenzuální záležitost. Zatímco německá či kanadská média zdůrazňují shodu nad otázkou řešení klimatických změn, liší se ale v tom, do jaké míry problematizují efektivitu jednotlivých kroků, tak americká média naopak podtrhávají politický konflikt a kontroverzní momenty (Tschötschel et al., 2020). Další studie potvrzují, že britská a americká média více přinášejí klimaskeptické argumenty a diskurs vědecké neurčitosti v porovnání s jinými zeměmi (Grundmann a Scott, 2014; Painter a Ashe, 2012). Vedle kulturních distinkcí autoři věnující se mediálnímu zobrazení změn klimatu sledují i proměny tématu v čase – posun od environmentálních zpráv k narativu globální lidské zodpovědnosti (Hamblyn, 2009), od environmentální přes politickou tematizaci k otázkám zdraví (Leiserowitz et al., 2010; Myers et al., 2012) či od vědeckého k politickému problému (Shanahan et al., 1999).

Množství autorů se v souvislosti s klimatickou změnou věnuje vyváženosti jako klíčové normě mediální praxe (Boykoff a Boykoff, 2004; Brüggemann a Engesser, 2017; Krauss a Storch, 2005; Kunelius, 2019; Lever-Tracy, 2008), kdy média prezentují problém klimatické změny vyvolané člověkem jako konflikt mezi dvěma odlišnými paradigmaty a dávají oběma stranám symetrický prostor. Míra, se kterou média dávají prostor klimaskeptikům, závisí na ideologickém pozadí, kdy pravicová strana spektra častěji dává prostor opozičním pohledům (Carvalho, 2007; Feldman, et al. 2011; Hart et al., 2015). Silnější než postoj ke změnám klimatu může být ale norma vyváženosti. Přestože většina novinářů souhlasí s vědeckým konsenzem o klimatických změnách, tak dávají hlas jeho odpůrcům (Brüggemann a Engesser, 2014). Nicméně aktuální studie potvrzují, že vědecký konsensus byl ustaven jako dominantní rámec referování o klimatických změnách, kdy média sdílejí přesvědčení, že klimatická změna existuje a je způsobena člověkem, a vyvažování se posouvá do roviny politických implikací (Brüggemann a Engesser, 2017). Přestože se na jedné straně mediální prostor posouvá k vědeckému konsenzu, tak ale na druhé straně stoupá význam jednohlasých fór (echo-chambers) na sociálních sítích (Williams et al., 2015).

Specificky se pak někteří autoři (např. Osaka, 2020; Wilson, 2000; Quesnel a Ajami, 2017) věnují i mediálnímu obrazu sucha jako klíčového extrémního klimatického jevu. Přestože se autoři shodují, že extrémní jevy jako sucho jsou klíčové pro komunikaci o klimatických změnách, neexistuje konsensus ohledně důsledků mediálních reprezentací. Někteří vědci tvrdí, že extrémní události jako sucho jsou příležitostí pro komunikaci, protože zkušenost s nimi zvyšuje obavy ze změny klimatu (Bergquist et al., 2019), naopak jiní argumentují, že rámování změny klimatu prostřednictvím jevů, jako je sucho, přispívá k banalizaci či nor-

malizaci globálních klimatických dopadů (Reser et al., 2014). Na příkladu sucha v Kalifornii v letech 2011–2017 pak Halperin a Walton (2018) ukazují, že reference v médiích podpořily adaptační chování, ale pouze u těch, kteří již byli znepokojeni globální změnou klimatu.

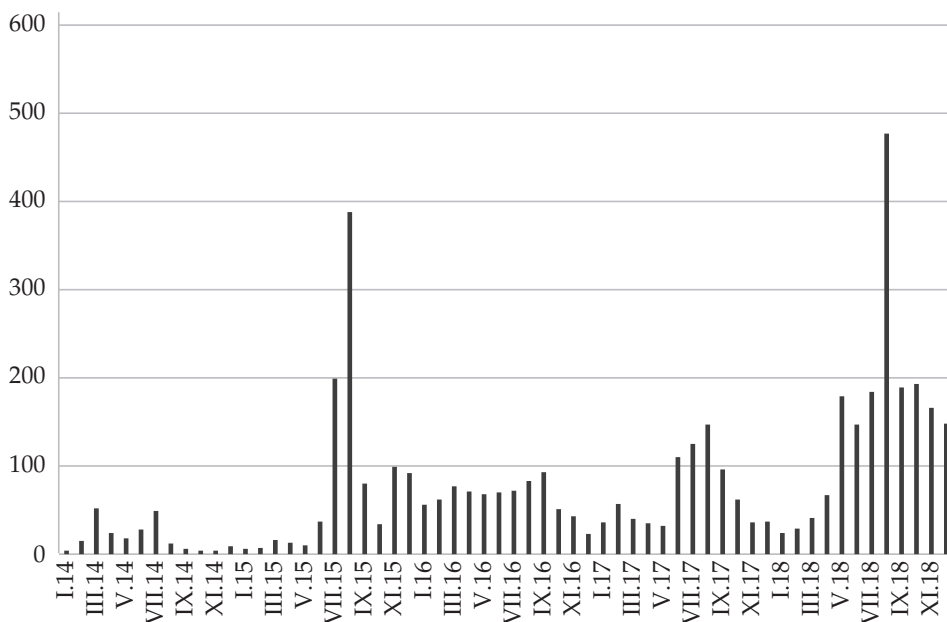
V českém kontextu se analýzou mediálního diskursu klimatických změn zabývali Vávra et al. (2013), kteří mapovali mediální zpravodajství v letech 1997 až 2010. Česká diskuse do značné míry kopíruje zahraniční trendy s nárůstem zpráv v roce 2007 a 2010. Autoři upozorňují také na vliv výrazné pozice Václava Klause na utváření diskursu českého popírání změn klimatu. Ojedinelou pozici českých médií v porovnání se zahraničními vnímají i samotní klimaskeptici. Ve své analýze hnutí českých popíračů změn klimatu Vidomus (2018, s. 316) ukazuje, že čeští odpůrci změn klimatu reflektují skutečnost, že mají v porovnání se svými zahraničními soupeřnými dobrý přístup do běžných médií a že česká média jsou v přebírání environmentální agendy opatrnější než jejich západní protějšky. Nicméně je třeba zmínit, že rozhovory s klimaskeptiky prováděl Vidomus před rokem 2014, kdy byla, jak si ukážeme v další části textu, situace jiná než v současnosti.

Jak již bylo uvedeno, referování o klimatických změnách odpovídá kulturním a politickým kontextům jednotlivých zemí (Brossard et al., 2004; Grundmann a Scott, 2014; Painter and Ashe 2012; Tschötschel et al., 2020), ale i geografickému charakteru území. Reference o suchu dominují v australských (Alexandra a Rickards, 2019; Miller a MacNeill, 2022) či amerických (Halperin a Walton, 2018; Osaka et al., 2020) studiích, které se zabývají zejména případem sucha v Kalifornii. Naopak záplavy a vzestup hladin jsou tematizovány v nizozemském kontextu (Dewulf et al., 2017). V kanadském či skandinávském kontextu je mezi emblematickými tématy více přítomna těžba fosilních paliv (Dusyk et al., 2018; Fløttum a Gjerstad, 2017). Jak ukazují diskutované studie, globální diskurs klimatických změn je významným způsobem lokalizován v důsledku specifických kulturních, politických a historických kontextů, ale i geografických podmínek. V následujících částech textu se zaměříme na to, jakou roli hrají tyto kontexty při utváření diskursu sucha a klimatických změn v českých médiích.

Data a metodologie

Mapoval jsem výskyt článků, které se týkaly sucha a vyšly v nejčtenějších českých médiích: Lidové noviny, Hospodářské noviny, MF Dnes, Právo, Blesk, a to v období od ledna 2014 do prosince 2018. Hledal jsem články, které obsahují slovo „sucho“ a jeho odvozeniny. Tyto články jsem dále čistil podle dvou klíčových kritérií: (1) článek referoval o situaci v České republice a (2) článek zmiňoval sucho v souvislosti s počasím, klimatickými změnami či životním prostředím. Eliminoval jsem např. články obsahující spojení „suchý únor“ – týkající se dobrovolného rozhodnutí nepít v únoru alkohol – nebo „suchý humor“. Celkem bylo v souboru 4 632 článků.

Graf 1. Výskyt článků v jednotlivých měsících v letech 2014–2018

Rok 2014 je hydrology označován jako začátek kontinuálního období srážkových deficitů a suchého období (viz ČHMÚ, 2018, 2019). Mediální analýza tak pokrývá celkové suché období, které začalo po povodních v roce 2013. Příčiny sucha lze přičítat kombinaci několika faktorů od deficitních srážek a vysoké teploty vzduchu, která podporuje větší výpar, přes nepříznivý charakter z hlediska sněhové podprůměrných srážek k poklesu zásob vody v půdě a podzemních vodách (ČHMÚ, 2018). V analýze jsem svůj zájem zaměřil na to, jak jsou tyto fyzikální změny reflektovány v českých médiích.

Jak ukazuje Graf 1, pro tyto roky je typický vzestupný trend, kdy článků v jednotlivých letech přibývá, i sezónnost, kdy se o suchu referuje častěji v letních a prvních podzimních měsících.

Zatímco v roce 2014 se sucha týkalo celkem 225 článků, v roce 2015 jejich počet stoupl téměř pětinašobně na 981, v roce 2016 české deníky přinesly celkem 769 článků týkajících se sucha, v roce 2017 jsem zaznamenal 813 článků a v roce 2018 počet mediální referencí k tématu sucha kulminoval na 1 844. Tradičně nejvíce článků o suchu vychází v srpnu, s výjimkou roku 2014, kdy nejvíce článků vyšlo v červenci. Data rovněž naznačují, že se stoupajícím počtem referencí o suchu se rozšiřuje i hlavní sezóna zpravodajství o suchu. Zatímco v roce 2015 tuto sezónu tvořily pouze prázdninové měsíce, na které připadalo celkem 60 %

článků, tak v roce 2018 sezóna zpravodajství o suchu začala v květnu a zmínky utichaly až s koncem října.

Se vzrůstající intenzitou počtu článků se rovněž setkáváme se stoupající urgencí ohledně řešení problémů. Můžeme tak sledovat, jak se sucho ustavovalo jako společenský problém. Perioda našich dat připadá na první fáze Downsova cyklu pozornosti (Downs, 1972; Petersen, 2009). Downs rozděluje cyklus pozornosti médií do pěti fází: (1) předproblémová fáze; (2) znepokojení spojené s problémem a euforické nadšení; (3) uvědomění si nákladů na řešení; (4) pokles intenzity zájmu a (5) postproblémové období. Cyklus začíná předproblémovou fází, kdy znepokojení vyjadřují jen experti a specifické zájmové skupiny, ale pozornost veřejnosti dosud není zaměřená na dané téma. V druhé fázi stoupá pozornost veřejnosti – často v důsledku série událostí, které zviditelnily specifické a neblahé důsledky daného jevu. Tato fáze je rovněž spjata se zvýšenou poptávkou po politickém řešení problému. V další fázi, kdy se diskutují jednotlivá řešení, si veřejnost uvědomí finanční a sociální náklady a oběti řešení. To vede k poklesu zájmu o daný problém, kdy se diskuse příčin, důsledků a řešení vrací zpět do specifických expertních a zájmových skupin. Zájem o mediální pokrytí klimatických změn však vedla k revizím Downsova cyklu. Ukazuje se, že ani po dekádě diskuse o klimatických změnách nepřibývá ekonomických argumentů ohledně ekonomických obětí (Ylä-Anttila et al., 2018) a že Downsův cyklus neplatí ve všech mediálních prostředích stejně (Brossard et al., 2004). Vzhledem k tomu, že náš soubor dat pokrývá první dvě fáze cyklu, se naše výzkumné otázky zužují na to, jak byl problém sucha etablován v českém tisku.

V analýze jsem se inspiroval metodou diskursivní analýzy rozvinutou Maartenem Hajerem (1995, 2009). Hajer jmenuje klíčové koncepty diskursivní analýzy, které tvoří klíčové příběhy, události, emblematická témata či metafory. Tento typ analýzy rovněž věnuje pozornost blízkosti jednotlivých témat (tzv. diskursivním afinitám) i blízkosti jednotlivých mluvčích (tzv. diskursivním koalicím). Stejně jako pro Hajera i v tomto článku je klíčová temporální dimenze – jak se sledovaný diskurs vyvíjí v čase. V souladu s Hajerem chápeme diskurs jako „soubor myšlenek, konceptů a kategorizací, které jsou vytvářeny, reprodukovány a transformovány pomocí sad praktik, skrze něž je připisován smysl fyzickým a sociálním realitám“ (Hajer, 1995, s. 44). Nicméně i v jednom diskursu může být stejná událost vyprávěna různými způsoby – například s ohledem na různé normy připisování viny či odpovědnosti. Tyto osy strukturující líčení události jsou často vně zkoumaného diskursivního pole. Takové způsoby formování jednotlivých líčení v článku pak označuji jako rámce. V použité analýze tyto rámce analyticky vycházejí především z klasifikace kulturních rizik Douglas a Wildavského (1983). O narativech pak hovořím tam, kde je nutné podtrhnout příběhovou a temporální rovinu.

Výrazný nárůst článků jsem zaznamenal v horkém létě 2015, kdy vzhledem k silnému suchu několik krajů vyhlásilo mimořádná opatření. Nedostatek vody je dokladován problémy s úrodou (emblematickými plodinami jsou v tomto směru zejména ovoce, víno a chmel), vysycháním potoků, suchem na zahrádkách či

slabou houbařskou sezonou. Přestože v následujícím roce 2016 nebylo tak suché léto a chybí tak letní výkyvy v počtu článků – objevuje se více textů, které tematizují politické aspekty problému (opatření a plány). V roce 2017 byl hlavním tématem v srpnu vyhlášený program Dešťovka, jenž cílil na vlastníky a stavebníky rodinných a bytových domů k udržitelnému a efektivnímu hospodaření s vodou. V posledním sledovaném roce 2018 bylo zpravodajství ovlivněno mimořádně suchým létem (tématy byl zvýšený výskyt kůrovce, přemnožení klíšťat a vos a vysychání studní). V tomto roce bylo „sucho“ vyhlášeno slovem roku.

V kontextu možných opatření se celkově nejvíce diskutovala tato témata: (1) zadržování vody v krajině, včetně budování rybníků a přehrad, (2) omezování individuální spotřeby (specificky je zmiňován vysoký počet soukromých bazénů) a (3) změny v lesním hospodářství a opatření proti půdní erozi.

Pro účely diskursní analýzy byl soubor článků doplněn i přepisy televizních debat. Celkem šlo o čtyři přepisy pořadu Máte slovo (19. 11. 2015, 6. 4. 2017, 13. 4. 2017, 20. 9. 2018), Partie na Primě (10. 9. 2017) a přepisy pořadů, které vznikly v rámci tematického vysílání Českého rozhlasu „Týden vody“ (19.–26. 6. 2017). Doplnění souboru zpravodajských článků nám pomohlo rozšířit korpus článků o komentáře a výstupy expertů, které umožnily kategorizovat širší spektrum novinářských žánrů i argumentačních kategorií. Zatímco ve zpravodajském diskursu, a to zejména v prvních letech zkoumaného období, hrají významnou roli hobby témata (houbaření, zahradničení či vodáctví), v televizních diskusích se tyto tendence neobjevují. Naopak televizní a rozhlasové diskuse skýtají větší spektrum i plochu pro argumentaci o příčinách a řešení problému se suchem. V obou typech diskursů se také objevují stejní mluvčí – a to jak politici a tvůrci veřejných politik, tak vědci a zástupci odborných komunit (zemědělci, lesníci či vodohospodáři).

V kódování článků se analýza zaměřila na induktivně vzniklé klíčové tematické kategorie spojené se suchem (např. příroda, zemědělství, venkov, město), které byly výsledkem otevřeného kódování. Tyto kategorie byly kategorizovány podle toho, jak autoři textů zmiňovali příčiny sucha a jaká identifikovali řešení. Jaké byly klíčové obrazy a metafory sucha. V souladu s teoretickými východisky článku byla analýza rozšířena o to, jaké podoby minulosti a budoucnosti články konstruovaly. V poslední vlně kódování se analytická práce specificky věnovala kulturním vzorcům rizik (fatalismu, hierarchii, rovnostářství a individualismu) – s jakými klíčovými pojmy jsou tyto vzorce spojené, jak konstruují vinu a odpovědnost, jaká navrhuji řešení a jaké hranice vytvářejí. Poslední kolo kódování se zaměřilo na vztahy mezi identifikovanými kódy a kategoriemi a strukturou příběhů a argumentací spojených se suchem.

Liminalita krizového diskursu sucha

V mediálním diskursu je sucho vizualizováno a spojováno s typickými obrazy – symptomy sucha. V tomto směru existuje několik základních obrazů sucha: (1) vyschlé vodní toky a krajina, (2) chudá půda, (3) množíci se paraziti a (4) na-

rušení časového pořádku. Všechny obrazy sucha jsou pak spojovány s nebezpečím, smrtí a ubýváním života.

Obrazy sucha jsou logicky do značné míry spojeny s vodou, respektive jejím nedostatkem – stojaté hladiny řek, kameny, které nejsou při dostatku vody vidět, vyschlá koryta potoků a vyschlé studně. Nízké průtoky, vysoké teploty a nedostatek kyslíku také samy o sobě vytvářejí podmínky, ve kterých ryby velmi obtížně přežívají. Umírající ryby pak tvoří další důležitou imaginaci spojenou se suchem. Byť tyto obrazy prochází celým sledovaným obdobím, tak postupně přibývá zpráv a odkazů na dlouhodobost daného stavu – např. „travou pokrytá koryta řek“ – či na opakování tohoto stavu. Zatímco v roce 2014 je sucho prezentováno jako ojedinělý či extrémní fenomén, v roce 2018 je již prezentováno jako normální stav („Sucho už je normální stav“ – MF Dnes, 17. 7. 2018). Tato normalizace sucha pak přispívá k vnímání sucha jako něčeho, na co je potřeba se připravit, s čím se smířit a co přijmout. V jednom okamžiku tak média referují o dvou normalitách současně. Na jedné straně je sucho prezentováno jako něco výjimečného – toky jsou popisovány jako odchýlené od normálu, suché léto je srovnáváno s normálními roky, stavy podzemních vod s normálními hodnotami, na druhou stranu však není zcela unikátní – jako stav, který bude „bývat častěji“ (Lidové noviny, 19. 8. 2018), či „konec vodního blahobytu“ (Lidové noviny, 3. 8. 2018). Sucho je tedy konstruováno jako nová normalita – jako něco, co v současnosti není obvyklé, ale v budoucnu obvyklé bude.

Vedle vody je další skupina obrazů spojena s půdou. Půda je prezentována jako „substrát bez života“ (Lidové noviny, 7. 7. 2018). Časté jsou obrazy rozpraskané a tvrdé půdy či prašných polí. Obraz půdy je spojován s její erozí a devalvací. Důležitým momentem je v tomto směru dopad zemědělského průmyslu, kdy je půda líčena jako „drancovaná zemědělci“ (Máte slovo, 19. 11. 2015). Podobně jako v případě sucha i v případě půdy nejsou změny představovány jako ojedinělý, extrémní jev, ale jako začátek nového trendu. „Nacházíme se v přechodné fázi, kdy tu máme zemědělský systém, který budovaly generace našich předků – a máme měnící se klima, které přestává být dostatečně stabilní.“ (Český rozhlas, 19. 6. 2017)

Další skupina obrazů sucha je spojena s množícími se parazity, kdy na jedné straně přibývá nebezpečných a ohrožujících klíšťat, kůrovce, sinic či hmyzu, na druhé straně ale ubývá prospěšných tvorů, jako jsou žížaly či včely. Zejména v případě kůrovce média používají slovo kalamita a zdůrazňují rozsah napadení, které není možné zvládnout. Součástí této imaginace jsou i suché lesy. Tyto změny jsou důkazem bezprecedentnosti těchto změn: „Po staletí žily v české krajině na jednom metru čtverečním až stovky žížal. Bývají považovány za symbol zdravé půdy. Nyní na některých místech nezbyla ani jediná.“ (Lidové noviny, 7. 6. 2018) K těmto změnám se pak přidávají i zmínky o nových rizicích – jako například vir západonilské horečky šířený komáry na jižní Moravě (MF Dnes, 19. 6. 2018).

Posledním opakovaným symptomem krizového diskursu sucha je pak zdůrazňování narušování časového pořádku, kdy se „příroda zrychlila a všechno

dozrává mnohem dřív“ (Právo, 4. 6. 2018), „borůvky zmodraly horkem dřív, jsou ale menší“ (Lidové noviny, 22. 6. 2018), „sklizeň jahod začala ... minimálně o dva týdny dříve“ (Právo, 26. 6. 2018) či v červnu lze „najít třeba i hříby, které pro tuto dobu typické nebývají“ (MF Dnes, 27. 6. 2018). Narušování časového pořádku je spojováno se zmatkem a chaosem. Tento zmatek a chaos pak podtrhují představu, že se nacházíme v přechodu mezi dvěma stádii. Tento obraz je podpořen dalšími extrémními klimatickými změnami, jako jsou například dlouhodobé vysoké teploty, povodně či přívalové deště.

Právě dojem přechodovosti a změny všechny identifikované klíčové obrazy sucha podtrhuje. Krizový diskurs jednak buduje představu, že nejde o unikátní jevy, ale o dlouhodobou proměnu. Jednotlivé symptomy sucha jsou líčeny jako příchod nové normality, kdy přestává platit pořádek toho, na co jsme byli zvyklí. V diskursu sucha, jako příkladu environmentální krize, máme před sebou liminální diskurs, kdy narušení pořádku je následováno nestabilitou, napětím či nejistotou, které vytvářejí zkušenostní matici, z níž jsou odvozeny další sociální performance (Turner, 1980). Tyto symptomy krizového diskursu jsou viditelné na každodenní úrovni. Skrze obrazy vyschlých toků, chudé půdy, množících se parazitů a rozpadu časového pořádku se abstraktní a experty vnímané změny stávají součástí širšího diskursu a každodenní reality. V kontextu diskuse sucha jako nové normality je také explicitně zdůrazňováno jeho propojení s klimatickou změnou. Tyto lokální obrazy, podobně jako reportáže Elizabeth Kolbert (2006) z míst postižených globálním oteplováním, budují vědomí urgency, že se tato změna děje již teď a tady.

Sucho je spojováno s venkovem a přírodou. Méně pak s městem, kde se v souvislosti s klimatickou změnou média spíše věnují vlnám veder, relativně méně je spojováno s průmyslem a energetikou. V obrazech sucha také rezonuje mýtus přírody, která vrací úder lidské pýše. Téma, které bylo v environmentální literatuře rozehráno již Rachel Carson (1962). Sucho je v mediích prezentováno jako důsledek klimatické změny, nicméně klimatická změna ve spojitosti se suchem je minimálně problematizována a její příčiny nejsou diskutovány. Pokud se tomu děje, tak v názorových článcích či delších rozhovorech a spíše jde o diskusi příčin a dopadů klimatické změny. Klimatické popírání je v daném korpusu dat marginální kategorií. Odkazy na klimatickou změnu jsou také často propojovány s novou normalitou a fatalistickým diskursem (viz dále). Změna klimatu v kontextu sucha není konstruována jako *matter of concern* (Latour, 2004), kdy se problematizují příčiny a socioekonomické důsledky daného jevu, ale naopak je prezentována jako nevyhnutelný či nepopiratelný fakt (*matter of fact*) – něco, co je, ale nediskutuje se o tom. Proto jsou zdůrazňována zejména adaptační opatření týkající zadržování vody v krajině, snižování spotřeby a plány, jak omezovat půdní erozi. Tato nevyhnutelnost pak zakládá rámec fatality klimatické změny, o kterém budu hovořit v dalších částech textu.

Krizový diskurs sucha, jak je prezentován českými médii, tak představuje určitou fatalistickou imaginaci. Sucho nás nevyhnutelně čeká a bude normálním

stavem, kterému je třeba se přizpůsobit, přijmout tuto fakticitu a budovat adaptační strategie. Sucho je prezentováno jako něco, co se děje mimo nás – buď jako důsledek proměňujícího se klimatu, či minulých strategií nakládání s krajinou. Česká média tak v souvislosti se suchem přejímají vědecký konsensus, že klimatické změny probíhají, což je skutečnost, která je v člancích brána jako samozřejmá, a předkládají každodenní evidenci těchto změn. Bezvýhodnost klimatických změn je podtrhována tím, že čtenář přihlíží rozpadu stávajícího světa a příchodu nové normality, která je spojována s obrazy rizika a nebezpečí. Artikulace tohoto přechodu pak mohou být buď spojené s nostalgií a orientovány do minulosti, nebo do budoucnosti, kdy jsou zdůrazňována technicko-adaptační řešení.

Nostalgické narativy a technická řešení

Zatímco příčiny globálních změn klimatu nejsou problematizovány, jsou diskutovány lokální historické souvislosti – kolektivizace v padesátých a šedesátých letech a politika jednotných zemědělských družstev v následujících dvou deádách. Rozsáhlé bloky polí, které podporují erozi. Velké lány, kde se používají rozměrné a těžké stroje. Příznačná je argumentace zemědělce a lesníka Daniela Pitka v pořadu Máte slovo (19. 11. 2015):

Jasně. Ale ty vyřešíme až v momentě, kdy vyřešíme ty základní příčiny toho nedostatku vody. ... Já myslím, že nic neděláme pro to, abychom ji (vodu – pozn. autora) zachytili. To je ten problém. Vždyť se podívejte na strukturu krajiny. Vždyť jsem to před chvilkou ukazoval. Nemáte remízky, nemáte mokřady. Vždyť se zničila v sedmdesátých, v osmdesátých letech většina mokřadů.

Tento narativ se objevuje ve dvou podobách: (1) v historicko-nostalgické podobě a (2) v modernisticko-adaptační podobě. Český diskurs sucha je také silně lokální a nacionální, nepřekračující ve vysvětleních a argumentacích hranice české kotliny.

Morálně nostalgická podoba zdůrazňuje kolektivizaci jako odchýlení od dobré praxe předků. Je proto potřebné se k této dobré praxi vrátit. Právě kolektivizace půdy vedla, podle mluvčích, k odcizení zemědělců od půdy, zpretrhala jejich vazby ke krajině a zničila osvědčenou síť remízků, struh, rybníčků, mokřadů či jiných přirozených rezervoárů vody. Klíčovými slovy tohoto narativu je ztráta vztahu k půdě či respekt ke krajině. „Dnes už málokdo hospodaří na svém. Odpadl intimní vztah k půdě. Vlastník půdy se o ni nestará a pronajme ji někomu, ale ani ten nehospodaří. Najme si lidi, stroje. Traktorista přijede, udělá svoji práci podle GPS souřadnic a zase odjede,“ popisoval ekolog David Storch (Český rozhlas, 23. 6. 2016). Půda je popisována jako pronajatá, odcizená: „Je to o přístupu konkrétního zemědělce. Když nehospodaří na své půdě, nemá velkou motivaci investovat do ní tolik.“ (MF Dnes, 7. 9. 2018) Obdobně argumentuje i bioklimatolog Zdeněk Žalud:

Když se zeptáte sedláka na jižní Moravě, jaké by měl přání, řekne, že by koupil půdu, na které hospodaří. Mám kamaráda v Rakousku, jeho rodina hospodaří na 80 hektarech. Oni vědí, jakou hodnotu pro ně půda má, živí je, chtějí a musí ji udržet v dobrém stavu pro další generace. Tento vztah k půdě se u nás často ztratil. (MF Dnes, 6. 6. 2018)

Součástí nostalgického rámce je i metafora, kdy místní „vracejí krajině život“. Tato metafora zakládá představu mrtvé krajiny, kterou zabila kolektivizace a průmyslové zemědělství, ožívování tradice je pak pokusem o revitalizaci.

Minimálně v části diskursu o půdě se ukazuje vlastnictví jako centrální kategorie, která definuje vztah k půdě a vědomí její hodnoty. Narušením tohoto vztahu pak došlo k narušení rovnováhy v krajině. Nostalgický rámec umisťuje problém sucha do racionálního kódu modernity spojené s kolektivizací a zemědělským průmyslem. Krize je tak do určité míry konstruována jako trest za neúctu k přírodě a může být napravena návratem ke staré praxi – „k receptům z doby našich předků, kteří uměli vodu v krajině zadržet“ (Český rozhlas, 23. 6. 2017). Morálně-nostalgický rámec pak rezonuje s širší krizí racionální modernity a pokusy čelit současnému stavu aktivním používáním tradic potlačených v předchozích generacích. Řešení situace, jež byla způsobena racionální krizí modernity, tak nemůže být nalezeno v prostředcích modernity, ale je nutné se vrátit zpět.

Nicméně není to narativ jediný. Stejnou situaci lze popsat i tak, že problém není v tom, jak jsme v minulosti nakládali s půdou a organizovali zemědělství, ale v současných změnách klimatu. Sucho v dnešní krajině není důsledkem minulých zemědělských praxí, které se mohly v dobových kontextech osvědčovat, ale naopak – dnešní měnící se klima je nekompatibilní se současným zemědělstvím. Rámování příběhu je pak jednoznačně modernistické, kdy se určitá fáze vývoje vyčerpala a je třeba se posunout k další.

Ta (zemědělská praxe – pozn. autora) se po scelování polí v padesátých a šedesátých letech minulého století změnila. Paradoxně z hlediska tehdejší zemědělské produkce, stavu půdy a klimatu to byla změna úspěšná. Ale my nyní žijeme v době, kdy se výhody velkých půdních celků vyčerpaly a začínají převažovat jejich nevýhody. (MF Dnes, 6. 6. 2018)

Tento narativ pak souvisí i s liminalitou diskursu sucha, o kterém se hovoří jako o bezprecedentní změně a příchodu nové normality. Tento rámec pak vyzývá k odborným řešením, kdy experti mohou kalkulovat budoucí podoby krajiny a jejich možná doporučení, kdy hledají například rostliny a jejich odrůdy, kterým nové podmínky tolik nevadí a vyplatí se je pěstovat (MF Dnes, 16. 8. 2018).

Tento narativ také vyzývá k řešení v kontextu celé krajiny, kdy „stávající opatření neberou v úvahu krajinu jako celek, ale snaží se řešit například jen potoky, přehrady či lesy“ (Lidové noviny, 16. 7. 2018). Komplexita změny je podtrhována i komplexností řešení. Namísto obnovování starých tradic jsou klíčová

technická, modernizační opatření – např. infiltrace podzemních vod, kdy se uměle zavádí povrchová voda do podzemí, kde zůstává lépe uchována, či závlážné vaky určené k ochraně lesů. Toto rámování tak odpovídá víře, že environmentální krize vyvolává technologickou kreativitu potřebnou k jejímu překonání. Tento rámec navrhuje racionální adaptační řešení a zdůrazňuje silný aspekt vědeckého poznání a účasti vědců na řešení tohoto problému. K udržení tohoto rámce také pomáhá i tematicky nacionalismus českých médií, kdy referování o suchu a jeho dopadech v České republice je odděleno od diskuse globálních změn.

Sucho v kontextu kulturních vzorců rizik

V diskusi tématu sucha a klimatických změn se zrcadlí širší a kulturně ukotvené přístupy vztahování se k rizikům a přisuzování viny a odpovědnosti. V diskursu rizik se také zrcadlí to, jak mluvčí chtějí regulovat individuální jednání. S odkazem na Douglas a Wildavského (1983), blíže viz teoretická část článku, si analýza všímá rolí vnějších hranic i sounáležitostí se společnostmi a regulací pomocí pravidel, expertiz a sdílených klasifikací. Diskurs sucha do značné míry používá dominantně výrazový slovník hierarchického kódu, který zdůrazňuje hierarchii expertiz, racionálně byrokratická řešení a zvýšenou kontrolu v kombinaci se silnou vazbou na skupinu a kolektiv. Vazba na skupinu legitimizuje potřebu navrhovaných opatření a expertní racionalita a byrokratická řešení jejich správnost.

„Vyhlásí-li se výstraha na nedostatek vody, sejdou se komise a vyhodnotí, jestli je potřeba omezit odběry vody. Nejprve samozřejmě omezí zalévání či napouštění bazénů pitnou vodou a postupně to může dojít až do fáze omezení odběrů vody na pití,“ řekl MF Dnes vicepremiér a ministr životního prostředí Richard Brabec (MF Dnes, 4. 8. 2018).

Součástí tohoto řešení je i větší kompetence pro vodohospodářské úřady a velké projekty – například propojování řek či stavba přehrad. Ministr Brabec rovněž uvedl, že spoléhá na odborníky a na jejich vzájemný kontakt. Součástí hierarchické artikulace nebezpečí je pak i formování a zmocňování komisí a vytváření plánů – například vládního týmu složeného z politiků, úředníků a vědců. V tomto administrativně-technickém rámování se opakovaně objevuje metafora, že politici či stát zaspali. Toto zaspání je nejčastěji připisováno klíčovým rezortním ministerstvům – zemědělství a životního prostředí. Nicméně nezaspali pouze politici, ale „zaspali jsme technologicky i jinak“ (Hospodářské noviny, 27. 9. 2018). Hierarchické rámování také vychází z určitého vnímání periferiality, kdy bychom se měli učit od těch, kdo jsou dál (například několikrát v médiích zmiňovaný Izrael), nebo z určitého vnímání nevyvinutí české společnosti či národního charakteru: „My Češi potřebujeme kontrolu, a pokud tato opatření nechápeme, musí být přísnější regulace a sankce.“ (MF Dnes, 18. 8. 2018) Toto rámování jazyk pravidel opět kombinuje se slovníkem skupinové příslušnosti. Hierarchický kód převládá v běžném zpravodajství. Je široce sdílen jak tvůrci po-

litiky (sdílejí ho oba rezortní ministři – jak zemědělství, tak životního prostředí), tak odborníky. Dominuje i televizním a rozhlasovým diskusím a je spojen zejména s řešením prostřednictvím zákonných úprav – novela zákona o půdě, novela vodního zákona či novela stavebního zákona.

Komplementem k hierarchickému vzorci je individualistický kód spojený s osobní odpovědností a spotřebou – v souvislosti se suchem se objevuje zejména s odkazem na plýtvání a šetření s vodou. V tomto vzorci jsou naopak pravidla i skupinová příslušnost jen slabě artikulovány a klíčová odpovědnost je přisuzována jednotlivci. Častou bariérou správného chování je nevědomost či malá motivace. S nevědomostí je často spojováno plýtvání: „Jsme zvyklí, že otočíme kohoutek a teče nám voda.“ (Hospodářské noviny, 26. 7. 2018) Plýtvání je pak primárně spojováno s bazény u domů. Emblematickým programem individualistického rámování se stal dotační program Dešťovka, který byl spuštěn v létě 2017. V programu „stát podpoří ty, kdo neplýtvají vzácnou pitnou vodou, ale namísto ní chtějí zalévat zahradu nebo splachovat záchod nasbíranou dešťovou vodou“ (Lidové noviny, 8. 8. 2017). Specifickým rysem individualistického vzorce vztahování se k riziku je i důraz na osobní vlastnictví jako klíčovou podmínku udržitelného vztahu k půdě a krajině. Součástí této rétoriky je pak i premisa, že vlastnický vztah zakládá citovou hodnotu půdy. Na druhou stranu takto pojatý individualismus není individualismem tržním, nevnímá půdu jako „investiční příležitost“ ani jako běžnou komoditu. Na osobním vlastnictví založený vztah k půdě tak dává půdě novou hodnotu, která není tržně kalkulovatelná. Osobní vlastnictví tak odkazuje spíše k historické kontinuitě, proto také různí mluvčí opakovaně zmiňují pozitivní příklad Rakouska, které nezažilo přerušení vlastnických vztahů vinou kolektivizace zemědělství. Individualistický rámec se objevuje v běžném zpravodajství. Jeho emocionální podoba s důrazem na vztah k půdě je pak častěji replikována v komentářích či rozhlasových diskusích.

Příslušnost ke skupině bez důrazu na expertizu a byrokratickou racionalitu je podstatou rovnostářského vzorce, který zdůrazňuje společenskou solidaritu, nerovnosti a sociální kohezi. Tento rámec má v diskusích o suchu jen marginální pozici. Často slouží jen jako korektiv administrativní racionality, aby zdůrazňoval její možná selhání – zejména ve spojení s nerovností a nespravedlností. V zásadě se vyskytuje jen ve dvou podobách – při poukazování na lobbing v oblasti nakládání s vodou na jedné straně a na negativní roli komerčních hráčů při distribuci a nakládání s vodou na straně druhé. „Česká vodohospodářská síť je na samé hranici životnosti, protože soukromí provozovatelé do ní neinvestují. Je proto třeba radikální zásah, aby se některé části republiky neocitly na suchu.“ (Lidové noviny, 27. 1. 2017)

Rovnostářské rámování vychází z kritiky tzv. oddílného modelu, kdy obec nebo spolek obcí vlastní infrastrukturu, ale její ziskovou část (provoz a výběr vodného se stočným) přenechaly soukromé společnosti prodejem nebo dlouhodobým nájmem. V souvislosti se soukromými provozovateli se často zmiňuje i zahraniční původ těchto firem, kdy velkou část českých potrubí spravuje fran-

couzská firma. Další nacionální element pak představuje obava z vývozu vody do zahraničí. Nacionální a rovnostářský rámec kombinuje ve své promluvě Aleš Moravec ze sdružení Občané za svá práva v pořadu Máte slovo (13. 4. 2017): „Ne-soutěžilo se vůbec nic a z Prahy odchází 500 milionů ročně, odchází k vám do ciziny na Jaguáry, nebo co si tam kupujete.“ Krizová situace pak umožňuje proti komerčním hráčům argumentovat i středovým či pravicovým politikům (např. politici z vládních stran jako Richard Brabec z ANO či Marián Jurečka z KDU-ČSL, ale i opoziční politici jako Stanislav Polčák ze STAN či František Laudát z TOP 09). Rovnostářský kód je okrajově přítomen ve zpravodajství, kdy jeho proponentem byl tehdejší ministr zemědělství Marián Jurečka a zástupci měst a obcí. Objevuje se i v analytických textech a výrazná byla jeho přítomnost v diskusním pořadu Máte slovo.

Přestože se fatalistický vzorec, se silným aspektem na pravidla, ale slabým vztahem ke skupině, v běžném zpravodajství takřka neobjevuje, specifickou pozici získává v televizních a rozhlasových debatách. Fatalistický rámec upozorňuje na nevyhnutelnost krize, kdy musíme přijmout její skutečnost, a nedostatečnost současných opatření – ať už administrativně-racionálních, individuálních či kolektivních. Oproti ostatním rámcům umisťuje českou situaci do globálního kontextu:

Jako ty papriky vám na zahrádce půjdou docela dobře. Rajčata taky, ale jako dramatické už to začne být ve středozevní oblasti, začne to být v Severní Africe. Mohou být poměrně velké problémy v západní Africe, což je nějakých 600 milionů lidí. No a když se neurodí v Číně, třeba bude výpadek jenom 10 % produkce rýže, tak prostě budou scházet potraviny pro 120 milionů lidí a ti Číňani si je koupí u nás a tím pádem dojde k těm cenovým šokům. (Václav Cílek v pořadu Máte slovo, 20. 9. 2018)

Fatalistické rámování je emocionální, kdy mluvčí hovoří o strachu či obavách. V protikladu k administrativně-expertnímu hierarchickému rámci staví obrazy boje o vodu či potraviny, nucenou migraci či hlad. Geolog Václav Cílek, který patří k nejviditelnějším proponentům fatalistického rámce v českých médiích, vidí katastrofu jako nevyhnutelnou: „Když je varování, tak zhruba 85 % lidí je naprosto neaktivních a vůbec nereaguje. ... To znamená, já si myslím, že my se posuneme už do té doby, kdy to nepůjde zastavit.“ (Máte slovo, 20. 9. 2018) Obdobně stejný mluvčí argumentuje i v diskusi o zvyšujících se cenách kávy: „My se tady bavíme o nějaké kávě, to je úplně irelevantní, tady prostě umírají lidé a budou umírat.“ (Český rozhlas, 20. 6. 2017) V Cílkově pojetí, který v tomto směru argumentuje stejně jako Bendell (2018), fatalismus znamená návrat k individualismu, kde je každý odpovědný sám za sebe. Klíčová metafora boje tak otevírá prostor k obnovení darwinovského diskursu osobní přípravy a adaptace na klimatickou katastrofu.

Jednotlivé vzorce rizik se odlišují jednak různým připisováním viny i hledáním řešení, ale také důrazem na různá témata a škály řešení. Různě definují geografický prostor, kde je relevantní hledat příčiny krize i smysluplná řešení.

Tabulka 1. Sucho v kontextu kulturních vzorců rizik

Vzorec	Klíčová témata	Vina	Řešení	Škála řešení
Hierarchický	Expertiza, předpovědi a management	Nevhodné nakládání s krajinou, nesoulad současných postupů s vývojem klimatu	Posilování státní kontroly, zákony, expertní komise	Stát
Individualistický	Plýtvání, nedostatečný vztah ke krajině	Nedostatečné environmentální vědomí	Dotace, posilování osobního vlastnictví	Jedinec či domácnost
Rovnostářský	Ekonomické struktury, nerovnoměrné rozložení zisku	Privatizace	Omezení soukromého vlastnictví, regulace, komunitní správa	Komunita, obec
Fatalistický	Nevyhnutelnost, nejistota, globální propojení	Vývoj společnosti	Osobní připravenost	Globální svět / Jednotlivec

Zatímco v hierarchickém vzorci je hlavní arénou stát, v individualistickém jedinec či domácnost, v rovnostářském komunita či obec a fatalistický rámec odmítá institucionální struktury moderních politik a pohybuje se na ose planeta–jedinec (blíže viz Tabulku 1).

V tomto směru představuje fatalistický vzorec se svým důrazem na nevyhnutelnost a nejistotu opozici k hierarchickému. Oba vzorce představují odlišné sociálně-politické imaginace, kdy na jedné straně máme před sebou svět silných institucí a silného státu a na druhé straně rozpad současných společenských struktur. Klíčovou distinkci, která oba rámce odlišuje, tak představuje důvěra ve schopnost administrativních a expertních institucí zvládnout danou situaci. Tyto instituce tak produkují určitou míru „ontologické jistoty“ (viz Giddens, 2003), že víme, co se děje a co s danou skutečností lze dělat. Oslabování důvěry v tyto instituce tak nezbytně vede i k oslabování hierarchického rámce ve prospěch fatalistického chápání.

Individualistický i rovnostářský rámec pak představují dvě verze lokálního řešení, první na úrovni jednotlivce a druhé na úrovni obce. Habermasovsky (Habermas, 1987) řečeno oba tyto rámce představují logiku žitého světa, která je postavena jako komplement k logice systému, který je přítomen v hierarchickém

rámci. Nicméně tyto logiky nejsou vzájemně vylučující, ale existují paralelně, kdy jeden mluvčí v jednom textu či pořadu používá oba rejstříky. Toto propojení se ukazuje jako klíčové pro pochopení krizového diskursu sucha, kdy systémová logika je mluvčími aktivně lokalizována a propojována s žitým světem místních obyvatel.

Závěr

Všechny tyto kulturní vzorce – hierarchický rámec státu, rovnostářský rámec komunity či obce a individualistický rámec jednotlivce – na odlišných úrovních představují různé diskuse řešení problémů a odpovídají na krizový diskurs sucha. Tento krizový diskurs je spojen s představou měnící se epochy a přeměny normality přírody. Krizový diskurs je nesen představou vyschlých vodních toků, suché půdy a lesů, množících se parazitů a rozpadu časového řádu. Pro krizový diskurs je typická agregace těchto symptomů do jednoho metapříběhu. Sucho je v českém diskursu také postupně normalizováno – prezentováno jako nová normalita, na kterou je nutné se adaptovat. Tato nejistota spojená s přechodem od jedné normality k jiné je základní premisou sucha jako sociálního dramatu. Nicméně součástí diskuse souvislostí sucha zůstává, jak je tato nejistota artikulována.

V českém prostředí se všechny tyto rámce pohybují na reformní rovině nezpochybňující současné politicko-ekonomické zřízení, kdy nejradikálnější imaginaci představuje nostalgický rámec návratu k předkům. Všechny tyto rámce jsou národně ohraničené, postulují sucho jako nekontrolovatelnou entitu, které se ale krajina a způsob hospodaření mohou přizpůsobit. Protiklad k nim pak představuje fatalistický vzorec klimatického rozvratu. Tento radikálně orientovaný rámec však definuje své požadavky v logice individuální odpovědnosti. V souladu s environmentálními diskursy popsány Dryzekem (2013) odpovídá survivalistickému chápání diskursu limitů. Oproti příslibné budoucnosti hierarchického řádu, která ubezpečuje, že klimatická krize je zvládnutelná, zdůrazňuje anomický rozpad stávajícího řádu. Klíčový rozdíl mezi hierarchickou a fatalistickou imaginací lze identifikovat v jejich vztahu k současným institucím, kdy hierarchický rámec staví na důvěře, že současné instituce mohou zvládnout nynější environmentální výzvy, zatímco fatalistický rámec je k této kapacitě skeptický a postuluje klíčovou odpovědnost jednotlivce.

Sucho je v českých médiích prezentováno nejen v souvislosti s klimatickou změnou, ale také jako důsledek předchozího způsobu nakládání s krajinou – zejména kolektivizace zemědělství. Tento důraz pak umožňuje sucho oddělovat od globální diskuse změn klimatu, ale vztahovat ho i ke specifickému postkomunistickému kontextu. Toto rámování pak propojuje sucho s nostalgickým narativem návratu k době před nástupem komunismu. Ukazuje také na to, jak debaty extrémních klimatických projevů nabývají specifických lokálních kontextů, jak

jsou propojeny s lokální historickou pamětí a zakotveny v širších společenských debatách. Environmentální krize je úzce propojena, vyjednáвана a diskutována ve spojení s krizí důvěry v instituce. Kulturní aspekty současné diskuse o suchu v Česku dokladují propojení mezi společenskými a přírodními aspekty environmentálních problémů a rozličnými imaginacemi jak přírody, tak společnosti. Suchá krajina je tak začleněna do sítí spojujících dávné i nedávné dějiny, ekonomické souvislosti, vědeckou expertizu a osobní biografie.

Obdobně ani kulturní vzorce rizik nelze vnímat jako izolované ostrovy, jak je chápou v úvodu zmiňovaní autoři (např. Ney a Thompson, 2000; Verweij et al., 2006), ale jako propojené principy, které definují kulturní hranice mezi jednotlivými vrstvami problémů a umísťují jednotlivé problematizace a jejich řešení do sítě diskursivních vztahů. Vymezují tak spíše meze smysluplnosti – souvislosti, kdy je možné hovořit o odpovědnosti státu, jedince či komunit. Kulturní logika definuje různé způsoby ohraničení diskuse a legitimní interpretativní popření, kdy například interpretace změn odmítá globální souvislosti a zužuje se na hranice národního státu. Kulturní logika také umožňuje určení hranice přijatelnosti, kdy je v pořádku hovořit o větším podílu obcí na vodovodech a kanalizacích, ale nezazní, že by vodovodní sítě mohly být zestátněny.

Byť, jak bylo řečeno, působení kulturních kódů a normativních představ o společnosti nemůže být redukováno do těchto ideálních typů, tak tyto typy představují klíčové vodítko pro definování hranic, ve kterých jsou smysluplné a kulturně hodnotné určité typy diskursivity. Nicméně tyto hranice nejsou stabilní, ale jsou vyjednáваны. Součástí diskuse a řešení pak může být i posouvání těchto hranic a rozšiřování či zužování prostorů relevance jednotlivých kulturních kódů.

KAREL ČADA je sociolog. Působí na Vysoké škole ekonomické a Univerzitě Karlově. Zabývá se diskursy a narativy ve veřejných politikách. Tuto teoretickou optiku se snaží uplatnit při studiích sociálního vyloučení, migrace a lokálních dopadů globálních klimatických změn. Spolu s Olgou Šmídovou-Matoušovou a Blankou Tollarovou editoval knihu *Po stopách moci v nemoci: O morálce, moci a komunikaci v českém zdravotnictví* (SLON, 2018).

ORCID: 0000-0001-9476-8827

Literatura

- Alexander, J. C. a Smith, P. (2003). The Strong Program in Cultural Sociology: Elements of a Structural Hermeneutics. In J. C. Alexander (ed.), *The Meanings of Social Life. A Cultural Sociology* (s. 11–26). Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195160840.003.0011>

- Alexandra, J. a Rickards, L. (2021). The Contested Politics of Drought, Water Security and Climate Adaptation in Australia's Murray-Darling Basin. *Water Alternatives*, 14(3), 773–794.
- Arnold, A. (2018). *Climate Change and Storytelling: Narratives and Cultural Meaning in Environmental Communication*. Palgrave Macmillan.
- Bacchi, C. (2009). *Analysing Policy: What's the Problem Represented to Be*. Pearson Australia.
- Bauer, M. W., Allum, N. a Miller, S. (2007). What Can We Learn from 25 Years of PUS Survey Research? Liberating and Expanding the Agenda. *Public Understanding of Science*, 16(1), 79–95. <https://doi.org/10.1177/0963662506071287>
- Beckert, J. (2016). *Imagined Futures: Fictinal Expectations and Capitalist Dynamics*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/9780674545878>
- Bendell, J. (2018). *Deep Adaptation: A Map for Navigating Climate Tragedy*. University of Cumbria UK, IFLAS Occasional Paper. <https://www.lifeworth.com/deepadaptation.pdf>
- Bergquist, M., Nilsson, A. a Schultz, P. W. (2019). Experiencing a Severe Weather Event Increases Concern About Climate Change. *Front. Psychol*, 10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00220>
- Boykoff, M. T. (2008). Lost in Translation? The United States Television News Coverage of Anthropogenic Climate Change, 1995–2004. *Climatic Change*, 86, 1–11. <https://doi.org/10.1007/s10584-007-9299-3>
- Boykoff, M. T. (2011). *Who Speaks for the Climate?: Making Sense of Media Reporting on Climate Change*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511978586>
- Boykoff, M. T. a Boykoff, J. M. (2004). Balance as Bias: Global Warming in the US Prestige Press. *Global Environmental Change*, 14, 125–136. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2003.10.001>
- Brossard, D., Shanahan, J. a McComas, K. (2004). Are Issue-Cycles Culturally Constructed? A Comparison of French and American Coverage of Global Warming. *Mass Communication & Society*, 7(3), 359–377. https://doi.org/10.1207/s15327825mcs0703_6
- Brown, L. R. (2003). *Plan B: Rescuing a Planet Under Stress and a Civilization in Trouble*. Earth Policy Institute.
- Brüggemann, M. a Engesser, S. (2017). Beyond False Balance: How Interpretive Journalism Shapes Media Coverage of Climate Change. *Global Environmental Change*, 42, 58–67. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2016.11.004>
- Carson, R. (1962). *The Silent Spring*. Houghton Mifflin.
- Carvalho, A. (2007). Ideological Cultures and Media Discourses on Scientific Knowledge: Re-reading News on Climate Change. *Public Understanding of Science*, 16(2), 223–243. <https://doi.org/10.1177/0963662506066775>
- Carvalho, A. a Burgess, J. (2005). Cultural Circuits of Climate Change in U.K. Broadsheet Newspapers, 1985–2003. *Risk Analysis*, 25(6), 1457–1469. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6924.2005.00692.x>
- ČHMÚ. (2018). *Sucho v roce 2018*. Český hydrometeorologický ústav. https://www.chmi.cz/files/portal/docs/tiskove_zpravy/2019/Predbezna_zprava_o_suchu_2018.pdf
- ČHMÚ. (2019). *Sucho 2014–2018 (sborník abstraktů)*. Český hydrometeorologický ústav. https://www.chmi.cz/files/portal/docs/ruzne/Sbornik_Sucho_komplet_web.pdf
- Dahl, T. (2015). Contested Science in the Media: Linguistic Traces of News Writers' Framing Activity. *Written Communication*, 32(1), 39–65. <https://doi.org/10.1177/0741088314557623>

- Dewulf, A., Boezeman, D. a Vink, M. (2017). Climate Change Communication in the Netherlands. *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*.
<https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228620.013.455>
- Douglas, M. (1970). *Natural Symbols*. Barrie and Rockliff.
- Douglas, M. a Wildavsky, A. (1983). *Risk and Culture: An Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*. University of California Press.
<https://doi.org/10.1525/9780520907393>
- Downing, P. a Ballantyne, J. (2007). *Tipping Point or Turning Point? Social Marketing and Climate Change*. London: IPSOS Mori Social Research Institute.
- Downs, A. (1972). Up and Down with Ecology – The ‘Issue-Attention-Cycle’. *The Public Interest*, 28, 38–51.
- Dryzek, J. S. (2013). *The Politics of Earth: Environmental Discourses*. Oxford University Press.
- Dusyk, N., Axsen, J. a Dullemond, K. (2018). Who Cares About Climate Change? The Mass Media and Socio-political Acceptance of Canada’s Oil Sands and Northern Gateway Pipeline. *Energy Research & Social Science*, 37, 12–21.
<https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.07.005>
- Ehrlich, P. R. (1968). *The Population Bomb*. Ballantine.
- Ehrlich, P. R. a Ehrlich, A. H. (2004). *One with Nineveh: Politics, Consumption, and the Human Future*. Island Press.
- Ereaut, G. a Segnit, N. (2006). *Warm Words: How Are We Telling the Climate Story and Can We Tell It Better?* Institute for Public Policy Research. https://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/05/warm_words_1529.pdf
- Feldman, L. (2011). Partisan Differences in Opinionated News Perceptions: A Test of the Hostile Media effect. *Political Behavior*, 33, 407–432.
<https://doi.org/10.1007/s11109-010-9139-4>
- Feldman, L., Hart, P. S. a Milosevic, T. (2017). Polarizing News? Representations of Threat and Efficacy in Leading US Newspapers’ Coverage of Climate Change. *Public Understanding of Science*, 26(4), 481–497. <https://doi.org/10.1177/0963662515595348>
- Fløttum, K. a Gjerstad, Ø. (2017). Narratives in Climate Change Discourse. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 8(1), e429. <https://doi.org/10.1002/wcc.429>
- Habermas, J. (1987). *Theory of Communicative Action, Volume Two: Lifeworld and System: A Critique of Functional Reason*. Beacon Press.
- Hajer, M. A. (1995). *The Politics of Environmental Discourse: Ecological Modernization and the Policy Process*. Clarendon Press.
- Hajer, M. A. (2009). *Authoritative Governance: Policy making in the Age of Mediatization*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199281671.001.0001>
- Halperin, A. a Walton, P. (2018). The Importance of Place in Communicating Climate Change to Difference Facets of the American Public. *Weather, Climate and Society*, 10, 291–305. <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-16-0119.1>
- Hamblyn, R. (2009). The Whistleblower and the Canary: Rhetorical Construction of Climate Change. *Journal of Historical Geography*, 35, 223–236.
<https://doi.org/10.1016/j.jhig.2008.09.006>
- Hart, P. S. a Nisbet, E. C. (2011). Boomerang Effects in Science Communication: How Motivated Reasoning and Identity Cues Amplify Opinion Polarization About Climate Mitigation Policies. *Communication Research*, 39(6), 701–723.
<https://doi.org/10.1177/0093650211416646>
- Hart, P. S., Feldman, L., Leiserowitz, L. A. a Maibach, E. (2015). Extending the Impacts of Hostile Media Perceptions: Influences on Discussion and Opinion Polarization in the Context of Climate Change. *Science Communication*, 37(4), 506–532.
<https://doi.org/10.1177/1075547015592067>

- Ivanova, A., Schmidt, A. a Schäfer, M. S. (2014). Global Climate Change, Global Public Sphere? Media Attention for Climate Change in 27 Countries. In M. J. Canel a K. Voltmer (eds.), *Comparing Political Communication across Time and Space*. Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137366474_13
- Jones, M. D. (2010). *Heroes and Villains: Cultural Narratives, Mass Opinions, and Climate Change* [Doctoral Dissertation, University of Oklahoma, Norman, Oklahoma].
- Giddens, A. (2003). *Důsledky modernity*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Grundmann, R. a Scott, M. (2014). Disputed Climate Science in the Media: Do Countries Matter? *Public Understanding of Science*, 23(2), 220–235. <https://doi.org/10.1177/0963662512467732>
- Kolbert, E. (2006). *Field Notes From A Catastrophe*. Bloomsbury.
- Krauss, W. a Storch, H. von. (2005). Culture Contributes to Perception of Climate Change. *Nieman Reports*, 59(4). <https://niemanreports.org/articles/culture-contributes-to-perceptions-of-climate-change/>
- Kunelius, R. (2019). A Forced Opportunity: Climate Change and Journalism. *Journalism*, 20(1), 218–222. <https://doi.org/10.1177/1464884918807596>
- Latour, B. (2004). Why Has Critique Run out of Steam? From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Inquiry*, 30(2), 225–248. <https://doi.org/10.1086/421123>
- Leiserowitz, A. A. (2003). *Global Warming in the American Mind: The Roles of Affect, Imagery, and Worldviews in Risk Perception, Policy Preferences, and Behavior*. [Doctoral Dissertation, University of Oregon]. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1560140>
- Leiserowitz, A. A., Maibach, E. W., Roser-Renouf, C. a Smith, N. (2010). *Climate Change in the American Mind: Americans' Global Warming Beliefs and Attitudes in June 2010*. Yale University and George Mason University. Yale Project on Climate Change Communication.
- Lever-Tracy, C. (2008). Global Warming and Sociology. *Current Sociology*, 56(3), 445–466. <https://doi.org/10.1177/0011392107088238>
- Lomborg, B. (2001). *The Skeptical Environmentalist: Measuring the Real State of the World*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139626378>
- Maibach, E. W., Nisbet, M., Baldwin, P., Akerlof, K. a Diao, G. (2010). Reframing Climate Change as a Public Health Issue: An Exploratory Study of Public Reactions. *BMC Public Health*, 10(1), 299. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-299>
- Mayer, A. a Smith, E. K. (2019). Unstoppable Climate Change? The Influence of Fatalistic Beliefs About Climate Change on Behavioural Change and Willingness to Pay Cross-nationally. *Climate Policy*, 19(4), 511–523. <https://doi.org/10.1080/14693062.2018.1532872>
- Meadows, D. L., Meadows, D. H., Randers, J. a Behrens, W. H. III. (1972). *The Limits to Growth*. Universe Books.
- Miller, G. a MacNeil, R. (2022). Farmer Perceptions of Climate Change and Adaptation During the 2017–2020 Australian Drought. *Australian Journal of Political Science*, 57(4), 328–345. <https://doi.org/10.1080/10361146.2022.2049206>
- Myers, T. A., Nisbet, M. C., Maibach, E. W. a Leiserowitz, A. A. (2012). A Public Health Frame Arouses Hopeful Emotions About Climate Change. *A Letter. Climatic Change*, 113(3–4), 1105–1112. <https://doi.org/10.1007/s10584-012-0513-6>
- Ney, S., a Thompson, M. (2000). Cultural Discourses in the Global Climate Change Debate. In E. Jochem, J. A. Sathaye a D. Bouille (eds.), *Society, Behaviour, and Climate Change Mitigation* (s. 65–92). Kluwer. https://doi.org/10.1007/0-306-48160-X_2
- Nisbet, M. C. (2009). Communicating Climate Change. Why Frames Matter for Public Engagement. *Environment: Science and Policy for Sustainable Development*, 51(2), 12–23. <https://doi.org/10.3200/ENVT.51.2.12-23>
- Nisbet, M. C. a Goidel, R. K. (2007). Understanding Citizen Perception of Science

- Controversy: Bridging the Ethnographic-Survey Research Divide. *Public Understanding of Science*, 16, 421–440. <https://doi.org/10.1177/0963662506065558>
- Norton, C. a Hulme, M. (2019). Telling One Story, or Many? An Ecolinguistic Analysis of Climate Change Stories in UK National Newspaper Editorials. *Geoforum*, 104, 114–136. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2019.01.017>
- Osaka, S., Painter, J., Walton, P. a Halperin, A. (2020). Media Representation of Extreme Event Attribution: A Case Study of the 2011–17 California Drought. *Weather, Climate, and Society*, 12(4), 847–862. <https://doi.org/10.1175/WCAS-D-19-0050.1>
- Osborn, F. (1948). *Our Plundered Planet*. Pyramid Publications.
- Painter, J. a Ashe, T. (2012). Cross-national Comparison of the Presence of Climate Scepticism in the Print Media in Six Countries, 2007–10. *Environmental Research Letters*, 7(4), 044005. <https://doi.org/10.1088/1748-9326/7/4/044005>
- Pearce, W., Brown, B., Nerlich, B. a Kotevko, N. (2015). Communicating Climate Change: Conduits, Content, and Consensus. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 6(6), 613–626. <https://doi.org/10.1002/wcc.366>
- Petersen, K. K. (2009). Revisiting Downs' Issue-Attention Cycle: Revisiting Downs' Issue Attention Cycle: International Terrorism and U.S. Public Opinion. *Journal of Strategic Security*, 2(4), 1–16. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.2.4.1>
- Quesnel, K. J. a Ajami, N. K. (2017). Changes in Water Consumption Linked to Heavy News Media Coverage of Extreme Climatic Events. *Science Advances*, 3(10), e1700784. <https://doi.org/10.1126/sciadv.1700784>
- Reser, J. P., Bradley, G. L. a Ellul, M. C. (2014). Encountering Climate Change: 'Seeing' is More than 'Believing'. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 5(4), 521–537. <https://doi.org/10.1002/wcc.286>
- Shanahan, J., Pelstring, L. a McComas, K. (1999). Using Narratives to Think About Environmental Attitude and Behavior: An Exploratory Study. *Society & Natural Resources*, 12(5), 405–419. <https://doi.org/10.1080/089419299279506>
- Schmidt, A., Ivanova, A. a Schäfer, M. S. (2013). Media Attention for Climate Change Around the World: A Comparative Analysis of Newspaper Coverage in 27 Countries. *Global Environmental Change*, 23(5), 1233–1248. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.07.020>
- Simon, J. L. (1981). *The Ultimate Resource*. Princeton University Press.
- Smith, P. (2014). Narrating Global Warming. In J. C. Alexander, R. N. Jacobs a P. Smith (eds.), *The Oxford Handbook of Cultural Sociology* (s. 745–760). Oxford University Press.
- Smith, P. a Howe, N. (2015). *Climate Change as Social Drama: Global Warming in the Public Sphere*. Cambridge University Press.
- Taylor, C. (2003). *Modern Social Imaginaries*. Duke University Press.
- Thompson, M., Ellis, R. a Wildavsky, A. (1990). *Cultural Theory*. Westview Press.
- Torgerson, D. (1995). The Uncertain Quest for Sustainability: Public Discourse and the Politics of Environmentalism. In F. Fischer a M. Black (eds.), *Greening Environmental Policy: The Politics of a Sustainable Future* (s. 3–20). Paul Chapman. https://doi.org/10.1007/978-1-137-08357-9_1
- Tschötschel, R., Schuck, A. a Wonneberger, A. (2020). Patterns of Controversy and Consensus in German, Canadian, and US Online News on Climate Change. *Global Environmental Change*, 60, 1019. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2019.101957>
- Turner, V. (1980). Social Dramas and Stories About Them. *Critical Inquiry*, 7(1), 141–168. <https://doi.org/10.1086/448092>
- Vávra, J., Lapka, M., Dvořáková-Lísková, Z. a Cudlínová, E. (2013). Obraz změn klimatu v českých denících v letech 1997–2010. In J. Vávra, Z. Sokolíčková a M. Lapka (eds.), *Naše společná přítomnost II.* (s. 9–13). Univerzita Karlova. <https://doi.org/10.14712/24647055.2014.1>

- Verweij, M., Douglas, M., Ellis, R., Engel, C., Hendriks, F., Lohmann, S. ... Thompson, M. (2006). Clumsy Solutions for a Complex World: The Case of Climate Change. *Public Administration*, 84(4), 817–843. <https://doi.org/10.1111/j.1540-8159.2005.09566.x-i1>
- Verweij, M., Ney, S. a Thompson, M. 2022. Cultural Theory's Contributions to Climate Science: Reply to Hansson. *European Journal for Philosophy of Science*, 12(2), 1–13. <https://doi.org/10.1007/s13194-022-00464-y>
- Vidomus, P. 2018. *Oteplí se a bude líp: Česká klimaskepse v čase globálních rizik*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Vogt, W. 1948. *Road to Survival*. William Sloane Associates, Inc.
- Weingart, P., Engels, A. a Pansegrau, P. (2000). Risks of Communication: Discourses on Climate Change in Science, Politics, and the Mass Media. *Public Understanding of Science*, 9(3), 261–283. <https://doi.org/10.1088/0963-6625/9/3/304>
- Williams, H. T. P., McMurray, J. R., Kurz, T. a Lambert, F. H. (2015). Network Analysis Reveals Open Forums and Echo Chambers in Social Media Discussions of Climate Change. *Global Environmental Change*, 32, 126–138. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2015.03.006>
- Wilson, K. M. (2000). Drought, Debate, and Uncertainty: Measuring Reporters' Knowledge and Ignorance About Climate Change. *Public Understanding of Science*, 9(1), 1–13. <https://doi.org/10.1088/0963-6625/9/1/301>

Percepce souvislostí pandemie covid-19 a klimatické změny v české blogosféře*

DANIEL ČERMÁK**, JANA STACHOVÁ, MATOUŠ PILNÁČEK

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

Perception of the Connection between the COVID-19 Pandemic and Climate Change in the Czech Blogosphere

Abstract: The article is dedicated to reflecting the links between the climate crisis and the Covid-19 pandemic crisis in the context of Czech social media, specifically on several blogging platforms. The processes leading to the climate and pandemic crises are highly intertwined, based in the way humans interact with the environment on a global scale. However, the circumstances and consequences of both crises, as well as the ways they are dealt with, also share common features. The authors identify such contexts as reflected on blogging platforms by undertaking a qualitative analysis of texts from an interpretative phenomenological perspective. Climate scepticism is connected to pandemic scepticism, on the one hand, and to acceptance of the pandemic as a real threat, on the other hand. Conversely, acceptance of the climate crisis can be associated with both acceptance of the pandemic and pandemic scepticism.

Keywords: climate change, COVID-19 pandemic, scepticism, neutralization techniques, blogs

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2023, Vol. 59, No. 5: 513–534

<https://doi.org/10.13060/csr.2022.038>

Během posledních let začal být celý svět ovlivňován souběhem dvou krizí, pandemie nemoci covid-19 a změn klimatu ovlivněných lidskou činností. Souběh obou krizí představuje velkou výzvu vyžadující intenzivní, koordinovaná a nákladná řešení. Současně obě krize odhalily celou řadu problémů, jež je třeba řešit. Mezi oběma krizemi existuje řada rozdílů, ale i řada souvislostí, a právě na jejich vnímání jsme zaměřili naše výzkumné úsilí. Lidé mohou sdělovat své názory na uvedené souvislosti s využitím různých komunikačních kanálů.

* Tento text vznikl v rámci výzkumného projektu DG18P02OVV016 „Vývoj centralizovaného rozhraní pro vytěžování velkých dat z webových archivů“ (2018–2022), podpořeného Ministerstvem kultury.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Daniel Čermák, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: daniel.cermak@soc.cas.cz.

Pro analýzy provedené v tomto textu jsme využili příspěvky publikované na některé ze třech vybraných českých blogovacích platform (blog.idnes.cz; blog.aktualne.cz; a blog.respekt.cz). Cílem analýz bylo identifikovat souvislosti mezi oběma krizemi, tak jak jsou na blogovacích platformách reflektovány, prostřednictvím kvalitativní analýzy textů interpretativní fenomenologickou perspektivou.

Klimatická změna a pandemie viru SARS-CoV-2

Když v prosinci 2019 Ursula von der Leyen vyhlásila Zelenou dohodu pro Evropu jakožto cestu, jak v Evropské unii řešit největší globální krizi – lidmi indukovanou klimatickou změnu – málokdo asi tušil, že lidstvo bude zanedlouho čelit krizi jiné. Tou se stala pandemie viru SARS-CoV-2. Rok 2020 se potom už nesl zejména ve znamení globální pandemie, na jejíž řešení se soustředilo a stále ještě soustředí nemalé úsilí celého lidstva. Tato aktuální krize poněkud zastínila fakt, že dle Světové meteorologické organizace (WMO, 2021) se jednalo o jeden ze tří nejteplejších roků od předprůmyslové éry (1850–1900).¹ Zmíněný rok se rovněž nesl ve znamení projevů klimatické změny, jakými byly rozsáhlé lesní požáry, záplavy a extrémní teploty (EClinical Medicine, 2021). Nicméně ve stínu řešení pandemie se mezi politiky, ekonomy a dalšími experty z průmyslu, zemědělství, neziskové sféry i celé řady vědních oborů objevovaly hlasy upozorňující na souvislosti obou globálních krizí a na možnosti i výzvy, které nám tyto souvislosti do budoucna přinášejí. Podobnost obou krizí je zřejmá z faktu, že obě způsobují ztráty na životech, kterým se dalo společným úsilím na globální úrovni předejít. Pandemie navíc zesiluje rizika klimatické změny pro populace a jejich zdroje obživy (EClinical Medicine, 2021).

Souvislost klimatické a pandemické krize

Procesy, které přispívají ke klimatické změně či zhoršování životního prostředí, současně s objevováním nových patogenů, včetně zoonóz, jakou je i covid-19, jsou v odborné literatuře dlouhodobě reflektovány. Zoonózy představují až 60 % nově se objevujících patogenů a samotný přenos zoonóz na člověka je ovlivňován celou řadou antropogenních, přírodních i klimatických faktorů (Naicker, 2011). Procesy vedoucí k oběma krizím jsou mezi sebou značně provázané a spočívají v tom, jak lidé ovlivňují životní prostředí. Deforestace, zabírání půdy, ničení habitatů a s tím spojená ztráta biodiverzity ve prospěch chovu dobytka či urbanizace, dále turismus a mezinárodní obchod, to vše přispívá jak k produkci skleníkových plynů a snížené absorpci CO₂, tak k vyššímu riziku přenosu a množení patogenů. Stejně tak globalizace a mezinárodní obchod jsou možné jen díky rozsáhlému využití

¹ Dle NASA byl rok 2020, spolu s rokem 2016, dokonce vůbec neteplejší (NASA, 2021).

fosilních paliv a současně napomáhají šíření patogenů (Barouki et al., 2021; Joshi et al., 2021).

Ekonomické dopady obou krizí jsou podle odborníků nejen nezanedbatelné, ale i v mnohých rysech dosti podobné, včetně ztráty pracovních míst, snížení výkonu ekonomiky a růstu chudoby a nerovností (Joshi et al., 2021). S tím je spojená celá řada sociálních dopadů. V souvislosti s aktuální životní situací a postavením v sociální struktuře může dojít k nárůstu sociální izolace a v neposlední řadě rovněž k rasové a genderové nerovnosti, např. na trhu práce, v dostupnosti zdravotní péče nebo v přístupu ke vzdělání i ke zdrojům (EClinical medicine, 2021; Joshi et al., 2021; Zang et al., 2021). Značné dopady obou krizí na veřejné zdraví jsou spojené jak s vyšší nemocností včetně duševních onemocnění, tak s vyšší úmrtností (Joshi et al., 2021). Riziko těchto dopadů je např. v USA rovněž spojováno se socioekonomickými rozdíly v dostupnosti zdravotní péče, zdravotním stavu a dopadech covidu-19 (Khanijahani a Tomassoni, 2021) i klimatické změny (Lal et al., 2011; USGCRP, 2018) na zdraví obyvatel. Také v Česku krize odhalila nutnost vyrovnávání rozdílných dopadů na různé socioekonomické skupiny, ať už se to týkalo možností vzdělání, postavení na trhu práce či třeba přístupu ke zdravotní péči. Z výše uvedeného plyne, že obě krize dopadají nerovnoměrně na různé komunity a socioekonomické skupiny (osoby s nižším příjmem, odlišné rasy, s chronickými onemocněními apod.); důsledky obou krizí potom silněji pociťují deprivované komunity a nejchudší a nejzranitelnější lidé (Botzen et al., 2020; C-Change, 2021).

V odborné literatuře lze nalézt celou řadu momentů společných pro obě krize, jakož i přístupy k jejich řešení. Dle Wu (2021) je především nutná koordinovaná mezinárodní spolupráce, neboť k oběma krizím zásadně přispívá globalizace. Nová řešení vztahu mezi lidmi a životním prostředím je však třeba hledat nejen na globální, ale i lokální úrovni. Úsilí napřené k řešení obou krizí musí být koordinované a komplexní a je třeba, aby se na něm podílela celá škála aktérů v decizní sféře, ale třeba i z průmyslu a rovněž samotní občané (Markard a Rosenbloom, 2020; Zang et al., 2021). Oblastí, na které by bylo vhodné se zaměřit, je celá řada. Jde například o ochranu biodiverzity, omezení obchodu s divokými zvířaty (Wu, 2021) či přechod na nízkouhlíkovou ekonomiku.

Celý svět teď stojí před výzvou, jak se vyrovnat a nadále vyrovnávat s dopady obou krizí. Předpokladem je intenzivní povzbuzení ekonomiky s vynaložením nemalých prostředků. Evropská unie vyčlenila rozsáhlý rozpočet na boj s pandemií a v blízké době hodlá postupovat stejně při řešení klimatické krize. Pro restart ekonomiky postižené covidovou pandemií má EU svůj vlastní *Plán na podporu oživení Evropy*, kdy je cílem učinit Evropu ekologičtější, digitálnější a odolnější (Evropská komise, n.d.a). To je v souladu s jednou z šesti priorit EU pro období 2019–2024, s tzv. *Zelenou dohodou pro Evropu*, jež je reakcí na klimatickou krizi a zhoršování životního prostředí (Evropská komise, n.d.b). To, jak se svět s krizemi vyrovnává, se odráží v komunikaci o nich ve veřejné debatě a v médiích, a to jak tradičních, tak sociálních.

Komunikace klimatické a pandemické krize

Při snaze komunikovat klimatickou změnu čelí aktéři řadě výzev. Moser (2010) upozorňuje na několik důvodů, proč je dosažení potřebného účinku na cílové publikum obtížné. Jedním z nich je neviditelnost příčin samotné změny, kdy nárůst podílu skleníkových plynů v atmosféře není přímo viditelný a okamžitě zřejmé nejsou ani důsledky tohoto nárůstu, například zdravotní. S tím souvisí skutečnost, že důsledky změny klimatu jsou často vzdálené od místa i okamžiku jejího vzniku. Ve srovnání s bezprostředností a naléhavostí dalších krizí, například ekonomických, lidé nemají, či alespoň po dlouhou dobu neměli, možnost zaznamenat v moderním, urbanizovaném, člověkem kontrolovaném prostředí postupné drobné, ale stále sílící změny v klimatu. Stejně tak lidé dneška jen těžko postřehnou souvislost mezi mitigačními opatřeními a příznivými změnami klimatu, neboť se jich pravděpodobně nedožijí. To vše znesnadňuje komunikaci a posiluje nedůvěru v globální vliv člověka, což je ještě posíleno složitostí a nejistotou plynoucí z nedostatečného množství dat a omezenosti teoretických modelů budoucího vývoje. Další nejistota se týká vývoje společnosti a budoucnosti jednotlivců, včetně jejich kariér. V důsledku toho se lidé spíše snaží udržet si svůj životní styl. Popsaná situace nahrává klimaskeptikům a popíračům klimatické změny. Např. fosilním průmyslem podporovaní vědci, politici a think tanky se v médiích vyjadřují k problematice klimatické změny s cílem napadnout vědecký konsensus, vyvolat pochybnosti o existenci klimatické změny či potřebnosti přijetí mitigačních a adaptačních opatření, či alespoň oddálit a oslabit účinky případných řešení (Mann, 2021; Moser, 2010). Toho dosahují rovněž vhodným rámováním svých sdělení – např. snahou vyvolat dojem, že jde o dialog mezi více protikladnými vědeckými názory, zdůrazňováním nejistoty vědeckého poznání (Antilla, 2005; Michaels, 2008; Moser, 2010; Sharman, 2014).

Na druhou stranu v případech pandemické krize a komunikace covidu-19 nelze považovat důsledky krize za neviditelné či těžko popsatelné. Kromě lidí, kteří koronavirem přímo onemocněli či v jeho důsledku zemřeli, byli další zasaženi propadem do chudoby, ztrátou živnosti nebo zaměstnání, snížením výkonnosti ekonomiky apod. (Fuchs, 2021). V rámci boje s pandemií přistupovaly vlády dočasně k celé řadě opatření, včetně omezení pohybu a dalších svobod (Coman et al., 2021). Zatímco omezení sociálních kontaktů vedlo k poklesu osobní komunikace, na významu nabývaly jiné formy komunikace, zejména pak televize, zpravodajské portály na internetu a sociální média (Fuchs, 2021; Van Aelst et al., 2021).

Zvýšené sledování televize mohly zapříčinit časté tiskové konference politiků a zdravotnických odborníků s aktuálními informacemi o koronaviru (...) zpravodajským portálům zřejmě pomohla poptávka po konkrétních informacích souvisejících s krizí a jejími důsledky. Navíc s pomocí internetových médií, a obzvláště sociálních médií, si lidé nejspíše utvářeli představu o tom, jak krizi hodnotí a reagují na ni ostatní. (Van Aelst et al., 2021, s. 16)

Orientaci občanů v dané problematice ztěžuje existence protichůdných názorů ve veřejném prostoru. Veřejná debata spojená s jakýmkoliv vědeckým poznáním je utvářena nedostatečným porozuměním vědě a procesu vědeckého poznání. Toto porozumění je ovlivněno jednak vědeckou gramotností občanů a jednak nedostatečnou či žádnou snahou vědců a odborníků o srozumitelné vysvětlení problematiky veřejnosti (Bauer et al., 2007).

Jak uvádí Fuchs (2021), veřejnosti byla prezentována celá řada přístupů ke krizi, často protichůdných, od sociálního darwinismu a přežití nejdolnějších až po apel na vzájemnou solidaritu. V době rychle se vyvíjející a prohlubující krize pandemické, sociální i ekonomické bylo obtížné se zorientovat, a proto se ke slovu dostávaly nejrůznější konspirační teorie, často spojené s radikálními pravicovými hnutími. Podle nich covid-19 není nebezpečný, má přirozený původ, a nebezpečné jsou naopak vakcíny proti němu. Sociální média a internet potom přispěly k jejich rychlému šíření. V Česku se k tomu přidala i permanentně chaotická komunikace vlády, která nedokázala působit jednotně a sdělovala lidem nesrozumitelné, protichůdné či zavádějící informace (Eibl a Gregor, 2021).

Skepticismus a neutralizační techniky

Jednou z reakcí na klimatickou i pandemickou krizi, kterou je možné pozorovat i v mediálním prostředí, je vyjádření větší či menší míry skepse. Pro nedůvěru v existenci či antropogenní příčiny klimatické změny se vžil pojem klimatický skepticismus. Pojem klimatický skepticismus však není jednoznačný – původně představoval zejména pochybnosti a nejistotu ohledně vědeckých poznatků o samotné změně, postupem času získával i jiné dimenze. Capstick a Pidgeon (2014) rozlišují dva základní typy klimatického skepticismu – epistemický a rezponzivní. Epistemická skepse se týká vnímání legitimacy tvrzení o klimatu: pochybuje se zde o stavu a vytváření znalostí o změně klimatu jako fyzikálním jevu, o jeho dopadech a o antropogenním vlivu na tuto změnu. Epistemická skepse má zásadní důsledky, protože ve své podstatě odmítá základní principy vědeckého poznání o klimatu, shromážděného prostřednictvím vědeckých institucí (např. IPCC) a reprezentovaného širokým spektrem akademické literatury. Prizmatem této formy skepticismu je pak věrohodným alternativním vysvětlením faktů, které by jinak bylo obtížné ignorovat (např. nárůst teploty na Zemi), pojem „přirozené“ změny klimatu.

Responzivní skepticismus představuje pochybnosti o účinnosti opatření proti změnám klimatu, o osobní a společenské relevanci klimatické změny, o ochotě a schopnosti sociálních aktérů reagovat na změnu klimatu na osobní, politické a společenské úrovni a o účinnosti těchto reakcí. Tento druh skepticismu významněji (než epistemický skepticismus) souvisí s nedostatkem zájmu a obecnějším sklonem k fatalismu nebo rezignaci (reagovat na změnu klimatu nemá „smysl“ a je „příliš pozdě“, existuje malá vyhlídka na účinné řešení změny kli-

matu). Taková skepse ohledně politické reakce na změnu klimatu může odrážet širší odtržení od politiky v posledních letech (Hay, 2007) a je pravděpodobně také důsledkem postupně rostoucí politizace změny klimatu.

Důležitým momentem je propojení klimatického a pandemického skepticismu s euroskepticismem, který se projevuje odporem vůči „vnuceným“ rozhodnutím a řešením ze strany EU, např. Zelené dohodě pro Evropu. Euroskepticismus je v Česku často projevován klimaskeptiky. Obavy z „diktátu“ Evropské unie, které rezonují v jisté části české populace, popisuje i Vidomus (2013, s. 116): „Evropská unie je považována globálně za oblast s nejambicióznější klimatickou politikou. Její energetická koncepce a environmentální legislativa se dříve či později stává součástí českého právního řádu. Není proto příliš překvapivé, že česká klimaskepse se silně překrývá s výrazným euroskepticismem.“

O skeptících v české společnosti však nelze říci, že odmítají vše, co souvisí se změnou klimatu, a současně jsou skeptičtí vůči vládě či Evropské unii. Čermák a Patočková (2020) ukázali, že nelze identifikovat signifikantní souvislost mezi epistemickým skepticismem a euroskepticismem. Naopak prokázali relativně silný kladný vztah mezi responzivním skepticismem a euroskepticismem. Nejenže se překrývaly skupiny zastánců obou druhů skepticismu, ale vztah platil i obráceně – čím méně byli lidé skeptičtí vůči EU, tím menší byl i jejich responzivní skepticismus, jako by věřili, že EU je zárukou realizace opatření souvisejících s klimatickou změnou.

Cílem skeptiků, ať už pandemických, či klimatických, je vzbudit pochybnost o samotné existenci daných krizí či alespoň zpochybnit jejich závažnost. To je v souladu s výzkumným poznatkem, že podporou a šířením tvrzení, která jsou v rozporu s vědeckým mainstreamem, se skeptici snaží přiživovat kontroverze a neustálé debaty a tím vyvolávat zdání, že se účastní pokračující vědecké debaty (Hoggan a Littlemore, 2009; Mann, 2021; Oreskes a Conway, 2010). S podporou médií tak působí na veřejnost i politické představitele. Výsledkem je pocit nejednoznačnosti a pochybnosti o vědeckém konsensu, např. o klimatické změně, názorové rozdělení veřejnosti či oddálení potřebných akcí (Mann, 2021). Totéž lze říci i o pandemické krizi. K šíření odlišných názorů jsou využívána různá média, včetně blogů. Sharman (2014) upozorňuje, že právě v blogosféře je změna klimatu stále rámována jako aktivní vědecká kontroverze. Je možné, že vědecky podložené klimaskeptické argumenty mohou být v tradičních mainstreamových médiích stále vzácnější a stahují se z něj do neregulovaného prostředí blogosféry. Blogy nepůsobí pouze jako prostředníci mezi vědeckým výzkumem a laickým publikem, ale prostřednictvím reinterpretace stávajících tvrzení o poznatcích klimatických věd a kritiky vědeckých institucí působí samy jako alternativní veřejné zdroje expertizy pro klimaskeptické publikum (Sharman, 2014).

Ke vzbuzení pochybnosti využívají skeptici několika různých technik, které jsou označovány jako neutralizační. Podle původní neutralizační teorie Sykese a Matzy (1957) je využívají mladiství delikventi k ospravedlnění svých činů, kte-

ré jsou v rozporu s obecně uznávanými normami. Později byly rovněž popsány v kontextu snah o ospravedlnění činnosti stigmatizovaných hospodářských odvětví, např. tabákového či hazardního průmyslu (Grougiou et al., 2016). Cílem bylo popřít vědecké poznání (o škodlivosti kouření, existenci klimatické změny apod.) či maximálně oddálit řešení problémů, které se v jeho důsledku objevily. Neutralizační techniky využívaly ve svých strategiích rozličné zájmové skupiny ke zpochybnění vědeckého poznání, ať už šlo o fakt, že kouření způsobuje rakovinu, nebo o existenci člověkem indukované klimatické změny. Jejich cílem bylo navodit přesvědčení, že na daném tématu nepanuje široká vědecká shoda, zpochybnit kredibilitu vědců apod. (Bruelle et al., 2012; Greenberg et al., 2011; Oreskes a Conway, 2010).

Jak ukázala McKie (2018), obdobné neutralizační techniky užívají rovněž klimaskeptici. Autorka modifikovala techniky popsané původně Sykesem a Matzou následujícím způsobem (srov. McKie, 2018, s. 119–120):

- Popírání odpovědnosti: Klimatická změna se děje, ale nezpůsobují ji lidé.
- Popírání újmy: Lidé svojí aktivitou nezpůsobují žádné výrazné poškození klimatu. Alternativně – ve skutečnosti mohou být tyto změny dokonce přínosné.
- Popírání obětí: Změna klimatu neexistuje a nemá žádné oběti. Alternativně – pokud si je někdo vědom změny klimatu a nedokáže se před jejími důsledky ochránit, může si za to sám.
- Kritizování kritiků (alternativně odsuzování odsuzujících): Výzkum klimatických změn je zkreslen vědci a manipulován médii, politiky a ekology.
- Odvolávání se na prioritní závazky: Ekonomický pokrok a rozvoj jsou důležitější než prevence změny klimatu.

Výzkumný cíl a metodologie

Naším cílem bylo identifikovat názorové proudy v české společnosti reflektující souběh výše uvedených jevů, klimatické změny a pandemie covid-19. Pro svoji analýzu jsme si v tomto textu vybrali blogy jakožto zástupce sociálních médií, ve kterých se téma klimatické změny i epidemie rovněž zrcadlí. Jsou využívány zájmovými skupinami, think tanky, vědci i jednotlivými aktéry bez širších vazeb a slouží k šíření a sdílení argumentů žádoucích pro daný typ aktérů (Greenberg et al., 2011).

Výběr textů

Texty (články jednotlivých blogerů) použité k analýzám byly shromážděny na stránkách tří blogovacích platform (blog.idnes.cz; blog.aktualne.cz a blog.resepekt.cz), které jsou k dispozici zdarma a patří mezi nejznámější v Česku. Dvě

jsou spojeny se zpravodajskými internetovými portály (idnes.cz a aktualne.cz), třetí s webem týdeníku Respekt. První blogovací platforma patří mediální společnosti Mafra, zbylé dvě mediálnímu domu Economia.²

Výběr textů byl s ohledem na téma omezen dvěma podmínkami. První z nich se týkala času, kdy byly vybírány pouze texty zveřejněné v roce 2020, tedy prvním roce existence krize způsobené virem covid-19.³ Druhá se týkala klíčových slov, jež byla vybrána s ohledem na dvě sledovaná témata – krizi covid-19 a klimatickou krizi. Pro každé téma byl vybrán okruh klíčových slov. Pro krizi covid-19 se jednalo o slova: covid*, koronavir*, pandemi*, sars-cov-2 (hvězdička mohla být nahrazena libovolným řetězcem dalších znaků). U klimatické krize šlo o slova: klimatick* změn*, změn* klimatu, globáln* otepľ*, pařížsk* dohod*, zelen* dohod*, zelen* úděľ*, european green deal, new green deal. Uvedená slova byla vytipována nejen s ohledem na klimatickou změnu, ale rovněž na ekonomické transformační programy, které jsou s ní spojeny. Do výběru byly zařazeny pouze texty, které obsahovaly alespoň jedno klíčové slovo týkající se tématu pandemické krize a současně alespoň jedno klíčové slovo týkající se tématu klimatické krize.

V prvním kroku jsme automatizovaně prošli blogovací platformy pomocí programu Heritrix 3 od domovské stránky (tj. blog.idnes.cz; blog.aktualne.cz; blog.respekt.cz) skrze odkazy až do hloubky 10 odkazů a stáhli veškerý takto získaný obsah. Následně jsme využili program jusText (Pomikálek, 2011) k odstranění obsahu stránek mimo hlavní text, jako je například reklama či menu webu. V očištěných textech jsme identifikovali všechna výše zmíněná klíčová slova v požadované kombinaci (viz předešlý odstavec). Poté jsme všechny automatizovaně vybrané texty prošli a zkontrolovali relevanci blogových příspěvků. Pokud se příspěvky nezabývaly souvislostí obou krizí, byly ze vzorku vyřazeny.

Analytický rámec

V obsahové analýze dat byla využita perspektiva interpretativní fenomenologické analýzy, v jejímž duchu byla položena základní otevřená výzkumná otázka (Smith a Osborn, 2003), která zněla: Jak čeští blogeři vnímají a prožívají souběh probíhající pandemie covid-19 a klimatické krize, jaké podobnosti mezi těmito událostmi vnímají a jakou povahu případná souvislost podle nich má?

² Původním záměrem bylo stáhnout texty a identifikovat vybraná klíčová slova pokud možno na všech relevantních českých blozích. To se ukázalo jako nerealizovatelné, protože neexistuje seznam takových blogů ani jednoduchý způsob jejich vyhledání. Proto se naše pozornost soustředila výhradně na zmíněné tři blogovací platformy, kde bylo možné vyhledávat výše popsáním způsobem.

³ Samotné onemocnění se objevilo již na sklonku roku 2019, ale tehdy ještě nebylo vnímáno jako pandemie.

Data byla v prvním kroku analyzována bez hlubší znalosti a zevrubného studia literatury, nicméně v konečných fázích analýzy jsme s odbornou literaturou pracovali v procesu interpretace. Implicitním předpokladem dané výzkumné otázky bylo, že blogeři budou ve svých textech souvislost mezi epidemií covid-19 a klimatickou krizí více či méně reflektovat, což se potvrdilo.

V analýze dat bylo využito induktivní kódování, na základě čtení textů byly vytvářeny kódy (znak pro skupinu významových jednotek, který reprezentuje jejich téma) a kódovány příslušné segmenty. Segment je část textu vyjadřujícího sdělení blogera, která jsme přiřadili k danému kódu. Během kódování byly zapisovány teoretické poznámky, významově podobné kódy byly spojovány do kategorií, některé významné a zásadní kódy se staly kategorií samy o sobě. V průběhu axiálního kódování byly identifikovány vzorce a vztahy mezi kategoriemi, které tvoří základ pro argumentaci, a v pozdějších fázích analýzy byly výsledky evaluovány v kontextu poznatků publikovaných v odborné literatuře. Přestože se u této metodologie předpokládá určitý odstup od toho, co o zkoumaném tématu víme z odborné literatury, může literatura ovlivnit výzkum jako další zdroj dat nebo model, který datům dává smysl (Dick, 2005; Šimandl a Dobiáš, 2021).

Analýza byla prováděna prostřednictvím programu pro analýzu kvalitativních dat MAXQDA. V datovém souboru bylo identifikováno celkem 15 kategorií a 11 subkategorií, celkem bylo okódováno 460 segmentů ve 124 textech (blogových příspěvcích). Z toho 67 textů vyšlo ve sledovaném období na blogu idnes.cz, 40 na blogu aktualne.cz a 17 na blogu respekt.cz. V následujících oddílech budeme postupovat od samotné analýzy empirického materiálu k jeho srovnání s relevantními koncepty z odborné literatury.

Reflexe souběhu pandemie covid-19 a klimatické změny v české blogosféře

Soubor textů pocházející z výše popsaných blogů tvoří z pohledu postojů ke klimatickým změnám několik nejasně ohraničených skupin. Škála vyjadřovaných postojů sahá od výrazně proklimatických postojů (ve smyslu přesvědčení o antropogenních příčinách klimatických změn a potřeby radikální klimatické politiky) přes postoje neutrálnější, kde je přesvědčení o existenci klimatických změn doprovázeno skepticismem, co se lidského vlivu na ně týče, až po texty, které výrazně odmítají antropogenní vliv na klima a zároveň silně kritizují klimatickou politiku, zejména Zelenou dohodu pro Evropu.

Zajímavé je, jak se tyto postoje prolínají s postoji k pandemii covid-19, neboť souvislosti nejsou tak přímočaré, jak by se mohlo zdát. Rozdělení postojů k pandemii covid-19 je o něco jasnější, objevují se dvě základní skupiny, tak jak je můžeme pozorovat i v širším českém mediálním prostoru. První z nich přijímá pandemii jako reálnou událost a akcentuje kolektivní odpovědnost a potřebu celospolečenské solidarity. Druhý pak vnímá pandemii jako svého druhu mediální či politický konstrukt, který nemá původ v realitě, akcentuje individuální

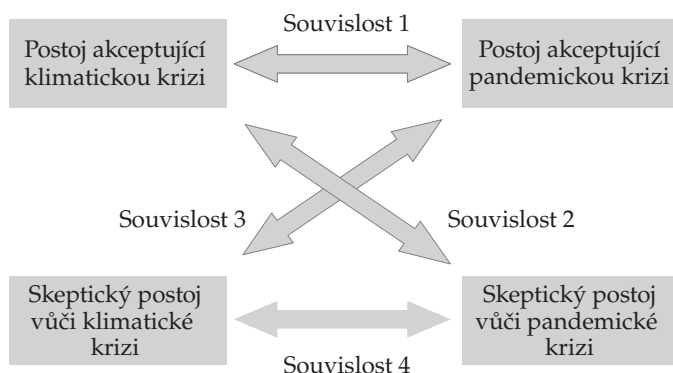
svobodu a odpovědnost jednotlivců za jejich zdraví a kritizuje politická opatření s ohledem na omezování základních lidských svobod.

Témata covidu-19 a klimatických změn jsou v textech ve větší či menší míře navzájem porovnávána a odvozována, ať už implicitně, nebo v explicitních pokusech o analýzu souvislostí obou jevů, které jsou globální povahy a mají nespočet průníků a společných projevů i řešení. Většina článků zmiňuje souvislost spíše okrajově, v jedné větě, a pak se zaměřuje na jeden nebo druhý problém, jiné pak důrazněji odkazují na souběh obou dějů, porovnávají jejich význam a zmiňují společné charakteristiky, jako je například globální rozměr obou jevů, odpovědnost, svoboda, příležitost ke změně, politická řešení a tak podobně. Jen některé z textů se zevrubně věnují sledování souvislostí na nejrozličnějších úrovních. V průběhu analýzy bylo identifikováno několik kategorií na průsečíku pojmů pandemie a klimatická krize, například změna, příležitost, globalizace, ekonomický růst, svoboda, odpovědnost, příroda a životní prostředí, nicméně vyjádření v těchto kategoriích nesou různý význam podle toho, jaký postoj mluvčí ke klimatické krizi či pandemii zaujímá.

Rozmanitost identifikovaných souvislostí mezi postoji ke klimatické krizi a pandemii covid-19

Jak se ve zkoumaných blogových příspěvcích odráží synergie mezi oběma krizemi? Závažnost obou témat je vnímána na škále od „ve světle covidu-19 je klima nedůležité“ přes rovnocennost obou témat (ať stejně nedůležitých, či důležitých) až po „covid-19 je méně závažný problém, jen předzvěst velkých katastrof spojených se změnou klimatu“. Poslední možnost znamená, že pandemie viru covid-19 je oproti klimatické změně žádnou či menší, časově omezenou hrozbou pro lidstvo a společnost, avšak paradoxně vyvolává mnohem silnější reakci.

Obrázek 1. Základní postoje blogerů a možné souvislosti mezi nimi

A právě odlišné vnímání závažnosti obou krizí předznamenává i to, jak autoři blogů reflektují jejich vzájemné postavení ve společnosti. Následující ukázky ilustrují dva póly na této škále:

Že ekonomiky drtí covid, je některým celebritám i institucím nejspíš úplně jedno, a stále si jedou klimaticko-alarmistickou odrhovačku. Greta Thunbergová, generální tajemník OSN a dokonce sám papež! A samozřejmě EU. (B103)

Covid je zástupný problém. Skutečný problém je ničení životního prostředí, přelidnění, nekonečný ekonomický růst, nekonečná spotřeba, migrace, vyčerpání energetických zdrojů, nedostatek pitné vody, klimatické změny, zadlužení. Protože si s tím globální vůdci nevědí rady, využili koronavirus k odvedení pozornosti. Bojují proti problému virtuálnímu, aby nemuseli řešit problém reálný. (B14)

V analýze byly identifikovány čtyři možné podoby vztahů mezi vnímáním obou krizí. Na obrázku 1 jsou uvedeny tyto čtyři základní postoje blogerů a možné souvislosti mezi nimi.

Souvislost první: Přijímání klimatické i pandemické krize

Nejvýraznější spojení existuje mezi proklimatickým postojem, tedy uznáním potřeby klima chránit, a pozitivním postojem k potřebě řešit pandemii na celospolečenské úrovni, s akcentem na společenskou odpovědnost jak za klima, tak za lidské zdraví. Tento názor koresponduje s důrazem na příležitost ke změně, impuls k osobní a zejména celospolečenské a celoplanetární změně chování směrem k šetrnosti a ochraně životního prostředí. V textech obsahujících explicitní deskripci souvislostí a paralel mezi oběma jevy narážíme na několik rovin tohoto srovnání a jednou z nich je právě ochota omezit svoje potřeby a svobodu ve prospěch řešení krize, klimatické i pandemické. Zmíněná souvislost je navíc doprovázena určitým moralismem, kritikou společenských hodnot kapitalismu, jako je materialismus, individualismus a důraz na spotřebu.

Zde jsme totiž u hodnot a tolik diskutované schopnosti odložit bezprostřední uspokojení potřeb (a prožít aktuální nepohodu) pro vzdálenější nebo hodnotnější cíl v budoucnu... Společný jmenovatel psychologických a sociologických faktorů, ústících v neochotu omezit se v případě covidu, je naprosto stejný jako v případě globálního oteplování, ekologických hrozeb nebo třeba trápení slepic v klecových velkochovech. Není jím rozumový nedostatek v pochopení, že planeta je zahlcena nepořádkem a že slepice s orvaným perím trpí. To pochopí pětileté dítě. Principem je, že jiné emoce, potřeby a obsahy jsou pohodlnější, rychlejší a příjemnější – a proto jim dáváme ve svých duševních volbách přednost. (B03)

Pokud jde o řešení na politické i individuální rovině, mají obě krize stejná východiska, pandemie tato východiska ukázala mnohem konkrétněji a s větší na-

léhavostí než pro mnohé stále neuchopitelná klimatická změna. Je vyjadřována naděje, že společnost si na případu pandemie uvědomí a osvojí strategie, které lze při zvládnání těchto krizí využít. Je vyzdvihována společenská solidarita a změna hodnotového žebříčku, či dokonce potřeba změny systému. Často je toto uvažování spojeno s důrazem na nutnost evropských a globálních institucí, které budou zmíněné změny prosazovat.

Ač je to s podivem, jedna krize se může stát řešením krize druhé a ukázat nám cestu ze zdánlivě bezvýchodné situace. (B33)

Positivum, které nám epidemie koronaviru přináší, je možnost porovnat tyto dvě hrozby z různých hledisek. Epidemie je beze všech pochyb hrozbou hmatatelnější a z řady důvodů také snadněji uchopitelnou. Společnost většinově akceptuje omezení svobod pohybu a shromažďování. Respektuje uzavření hranic i nejrůznějších provozů. Chápe, že úspěšný boj s hrozbou bude znamenat pokles ekonomiky a uskrovnění všech. Lidé dobrovolně přijímají, co v případě hrozby klimatické změny mnoho z nich odmítá s tím, že nikdo neví jistě, zda se naplní černé scénáře, že proto nemůžeme ohrozit ekonomiku, že není předem jasné, jaké postupy budou skutečně efektivní, že vůbec nevíme kdo, nebo co je skutečným původcem klimatických změn... Dopady klimatických změn se nám přesto stále nezdají tak hmatatelné, jako v případě epidemie. Přitom škody, ať již ekonomické, ekologické, sociální a zdravotní, budou beze všech pochybností mnohem větší. Na rozdíl od epidemie nestačí průmysl a služby jen na čas omezit. (B35)

Společenská a politická řešení jsou navrhována v oblasti trvalé udržitelnosti, soběstačnosti, resilience a dalších strategií klimatické politiky a politiky životního prostředí. Je třeba zavádět konkrétní opatření, jak v rámci řešení pandemie, tak klimatické krize, a zároveň je nutné, aby si na ně společnost zvykala a přijímala je. Pandemie i klimatická krize vyžadují stejný politický přístup nejen na mezinárodní a globální úrovni, ale i na úrovni národní.

Myslím si, že v tomto ohledu by nám paradoxně mohla letošní koronavirová krize znásobena extrémním suchem pomoci. Pandemie koronaviru nám dala lekci v tom, že soběstačnost není něco, co bychom měli v dnešním globalizovaném světě podceňovat. A je jedno, jestli jde o zdravotnické pomůcky nebo potraviny. (B140)

Přitom bychom teď mohli využít tuto krizi jako příležitost a vybudovat takový společenský a ekonomický systém, který bude rezilientní, v klíčových ohledech soběstačný a především bude v souladu s vědeckými poznatky o naší planetě, o biologických cyklech, o obnovitelnosti a neobnovitelnosti různých zdrojů, tzn. bude udržitelný. (B128)

Reakce na pandemii nám ukazuje, že systémová změna i změna chování jednotlivců je možná. A zároveň samotná existence pandemie poukazuje na nevyhnu-

telnost této změny v zájmu zachování lidského společenství. Je reflektována faktická reálná změna poměrů v globálním přístupu ke světu a potažmo ke klimatu, ať už v negativním, či pozitivním slova smyslu. Pandemie představuje příležitost začít aplikovat trvale udržitelné klimatické strategie, někteří v ní dokonce vidí příležitost ke změně celospolečenského systému založeného na ekonomickém růstu a spotřebě. Od toho se rovněž odvíjejí změny v rovině individuálního chování a nahlížení na svět. Klíčový důraz je v uvažování o souvislosti krizí kladen na potřebu dočasných omezení svobody ve prospěch společenské solidarity a odpovědnosti.

Máme příležitost pochopit tuto situaci a změnit svůj přístup k životu, k mezilidským vztahům a k přírodě samotné. Přestat se honit za ziskem a požítkem, ale vytvářet dobré mezilidské vztahy a začít žít v harmonii s přírodou. (B54)

Skutečně si někdo myslí, že může dál jednat tak, jako jednal doposud? Bezohledně, egoisticky, jen ke svému prospěchu? Můžete skutečně „svobodně“ létat na eurovíkendy? Můžete „svobodně“ nakupovat další a další zbytečné krámy? Můžete „svobodně“ znečišťovat ovzduší ve městě a ničit zdraví svým spoluobčanům? Můžete? Proč lidi tolik panikaří z viru a nejsou schopni dohlédnout důsledky svého chování? Copak už neplatí, že jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá? (B42)

Je dobré vědět, že kvůli dlouhodobé nerovnováze mezi, na jedné misce vah, lidskou spotřebou a vším s ní souvisejícím a mezi, na druhé misce vah, naší planetou a jejími možnostmi a schopnostmi, budou podobná a spíš ještě tvrdší omezení a zásahy do běžného života naší hůbou budoucnosti. A také je dobré vědět, že míru těchto dopadů můžeme sami ovlivnit svým současným spotřebitelským chováním. (B128)

Epidemie je v tomto smyslu vnímána jako samozřejmý důsledek ekonomického růstu a neomezené spotřeby, lidského zacházení s planetou a přírodou ve formě exploatace a ničení životního prostředí, a jako příležitost přehodnotit „kořistnický vztah k naší planetě“. Většinou jde o postřehy v obecné rovině přírodních zákonů, někdy je však těmto důsledkům připisován až jakýsi transcendentní význam.

Hrozba koronaviru je válkou, kterou lidstvu vyhlásila Příroda. Nehledí na hranice, na sociální třídy, na rasu nebo barvu pleti. Napadá a zabíjí ty nejslabší. Všem z nás tak hlásá jasnou zprávu: nutnost přestat se vzdalovat Přírodě a znovu si uvědomit, že jsme její součástí. Stejně jako se nám ve vztahu s ostatními lidmi vrací to, co dáváme, funguje i vztah mezi námi a Přírodou. Tak dlouho jsme se k ní chovali otřesně, využívali toho, co nabízí, a zapomínali poděkovat. To se musí změnit. (B36)

Koronavirus není jen problém medicínský, ale především civilizační. Desítky let adorujeme společenský systém založený na nekonečném růstu a nekonečné spotřebě. To vše na omezeném prostoru naší planety. Takový společenský systém se chová jako nádorové bujení. Roste, roste... až celý organismus (civilizaci) zahubí! (B11)

Souvislost druhá: Přijímání klimatické krize a odmítání krize pandemické

Další spojení se ukazuje mezi proklimatickým přesvědčením na straně jedné a odmítáním celospolečenské odpovědnosti za pandemii na straně druhé, což koresponduje s přesvědčením, že pandemie představuje oproti klimatickým změnám podstatně menší problém. Pandemie je vnímána jako zveličený problém, který upozaduje reálnou krizi způsobenou klimatickými změnami a její řešení. Je zdůrazňována jakási změkčilost a neodolnost naší společnosti a civilizace, která není schopná racionálně a přiměřeně čelit šíření nemoci. Kritice je vystavována zejména skutečnost, že na rozdíl od klimatické hrozby je společnost ochotna čelit hrozbě nemoci s nebývalou razancí a zásahem do individuálních svobod. Příčiny epidemie jsou opět hledány v nezodpovědném vztahu společnosti k planetě, ale důraz je pak kladen na individuální odpovědnost jednotlivce za vlastní zdraví a na individuální svobodu v tomto ohledu. Pokud bychom se na toto spojení dívali optikou neutralizačních technik, můžeme hovořit o odvolávání se na prioritní závazky, kdy klimatická krize představuje daleko významnější závazek než pandemie.

Vše je otázkou perspektivy a možností. Kdyby dnes byla třetí světová válka, tak by koronavir nikoho nezajímal. Ale máme klid, máme padesát let blaha, poprvé v naší existenci, poprvé za posledních dvě stě tisíc let, „nemáme o čem přemýšlet“, protože skutečné hrozby jako globální oteplování či nedostatek vody ignorujeme. (B20)

Bohužel se koronavirové drama podepisuje na tom, že se odsouvá řešení jiných důležitých otázek. Jednou z nich je zoufalý nedostatek vody v krajině. (B42)

Koronaviru se totiž překvapivě podařilo to, co nedokázaly miliony lidí požadující důraznější boj proti změně klimatu způsobované spalováním fosilních paliv. (B24)

V proklimatickém paradigmatu tedy můžeme identifikovat dvě polohy vnímání odpovědnosti a svobody. Na rozdíl od předchozího důrazu na dočasná omezení svobod ve prospěch celospolečenského řešení pandemie je zde důraz kladen na ničím nepodmíněnou individuální svobodu jednotlivce v přístupu k nemoci a pandemii (ale při krizi klimatické jsou omezení považována za nutná). Zatímco tito autoři považují covid-19 za nástroj totalitarizace společnosti, kritizují přístup lidí k planetě a požadují radiální klimatickou politiku.

Hesla „Společně to zvládneme“... „Musíme táhnout za jeden provaz“ připomínají komunistickou agitku „Proletáři všech zemí spojte se“... „Kdo nejde s námi, ten jde proti nám.“ Co to ale společně zvládneme? Nosit disciplinovaně roušky? To, obávám se, stačit nebude. Problém je hlubší. Nárůst spotřeby, přelidnění, vyčerpávání energetických zdrojů, změna klimatu, nedostatek pitné vody, ničení životního prostředí. Před tím nás rouška z Číny neuchrání. (B10)

Stávající pandemie možná za pár týdnů odezní. Tím ale nebude zdaleka vyhráno.

Už několik týdnů neprší. Naléhavě budeme muset řešit nedostatek pitné vody, základních potravin, migrační krizi, změnu klimatu. V zájmu přežití budeme muset omezit spotřebu, pečovat o životní prostředí. Od základů změnit způsob existence. Před tím nás žádná rouška neuchrání. (B9)

Souvislost třetí: Klimatický skepticismus a přijímání pandemické krize

Třetí skupina názorových spojení je opakem předchozí, jedná se o propojení klimaskepticismu s nutností řešit pandemii, jejíž důsledky jsou daleko vážnější a řešení smysluplnější, neideologické (na rozdíl od klimatické politiky). V blogových příspěvcích se objevují vyjádření skepticismu nejen rezpozivního, která převažují, ale dokonce i epistemického (jak dokazuje citace níže). I s ním se pojí nesouhlas s klimatickou politikou. Epidemie covid-19 je, spolu s dalšími, větší hrozbou pro společnost než klimatická změna, která má na rozdíl od ní ryze ideologický základ. Co se týče neutralizačních technik, platí zde na rozdíl od předchozí souvislosti, že právě pandemie je důležitější a přednější závazek než zpochybňovaná klimatická krize.

Nejsilnější motivací k akci je ale osvědčený strach, jak se prokázalo při pandemii nemoci covid-19. Její oběti jsou reálné, oběti globální změny klimatu, ale také např. spalovacích motorů, si klimatičtí aktivisté museli vymyslet. (B77)

Bude ale cena za boj proti oteplování odpovídat výsledku? Na příkladu COVIDu-19 vidíme, že existují závažnější hrozby, nemusí to být jenom virus, ale velké výbuchy sopek, extrémní sluneční erupce způsobující rozsáhlé výpadky elektřiny a telekomunikací, náraz nebeského tělesa, migrační tlaky nebo prostě jenom mocichtivost a nevyzpytatelnost některých autokratů na (jiho)východ od Evropy. (B107)

Pandemie je rovněž příležitostí poukázat na nelegitimitu požadavků ekologických aktivistů, na to, že prosazování klimatické politiky je nerelevantní a čistě ideologické. Klimaskepticismus se v těchto argumentacích propojuje s euroskepticismem (srov. Čermák a Patočková, 2020; Vidomus, 2013). Pro některé je to příležitost ke kritice klimatického hnutí, které se dostatečně nesnaží pomáhat v pandemii, a rovněž globální klimatické politiky, zejména té evropské. Pandemie nám dává jedinečnou příležitost opustit cestu Zelené dohody a soustředit se na ekonomický rozvoj; v některých textech velmi silně zaznívá kritika evropské a globální klimatické politiky vůbec.

Nejvíc mě ale zklamali ekoaktivisti. Na nějaký boj proti nákaze se doslova a do písmene vykašlali. Vodit přes silnici kdejakou chabrus žabičku na penzi a blokovat tak dálnici, to by jim šlo. A kde jsou jejich demonstrace proti šíření viru dnes? Když se dá stávkou zastavit celé globální oteplování, tak ať mi neříkají, že nějaké pidi midi fujtajbl zastavit nejde. (B110)

Co jste od aktivistických skupin, které v posledních letech opanovaly mediální prostor, slyšeli na téma šíření koronaviru? Nic moc. Tedy spíš nic. S pár výjimkami. (B100)

Je neskutečné, jak se představitelé EU drží jejich zeleného údělu i přes současnou koronavirovou krizi, kdy bude schopnost ekonomiky vytvářet zdroje na zavádění opatření proti změnám klimatu velmi omezená. (B125)

Souvislost čtvrtá: Klimatický i pandemický skepticismus

V posledním spojení je odmítán jak antropogenní vliv na klima a klimatická politika, tak nutnost celospolečenského řešení pandemie. Spojujícím prvkem je akcent na individualismus a kritika kolektivního přístupu k těmto událostem, obava o ztrátu svobody, obavy z řešení krizí jako příležitosti k manipulacím. V argumentacích lze identifikovat několik neutralizačních technik, kromě výše zmínovaného odvolávání se na prioritní závazky rovněž popírání újmy i popírání obětí jak klimatické, tak pandemické krize.

Dnes nás pro změnu straší klimatickými změnami, koronavirem a já nevím čím ještě. Je toho spousta jak se komu kde hodí do krámu. (B82)

A děti budou zase chodit do školy? Raději ne, copak jste zapomněli na Grétu a globální oteplení? Ta nechodila do školy jen v pátek, a to nestačí. A zase se bude cestovat? Raději ne, co když tam nejsou očkovaní? Víte jak neekologický je turismus? A dokud nebude všechno normální, teda ekologické – budeme furt všichni dostávat dotace, kompenzace a příspěvky? (B119)

Navíc, je za tím i ohromná manipulace s fakty. Podobně jako změna klimatu i migrace byla stěžejní téma předvolební kampaně v USA. K tomu se navíc přidala epidemie covidu. (B73)

V textech výrazně rezonuje obava ze změny v pojmání svobody jednotlivce, nebezpečí nástupu nové totality jak vnější (vliv Číny), tak vnitřní (nárůst populistických totalitárních hnutí), včetně byrokratického a ideologického vlivu Evropské unie. Ve spojení s klimatickou změnou pak zaznívá obava z vyšlapávání cestičky pro omezení svobody ve prospěch opatření klimatické politiky. Pandemie se projevuje v „*koronavirové destrukci právního řádu a ústavního pořádku*“ (B44) a existuje reálné nebezpečí, že „*politici si některá omezení zamilují*“ (B64).

Sám Zelený úděl by přinesl dávno nevídané sešňěrování hospodářství, astronomické náklady, omezení svobody a další oslabení členských států. Můžeme se obávat prohlubování zaostávání EU za dynamickými ekonomikami jiných koutů světa, ale také indoktrinace, vytváření a zneužívání atmosféry strachu, všudypřítomného sledování a kontroly našeho chování. (B55)

Téma omezování osobní svobody je rozvíjeno kritikou pro společnost nebezpečného vyvolávání strachu, ale i svého druhu třídní nenávisti. Ještě dál jdou pak varování před manipulací, ústící v ovládnutí lidstva elitami tu nespecifikovanými, tu personifikovanými např. Billem Gatesem. Pojem, který prostupuje obě témata a úzce souvisí s názory jak na klima, tak na epidemii, je manipulace, zejména prostřednictvím strachu: „*vyvolávání neopodstatněného děsu před klimatickými změnami přináší více environmentální a ekonomické škody než užitku*“ (B107).

Metody, jak přimět obyvatele konat či strpět nepříjemnosti, nebo odevzdat podstatnou část osobní svobody s oddaností či dokonce nadšením, jsou shodné. Nesejde na tom, zda se jedná o boj s nákazou nebo proti špatnému počasí. Situace svádí ke srovnání, co vše se teď nedělá, nesmí dělat nebo naopak dělat musí, s tím, jak by si to přáli klimaaktivisté. (B77)

Odpůrci klimatické politiky vidí v pandemii šanci jednou provždy opustit cestu klimatického alarmismu, soustředit se na nové technologie a ekonomický růst a vyhnout se ideologickému nahlížení na klimatickou změnu. V těchto výpovědích lze jednoznačně identifikovat responzivní skepticismus, jenž tkví v nedůvěře k možným řešením krize (Capstick a Pidgeon, 2014), a euroskepticismus.

Ke kvalitnímu životnímu prostředí se nedostaneme tím, že budeme omezovat spotřebu, ale tím, že budeme zavádět nové inovace, které povedou k efektivnějšímu využívání přírodních zdrojů včetně našeho času. (B124)

Skutečným řešením pro hospodářskou obnovu EU by bylo přehodnocení či přinejmenším odklad monstrózních klimaticko-alarmistických ambic. (B55)

Někdo snad očekával, že v zájmu úlevy oslabeným ekonomikám unijní orgány šlápnou v případě Zeleného údělu na brzdu. Stal se však pravý opak. Brusel našel v koronaviru další „blahodárnou krizi“, kterou míní využít k posílení Unie, respektive k prosazení svých záměrů. Zelený úděl stojí v popředí těchto ambic. „Zelená transformace“ má zůstat nejen nezpochybněna, ale dále utvrzena. Hospodářská obnova má být plně zapražena v její prospěch. (B55)

Závěry

V analyzovaných blozích jsme identifikovali několik základních postojů ke klimatické a pandemické krizi. Některé z nich se vyznačovaly pozitivním vnímáním a soustředily se na potřebu spolupráce a solidarity při řešení krizí a s tím spojených změn, přičemž obvykle akcentovaly souvislost mezi oběma krizemi. U těch, kteří v pandemické i klimatické krizi vidí reálnou hrozbu a zároveň příležitost ke změně směrem k šetrnějšímu přístupu k planetě, můžeme najít přesvědčení o nezpochybnitelné souvislosti mezi oběma sledovanými krizemi a akcent na jejich

příčinnou propojenost. K tomu patří uvědomění si nutnosti změny přístupu celé společnosti k životnímu prostředí, jeho využívání a jeho limitům a vymezení se vůči důsledkům globalizace a devastace přírody. V negativních reakcích se autoři blogových příspěvků soustředili na témata zahrnující klimatický a pandemický alarmismus, omezování osobních svobod a manipulace ze strany vládnoucích elit. Zde se výrazně projevovala tendence ke skepticismu vůči klimatické změně, pandemii či Evropské unii. Nicméně nutnost změn a řešení vyvstalých problémů, ať už jsou připisovány jedné z těchto krizí, či oběma, je artikulována ve všech vyjadřovaných postojích. Dvě základní artikulované a požadované změny jsou na jedné straně přechod k udržitelnému a odpovědnému vztahu k planetě Zemi a na straně druhé opuštění klimatické politiky a nastartování ekonomického růstu.

V průběhu analýzy byly identifikovány čtyři základní kategorie postojů: proklimatické postoje ve smyslu přesvědčení o antropogenních příčinách klimatických změn a potřeby radikální klimatické politiky; klimaskeptické postoje v rovině responzivního, ale i epistemického klimaskepticismu; postoje akceptující pandemii covid-19 jako reálnou hrozbu; a postoje odmítající existenci či závažnost pandemie viru covid-19.

Spojení názorů na pandemickou a klimatickou krizi je několikeré a souvislosti nejsou přímočaré. Skepse v jednom tématu ještě automaticky nepředznamenává skepsi v druhém. Co se týče přístupu k pandemii, v jedné skupině najdeme příspěvky, které v ní vidí reálnou hrozbu s vyvstávající potřebou celospolečenské reakce, druhá skupina naopak mediální konstrukci, která se nezakládá na faktech. Kombinace s postoji ke klimatu jsou však velmi různorodé. Nejprůmočařejší spojení bylo identifikováno mezi proklimatickým postojem a postojem akceptujícím pandemii – toto spojení koresponduje s důrazem na příležitost k celospolečenské a celoplanetární změně chování, solidaritě a odpovědnosti. Ve druhém případě je pandemický skepticismus spojen s postojem akceptujícím klimatickou krizi. Je zdůrazňována celospolečenská odpovědnost za klima a individuální odpovědnost za zdraví. Třetí spojení pak bylo identifikováno mezi přijímáním pandemické krize a odmítáním krize klimatické, která je na rozdíl od pandemie nemoci covid-19 popisována jako nereálná, neexistující či přirozená. Poslední spojení představuje odmítání krizí obou, skepticismus k oběma těmto „uměle vykonstruovaným“ krizím s důrazem na individuální svobodu a ekonomický růst.

Pandemičtí skeptici se tudíž rekrutují jak mezi autory nezatíženými žádnou předchozí agendou, tak mezi těmi, které můžeme na základě prezentovaných názorů řadit do skupiny klimatických skeptiků či skupiny euroskeptiků, často pak do obou skupin, kdy sjednocujícím tématem jejich skepse je Zelená dohoda pro Evropu. Ve skupině klimaskeptiků akceptujících pandemii lze identifikovat názory, že Evropa se nebyla schopna k reálné (rozumějme neideologické) hrozbě nemoci postavit a řešit ji, naopak národní státy ano. Ačkoliv tedy euroskeptické postoje rezonují v analyzovaných textech zejména v souvislosti s klimaskepticismem, souvislost euroskepticismu a zlehčování pandemie není jednoznačná. Existuje i spojení pandemického skepticismu a volání po řešení klimatické krize evropskými a globálními institucemi.

Při analýze textů projevujících klimatický a pandemický skepticismus byly identifikovány tzv. neutralizační techniky užívané k popření uvedených jevů. Jak klimatičtí, tak pandemičtí skeptici nejčastěji užívají neutralizační techniky „kritizování kritiků“ a „odvolávání se na prioritní závazky“. Soustřeďují se tedy zejména na snižování závažnosti krizí a kritiku politiků, EU, médií, ekologických aktivistů apod. a současně na vyzdvihování jiných priorit, jakými jsou rozvoj ekonomiky či zachování individuální svobody. Strategie a techniky použité ke zpochybnění pandemické krize jsou obdobné jako u klimatické skepse, jde zejména o zpochybňování počtu nemocných a zemřelých či přeplněnosti nemocnic, zlehčování příznaků nemoci, snižování důvěryhodnosti odborníků vystupujících ve veřejném prostoru atp. Zajímavé je, že neutralizační technika „odvolávání se na prioritní závazky“ je využívána obousměrně. Skeptici, kteří popírají nebezpečí pouze jedné krize, se v takovém případě odvolávají na důležitost a význam krize druhé.

Námi sledovaný souběh obou krizí, jejich příčiny, průběh i důsledky a možná řešení jsou široce komentovány jak v médiích, tak v odborné literatuře. Ačkoliv si uvědomujeme, že se v případě našeho výběru blogových příspěvků jedná o vzorek názorů na souběh obou krizí, jejichž rozložení nemusí být reprezentativní pro českou populaci, přesto nám výrazně pomohl s identifikací základních, stále se opakujících narativů souběhu a vzájemné propojenosti obou krizí, které do jisté míry odrážejí i diskusi odbornou a nesou známky reflexe vědeckého poznání. Na druhou stranu lze v tomto veřejném diskusním prostoru identifikovat interpretace, které se s široce přijímanými odbornými východisky zcela rozcházejí. Můžeme usuzovat, že zde platí výše uvedený Sharmanův (2014) předpoklad, že do blogosféry směřují radikální alternativní názory, kterým se v tradičních mainstreamových médiích nedostává prostoru, ať už jde o téma klimatické změny, nebo pandemie.

Na otevřenost významů obou krizí vůči konstruování ze strany sociálních aktérů poukazuje právě rozmanitost výše uvedených postojových souvislostí. Nejzajímavějším zjištěním je, že skepticismus v jednom ohledu automaticky nepředznamenává skepticismus v ohledu druhém. To, že klimaskeptici budou skeptičtí i k pandemii a že lidé požadující řešení klimatické krize budou přijímat závažnost pandemie, lze předpokládat. Překvapivé se naopak jeví, že ne všichni klimaskeptici popírají pandemii a že ji naopak mohou popírat lidé akceptující závažnost klimatické krize. Navíc pokud srovnáme klimatickou a pandemickou krizi z hlediska zjevnosti dopadů, je zřejmé, že ačkoliv dopady pandemie nemoci covid-19 lze snáze objektivně popsat a pozorovat než dopady krize klimatické, i ona se stala předmětem skepticismu, popírání a neutralizačních technik. Skepticismus tedy nemusí nutně souviset s abstraktní povahou daného jevu, ale jistě souvisí s množstvím protichůdných argumentů objevujících se v mediálním prostoru, neboť ty lze pozorovat jak v tématu klimatické změny, tak v tématu pandemie. Prostor pro další výzkum se tak otevírá na poli souvislostí specifických postojů k oběma krizím a jejich vzájemných vztahů na straně jedné a obecných hodnotových a sociodemografických charakteristik na straně druhé.

DANIEL ČERMÁK *pracuje ve výzkumném oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Výzkumně se zabývá lokální a regionální veřejnou správou, institucionální důvěrou, volebním chováním a sociálními aspekty environmentální problematiky.*

ORCID: 0000-0001-6118-2168

JANA STACHOVÁ *se věnuje sociologickému výzkumu v oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Ve své výzkumné práci se zaměřuje na občanskou společnost, sociální kapitál a témata environmentální sociologie: environmentální hodnoty, krajinu a lesnictví.*

ORCID: 0000-0002-2831-6942

MATOUŠ PILNÁČEK *pracuje ve výzkumném oddělení Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Výzkumně se zabývá metodologií sociálněvědního výzkumu se zaměřením na předvolební průzkumy, dynamikou veřejného mínění a síťovou analýzou postojů.*

ORCID: 0000-0002-2871-0667

Literatura

- Antilla, L. (2005). Climate of Scepticism: US Newspaper Coverage of the Science of Climate Change. *Global Environmental Change*, 15(4), 338–352. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2005.08.003>
- Barouki, R., Kogevinas, M., Audouze, K., Belesova, K., Bergman, A., Birnbaum, L. ... Vineis, P. (2021). The COVID-19 Pandemic and Global Environmental Change: Emerging Research Needs. *Environment International*, 146, 106272. <https://doi.org/10.1016/j.envint.2020.106272>
- Bauer, M. W., Allum, N. a Miller, S. (2007). What Can We Learn from 25 Years of PUS Survey Research? Liberating and Expanding the Agenda. *Public Understanding of Science*, 16(1), 79–95. <https://doi.org/10.1177/0963662506071287>
- Botzen, W., Duijndam, S. a Beukering, P. van. (2021). Lessons for Climate Policy from Behavioral Biases towards COVID-19 and Climate Change Risks. *World Development*, 137, 105214. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2020.105214>
- Bruelle, R. J., Carmichael, J. a Jenkins, J. C. (2012). Shifting Public Opinion on Climate Change: An Empirical Assessment of Factors Influencing Concern over Climate Change in the US, 2002–2010. *Climatic Change*, 114(2), 169–188. <https://doi.org/10.1007/s10584-012-0403-y>
- C-Change. Center for Climate, Health, and the Global Environment. (2021). *Coronavirus, Climate Change, and the Environment. A Conversation on COVID-19 with Dr. Aaron Bernstein, Director of Harvard Chan C-CHANGE*. Harvard T.H. Chan School of Public Health. Navštíveno 30. 4. 2021. <https://www.hsph.harvard.edu/c-change/subtopics/coronavirus-and-climate-change/>
- Capstick, S. B. a Pidgeon, N. F. (2014). What is Climate Change Scepticism? Examination of the Concept Using a Mixed Methods Study of the UK Public. *Global Environmental Change*, 24, 389–401. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.08.012>

- Coman, I. A., Elsheikh, D., Gregor, M., Lilleker, D. a Novelli, E. (2021). Introduction: Political Communication, Governance and Rhetoric in Times of Crisis. In D. Lilleker, I. A. Coman, M. Gregor a E. Novelli (eds.), *Political Communication and COVID-19: Governance and Rhetoric in Times of Crisis* (s. 1–15). Routledge.
- Čermák, D. a Patočková, V. (2020). Individual Determinants of Climate Change Scepticism in the Czech Republic. *Sociológia*, 52(6), 578–598.
<https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.6.24>
- Dick, B. (2005). *Grounded Theory: A Thumbnail Sketch*. Resource Papers in Action Research.
<http://www.aral.com.au/resources/grounded.html>
- EClinical Medicine. (2021). Editorial: Climate Change and COVID-19: Global Challenges and Opportunities. *EClinical Medicine*, 31, 100738.
<https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2021.100738>
- Eibl, O. a Gregor, M. (2021). The Czech Republic: Self-proclaimed Role-Models. In D. Lilleker, I. A. Coman, M. Gregor a E. Novelli (eds.), *Political Communication and COVID-19: Governance and Rhetoric in Times of Crisis* (s. 259–268). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781003120254-25>
- Evropská komise. (n.d.a). *Plán na podporu oživení Evropy*. Evropská komise. Navštíveno 30. 4. 2021. https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_cs
- Evropská komise. (n.d.b). *Zelená dohoda pro Evropu. Snaha stát se prvním klimaticky neutrálním kontinentem*. Evropská komise. Navštíveno 30. 4. 2021.
https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_cs
- Fuchs, C. (2021). *Communicating COVID-19: Everyday Life, Digital Capitalism, and Conspiracy Theories in Pandemic Times*. Emerald Group Publishing.
<https://doi.org/10.1108/9781801177207>
- Greenberg, J., Knight, G. a Westersund, E. (2011). Spinning Climate Change: Corporate and NGO Public Relations Strategies in Canada and the United States. *International Communication Gazette*, 73(1–2), 65–82. <https://doi.org/10.1177/1748048510386742>
- Grougiou, V., Dedoulis, E. a Leventis, S. (2016). Corporate Social Responsibility Reporting and Organizational Stigma: The Case of ‘Sin’ Industries. *Journal of Business Research*, 69(2), 905–914. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2015.06.041>
- Hay, C. (2007). *Why We Hate Politics*. Polity Press.
- Hoggan, J. a Littlemore, R. (2009). *Climate Cover-up: The Crusade to Deny Global Warming*. Greystone Books.
- Joshi, M., Caceres, J., Ko, S., Epps, S. M. a Bartter, T. (2021). Unprecedented: The Toxic Synergism of Covid-19 and Climate Change. *Current Opinion in Pulmonary Medicine*, 27(2), 66–72. <https://doi.org/10.1097/MCP.0000000000000756>
- Khanijahani, A. a Tomassoni, L. (2021). Socioeconomic and Racial Segregation and COVID-19: Concentrated Disadvantage and Black Concentration in Association with COVID-19 Deaths in the USA. *Journal of Racial and Ethnic Health Disparities*.
<https://doi.org/10.1007/s40615-021-00965-1>
- Lal, P., Alavalapati, J. a Mercer, D. E. (2011). Socioeconomic Impacts of Climate Change on Rural Communities in the United States. In R. J. Alig (ed.), *Effects of Climate Change on Natural Resources and Communities: A Compendium of Briefing papers*. Gen. Tech. Rep. PNWGTR-837 (s. 73–118). US Department of Agriculture, Forest Service, Pacific Northwest Research Station.
https://www.srs.fs.usda.gov/pubs/ja/2011/ja_2011_lal_001.pdf
- Mann, M. E. (2021). *The New Climate War: The Fight to Take Back Our Planet*. Hachette Group.
- Markard, J. a Rosenbloom, D. (2020). A Tale of Two Crises: COVID-19 and Climate. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16(1), 53–60.
<https://doi.org/10.1080/15487733.2020.1765679>

- Michaels, D. (2008). *Doubt Is Their Product: How Industry's Assault on Science Threatens Your Health*. Oxford University Press.
- Moser, S. C. (2010). Communicating Climate Change: History, Challenges, Process and Future Directions. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 1(1), 31–53. <https://doi.org/10.1002/wcc.11>
- McKie, R. (2018). *Rebranding the Climate Change Counter Movement through a Criminological and Political Economic Lens*. [Ph.D. thesis, Northumbria University]. <https://nrl.northumbria.ac.uk/id/eprint/33466/>
- Naicker, P. R. (2011). The Impact of Climate Change and Other Factors on Zoonotic Diseases. *Archives of Clinical Microbiology*, 2(2:4), 1–6. <https://doi.org/10.3823/226>
- NASA. (2021). 2020 Tied for Warmest Year on Record, NASA Analysis Shows. NASA Global Climate Change. Navštíveno 30. 4. 2021. <https://climate.nasa.gov/news/3061/2020-tied-for-warmest-year-on-record-nasa-analysis-shows/>
- Oreskes, N. a Conway, E. M. (2010). *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming*. Bloomsbury Press.
- Pomikálek, J. (2011). *jusText* [Software]. LINDAT/CLARIN digital library at the Institute of Formal and Applied Linguistics (ÚFAL), Faculty of Mathematics and Physics, Charles University. <http://hdl.handle.net/11858/00-097C-0000-000D-F696-9>
- Sharman, A. (2014). Mapping the Climate Sceptical Blogosphere. *Global Environmental Change*, 26, 159–170. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2014.03.003>
- Smith J. A. a Osborn, M. (2003). Interpretative Phenomenological Analysis. In J. A. Smith (ed.), *Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods* (s. 25–52). Sage Publications Ltd.
- Sykes, G. M. a Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670. <https://doi.org/10.2307/2089195>
- Šimandl, V. a Dobiáš, V. (2021). Analýza dat při tvorbě zakotvené teorie pomocí software atlas.ti. *Paidagogos*, 22(1), 131–156. <http://www.paidagogos.net/issues/2021/1/article.php?id=8>
- USGCRP. (2018). *Impacts, Risks, and Adaptation in the United States: Fourth National Climate Assessment, Volume II*. U.S. Global Change Research Program. <https://doi.org/10.7930/NCA4.2018>
- Van Aelst, P., Toth, F., Castro, L., Štětka, V., Vreese, C. de, Aalberg, T. ... Theocharis, Y. (2021). Does a Crisis Change News Habits? A Comparative Study of the Effects of COVID-19 on News Media Use in 17 European Countries. *Digital Journalism*, 9(9), 1208–1238. <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1943481>
- Vidomus, P. (2013). Česká klimaskepse. Úvod do studia. *Sociální studia*, 10(1), 95–127. <https://doi.org/10.5817/SOC2013-1-95>
- WMO. (2021). *State of the Global Climate 2020* (WMO-No. 1264). World Meteorological Organisation. https://library.wmo.int/index.php?lvl=notice_display&id=21880#.YKPF0qEzW71
- Wu, T. (2021). The Socioeconomic and Environmental Drivers of the COVID-19 Pandemic: A Review. *Ambio*, 50, 822–833. <https://doi.org/10.1007/s13280-020-01497-4>
- Zang, S. M., Benjenk, I., Breakey, S., Pusey-Reid, E. a Nicholas, P. K. (2021). The Intersection of Climate Change with the Era of COVID-19. *Public Health Nursing*, 38(2), 321–335. <https://doi.org/10.1111/phn.12866>

**„Dokážu varovat před všemi statisticky možnými klimatickými
extrémy, ale kdo mě bude varovat před sebou samým?“:
Prvky klimaskepticismu v expertní prezentaci
klimatické změny v médiích***

RENÁTA MIKEŠOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

**'I Can Make Warnings about All Kinds of Statistically Possible
Climate Extremes, But Who'll Warn Me about Me?':
Elements of Climate Scepticism in the Expert Presentation
of Climate Change in the Media**

Abstract: The Czech Republic is among the countries in Europe with a relatively more sceptical view of climate change, especially when it comes to opinions about human responsibility for climate change and the need for individual measures to mitigate its impacts. This article focuses on a relatively less noticed aspect of climate-sceptic opinions in the presentation of this issue in the Czech media, namely doubts about the scientific knowledge on climate change expressed by scientists themselves. It is based on two basic observations. First, scientists and experts play a key role in the presentation of climate change. Second, highlighting the inconsistency of scientific reasoning and the uncertainty of science is one of the basic strategies of the climate-sceptic movement. The aim of this paper is to analyse the media coverage of two important Czech experts on climate change – Václav Cílek and Jan Pretel – and to determine whether they communicate the scientific uncertainty on this subject. The analysis shows a considerable number of doubts of various kinds in the articles of both of the two experts, which may have to do with the Czech public's circumspect attitude towards climate change and the slow change in their view of it.

Keywords: climate change, media, popularisation, expert, climascepticism
Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2023, Vol. 59, No. 5: 535–552
<https://doi.org/10.13060/csr.2023.031>

* Citace v názvu je výňatkem z článku Václava Cílka v *Hospodářských novinách*, uveřejněného 30. 9. 2005. Tato stať vznikla s podporou Grantové agentury ČR, projekt č. 17-05263S. Na tomto místě bych ráda poděkovala Slávce Ferenčuhové a oběma recenzentům za jejich kritické a podnětné připomínky při přípravě tohoto textu.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: RNDr. Mgr. Renáta Mikešová, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: renata.mikesova@soc.cas.cz.

Klimatická změna se stala v posledních letech předmětem diskusí nejen vědců z různých oborů, ale i politiků nebo široké veřejnosti. Významnou roli při vytváření názorů na klimatickou změnu, na její příčiny, dopady a možnosti adaptace hrají média (Carvalho, 2007; Schmidt et al., 2013). Ta se zase při prezentování klimatické změny často obracejí na experty, zejména vědce. Ačkoli se klimatologové na zásadních otázkách ohledně změny klimatu shodují, tak i v rámci této rozsáhlé vědecké komunity se jejich postoje liší (Bray, 2010; Bray a von Storch, 2016; Lahsen, 2013) a lze najít klimaskeptiky také ve vědecké komunitě (Vidomus, 2018).

Ke klíčovým argumentům klimaskeptiků patří poukazování na nejistotu vědy a vědců ve vztahu ke klimatické změně (Dunlap a McCright, 2010; Vidomus, 2018). Klimaskeptici využívají mimo jiné toho, že klimatologové a experti zkoumající dopady klimatických změn při vytváření budoucích scénářů vývoje pracují s pravděpodobnostmi a s určitou mírou nejistoty. Klíčovou strategií klimaskeptiků je zpochybňování, a to jak jednotlivých tvrzení, tak legitimacy vědců (Vidomus, 2018). Na druhou stranu i vědci samotní mohou k posilování klimaskeptických názorů přispívat tím, jak o klimatické změně v médiích hovoří či píšou.

Česko patří v Evropě spolu s dalšími postkomunistickými státy k nejskeptičtějším zemím v pohledu na klimatické změny, zejména co se týče odpovědnosti člověka a postoje k opatřením a omezením proti klimatické změně (Čadová, 2020; Čermák a Patočková, 2020; Evropská komise, 2009; Tuček, 2013). Tento článek se zaměřuje na roli vědce jako zprostředkovatele vědecké znalosti a jeho cílem bylo zjistit, zda skepse charakteristická pro Čechy nesouzní určitým způsobem i s tím, jak byla klimatická změna prezentována vědci v českých médiích. Konkrétně jsem se zaměřila na dva vědce reprezentující odlišné expertní přístupy (Stehr a Grundman, 2011) – Václava Cílka a Jana Pretela, kteří byli zejména ze začátku poměrně často oslovováni médii v souvislosti s tématem klimatické změny. Zajímala jsem se o to, zda i oni vyjadřovali nějaké pochybnosti nebo náznaky pochybností o některých aspektech klimatické změny a zda a jak se jejich postoj v průběhu času vyvíjel. Cílek, odborným zaměřením geolog, působící též jako popularizátor vědy, představuje jeden typ experta, který se o téma klimatické změny aktivně zajímá a je různými celostátními médii vyhledávaným odborníkem na danou problematiku, zároveň však není odborným zaměřením klimatolog. Jako zástupce druhého typu experta byl vybrán klimatolog Jan Pretel z Českého hydrometeorologického ústavu (ČHMÚ) s vědeckou kvalifikací v oboru a zároveň zkušenostmi v mezinárodních organizacích, neboť v letech 1991–2006 byl oficiálním zastupitelem ČR v Mezivládním panelu OSN ke klimatické změně (IPCC) a od roku 2011 vedl oddělení klimatické změny ČHMÚ.

Při analýze jsem vycházela z definice pochybností o klimatické změně představené v článku Stephana Rahmstorfa (2004), které později rozvedli Capstick a Pidgeon (2014). Tyto pochybnosti se týkají jak vědeckých poznatků o klimatické změně a vědeckém přístupu neboli tzv. epistemického skepticismu, tak reaktivního skepticismu, tedy skepse ohledně reakcí na klimatické změny (Capstick a Pidgeon, 2014). Z analýzy se ukázalo, že ačkoli se tito experti stali významnými

popularizátory tématu klimatické změny v Česku a v mnohém přispěli, že se o tématu rozvinula diskuse, tak i v jejich článcích se objevovaly pochybnosti o některých aspektech klimatické změny. Zároveň však jejich názory prošly vývojem zejména ve smyslu odklonu od pochybností o existenci klimatické změny k příklonu k pochybnostem o individuálních a politických možnostech problém řešit.

Zapojení vědců do diskuse o klimatické změně v médiích

Klimatická změna je klasickým příkladem environmentálního a společností způsobeného „rizika“, jak je definoval Ulrich Beck (1992), tedy problému, který společnost ohrožuje, ale který je zároveň těžko uchopitelný bez vědeckého poznání či vědeckých nástrojů. Čím více je téma komplexní, což je případ klimatické změny, která v sobě spojuje jak otázky přírodní, tak sociální, tím více je perspektiv nahlížení na daný problém, a to nejen z pohledu různých vědeckých oborů. Klimatická změna je též jedním z témat často spojovaným s postfaktualismem a postpravdou, pro které je charakteristická nedůvěra v renomované vědecké poznatky. To vede ze strany určitých skupin k vytváření a prezentování tzv. alternativních faktů založených na vědeckém poznání, které vycházejí z hodnot, přesvědčení a způsobu života dané skupiny (Fischer, 2019; Jasanoff a Simmet, 2017). Zároveň tím, že se klimatická změna úzce dotýká života všech jednotlivců, tak se mnohem více při její prezentaci a interpretaci uplatňují hodnoty a emoce (Durnová, 2019). Diskuse o klimatické změně týkající se odpovědnosti a způsobů reakce na klimatickou změnu se proto stala významnou sociopolitickou otázkou, která je hluboce zakořeněna i v protikladných politických postojích (Stehr, 2013).

Ve snaze zorientovat se v neznámé oblasti je charakteristické, že se obracíme na experty a i média vyhledávají expertní stanoviska k jednotlivým tématům. Otázkou však je, koho považovat za experta na danou problematiku. Podle Shantaua (1992) je expertem ten, kdo je za něj považován ostatními v daném oboru. Stehr a Grundman (2011) rozlišují vysoce postavené experty s vědeckou kvalifikací, avšak mezi experty zahrnují i ty, kteří při svém každodenním kontaktu s problematikou získali potřebné zkušenosti ve specifickém oboru a zároveň se těší důvěře a respektu ostatních.

Interakce mezi experty a veřejností mohou nabývat mnoha forem. Primárně je tento vztah edukativní, kdy experti předpokládají, že svou mediální činností zvýší povědomí o daném tématu, a doufají, že jim bude veřejnost naslouchat a že bude podle jejich doporučení jednat. Vedle toho se experti snaží též přesvědčit představitele vlády ke změně politik, které mohou ovlivnit mimo jiné i chování veřejnosti anebo přímo působit na veřejnost s cílem, aby změnila své chování. Jak však argumentují např. Cook a Overpeck (2019), vzdělávání veřejnosti a zvyšování povědomí o problému podle mnoha empirických analýz většinou nevede ke změně chování, a v některých případech byla reakce spíše opačná a došlo k prohloubení problému. V případě klimatické změny informování veřejnosti

podnítilo u některých skupin obyvatel spíše fatalismus, lhostejnost a záměrnou nečinnost (Corner a Randall, 2011). Norgaard a College (2006) dokonce hovoří o tzv. sociální organizaci popření, kdy lidé, ačkoli mají přístup k informacím o klimatické změně, se jim cíleně vyhýbají právě kvůli obavě z nejistoty, pocitům bezmoci a viny. Podle Whitmarsh (2011) je poskytování informací mnohem méně určujícím faktorem chování než to, kdo a jak o těchto informacích mluví, protože postoje ke změně klimatu jsou relativně zakořeněné. Vzdělávání veřejnosti zpravidla funguje pouze u těch posluchačů, kteří jsou již určitému názoru nakloněni a kteří těmto odborníkům důvěřují.

Zároveň některé strategie často užívané vědci prezentujícími klimatickou změnu nemusí mít úspěch u veřejnosti. Dryzek et al. (2011) považují za neefektivní poskytování stále většího množství informací vycházející z předpokladu vědců, že reakci veřejnosti blokuje jejich nedostatek. Stejně tak taktika strachu ve snaze motivovat k akci mnohdy spíš vede k dosažení opačného výsledku nebo k nečinnosti. Za další chyby Dryzek et al. považují trvání na vědeckém rámování klimatické změny, což souvisí s tím, že experti v médiích málo přizpůsobují jazyk publiku, kterému je prezentují, stejně jako využívání spíše tradičních komunikačních kanálů, přičemž se opomíjejí jiné kanály, pro mnohé lidi mnohem důležitější, vycházející z interpersonálních vztahů. Strategiemi, které užívají čtenáři v diskusích pod články o klimatické změně ve snaze prezentovat sami sebe jako experty, a konstrukcí expertizy okolo klimatické změny se zabývali např. Coen et al. (2021).

Popularizace poznatků o klimatické změně v České republice

Obyvatelé v Česku jsou relativně skeptičtí ohledně odpovědnosti člověka za klimatickou změnu, obávají se jí méně než jiné národy v Evropě a jsou též spíše skeptičtí k opatřením a omezením, která by mohla vést ke zmírnění změny klimatu (Čermák, 2017). To však neznamená, že by většina obyvatel Česka nepřipouštěla existenci klimatických změn, jen ve srovnání s jinými zeměmi se jejich názory mění pomaleji. Jak ukazují průzkumy veřejného mínění, každým rokem pomalu roste podíl lidí hodnotících globální oteplování jako závažný problém (Čadová, 2020).

Popularizaci tématu klimatických změn se dlouhou dobu v českých celostátních médiích téměř nikdo nevěnoval. Otázkou je, co za tím stojí. Zda je to ovlivněno malými zkušenostmi českých vědců s popularizací nebo politizací daného tématu vzhledem k velmi aktivní roli bývalého prezidenta Václava Klause na tomto poli (Ferenčuhová, 2019a; Vidomus, 2013). Odborníci na témata environmentální politiky či na výzkum klimatické změny v České republice vnímají zdejší způsob informování veřejnosti o klimatické změně jako převážně nedostatečný a dále ztěžovaný i tím, že experti na toto téma mluví s veřejností příliš odborným, a proto nesrozumitelným jazykem (Ferenčuhová, 2019b).

Zejména v počátečních letech byl hlavním popularizátorem a vědeckou osobností, která se k tématu klimatických změn vyjadřovala v celostátních médiích, geolog Václav Cílek. Podle jeho názoru celkově, nejen ve vztahu k informacím o proměnách klimatu, v českém prostředí chybí vědci, kteří by syntetizovali vědecké poznatky z více oborů a vědu popularizovali. I proto se sám staví do této role, která je jak oceňována, tak problematizována. Za svoji popularizační činnost byl vícekrát oceněn (2007 Cena ministra životního prostředí, 2009 Cena nadace VIZE 97). Na druhou stranu i sám Cílek upozornil na nelehkou roli popularizátorů a popularizace vědy v médiích, jak ji popsal Hilgartner (1990), kdy naráží na kritiku jiných vědců. Konkrétně v celostátních médiích na Cílkovy popularizační články v souvislosti s projevy klimatické změny reagovali dva vědci (Vladislav Rapprich a Zdeněk Lipský) (Lidové noviny [LN], 7. 5. 2010; LN, 10. 5. 2010), kteří Cílkovi vytýkají jeho přístup k popularizaci.

Až později se do veřejné diskuse o klimatické změně v tištěných médiích zapojili i jiní experti (Radim Tolasz, Ladislav Metelka, Jan Pretel a další) a zástupci environmentálních organizací (DUHA, Greenpeace atd.). Mnozí z nich pak byli více aktivní v internetových médiích a na sociálních sítích než v tradičním celostátním tisku, který byl předmětem této analýzy.

Klimaskepticismus a strategie klimaskeptiků

Klimaskepticismus se snaží zpochybnit samotný trend oteplování a další klimatické změny anebo zpochybnit jejich antropogenní příčiny (Rahmstorf, 2004; Vidomus, 2018). Skepticismus jako pojem se v literatuře přitom většinou neomezuje na úzké rámování spojené s naprostým odmítáním existence klimatické změny, ale běžně se rozšiřuje o pochybnosti o různých aspektech klimatické změny, včetně pochybností o širším spektru společenských a politických reakcí na změnu klimatu i reakcí na úrovni jednotlivce (Capstick a Pidgeon, 2014). Jak se vyvíjí debata o klimatické změně, vyvíjí se i argumenty vztahující se k nutnosti reagovat a v současné době se do popředí dostává diskurs klimatického odkladu (Lamb et al., 2020). Ten nepopírá klimatickou změnu, avšak ospravedlňuje neaktivitu, která může vycházet z individualismu nebo víry v technologický pokrok či z jiných argumentů včetně apelu na sociální spravedlnost, a je spojen se snahou o přenesení odpovědnosti na jiné. Souvisí to např. s názory, že na některé akce je již pozdě, i s tím, že i případná aktivita proti klimatickým změnám ve smyslu mitigace by byla ještě ničivější, a je proto třeba klimatickou změnu přijmout a adaptovat se (Lamb et al., 2020).

Ke klíčovým strategiím klimaskeptiků patří upozorňování na nejistotu vědy, na nekorektní formy argumentace a na manipulace s daty. Tato strategie je podle Dryzek et al. (2011) obzvlášť účinná, pokud ji činí ti, kteří jsou médií považováni za experty. Klimaskeptici též často využívají kontrarétoriky a snaží se znejistit jednotlivá tvrzení ostatních vědců a dokázat neprůkaznost antropogenní hypotézy (McCright a Dunlap, 2000).

Capstick a Pidgeon (2014), kteří se ve své práci věnovali pochybnostem o klimatické změně, je rozdělují do dvou hlavních kategorií – epistemický skepticismus a reaktivní skepticismus. Epistemický skepticismus zahrnuje: (1) pochybnosti o důkazech o klimatické změně (informace jsou protichůdné a velmi odlišné, neexistují spolehlivá data); (2) pochybnosti o nedostatku vědeckého konsensu (ne všichni vědci jsou přesvědčeni, teorie se liší); (3) pochybnosti o vědecké expertize (nedůvěra ve vědce a vědecké poznání); (4) pochybnosti o původu klimatické změny (vliv člověka/přírody na klimatickou změnu); (5) pochybnosti o způsobech vědeckého poznání (zpochybnění metod, odkaz na Climagate) a (6) pochybnosti o dopadu a závažnosti klimatické změny (ve srovnání s dopady osobními). Reaktivní skepticismus zahrnuje: (1) pochybnosti o odpovědích na individuální/společenské úrovni (pochybnosti o efektivitě reakcí ze strany jedince i společnosti); (2) pochybnosti o odpovědnosti na úrovni politické (schopnost politické reprezentace nějakým způsobem ovlivnit klimatickou změnu); (3) lidová psychologie (motivace lidí ke změnám související s neochotou měnit zvyky a tradice); (4) prezentace klimatické změny (vliv médií, objektivita médií, zvýšený zájem o některé jevy) a nakonec (5) únava z klimatické změny (přesycenost klimatickou změnou).

Podle Capsticka a Pidgeona (2014) míra toho, že se lidé sami identifikují jako skeptici, významně souvisí právě s reaktivním skepticismem. Podle Dunlapa (2013) jedním z hlavních argumentů skeptiků je to, že za veškerými aktivitami snažícími se bojovat s klimatickou změnou stojí pouze ekonomické nebo jiné zájmy určitých skupin a států. Jiní považují řešení klimatických změn za tak komplexní problém, že jej jako jednotlivci nemají možnosti ani schopnosti řešit, což v některých případech vede až k cílené strategii popírání (Norgaard a College, 2006). Pochybnosti o ochotě a schopnosti řešit klimatickou změnu na politické úrovni souvisí i se skepsí ohledně politiky a s rostoucím příklonem k populismu (Forchtner a Kølvraa, 2015; Lockwood, 2018). Huber et al. (2021) souvislost mezi populismem a klimaskepticismem vysvětlují nízkou institucionální důvěrou, antielitismem a celkovou nedůvěrou ve vědu, které jsou pro obě skupiny charakteristické.

Metodologie

V analýze jsem se zaměřila na mediální příspěvky dvou vědců, kteří reprezentují odlišné typy expertů (Stehr a Grundman, 2011). Tito dva vědci byli vybráni na základě intenzity jejich výskytu v tištěných médiích ve spojitosti s tématem ve sledovaném období mezi lety 1999–2018. Konkrétně jsem zkoumala mediální působení Jana Pretela z ČHMÚ, experta s odbornou kvalifikací a nyní již bývalého zástupce ČR v mezinárodním panelu. Druhým typem experta byl Václav Cílek, který sice není klimatolog, avšak je médií vyhledávaným odborníkem na dané téma a oblíbeným popularizátorem vědy.

V analýze jsem se nejprve zabývala rozsahem a charakteristikou jejich zapojení v tištěných médiích (autorský článek, rozhovor, citace), posléze jsem podrobněji zkoumala jejich autorské články ve vztahu k prezentaci klimatické změny a všimla si především náznaků pochybností o klimatické změně, jak je popsali Capstick a Pidgeon (2014).

Ačkoli se oba odborníci objevili i v jiných médiích, např. v televizi nebo rozhlasu, k analýze byla vybrána pouze tištěná média. Důvodem bylo zprvu určité omezení analýzy, co se týče rozsahu, a zadruhé fakt, že Čílek se jako popularizátor prezentuje zejména písemnou formou, tedy svými články nebo knihami. Konkrétně jsem analyzovala články v hlavních tištěných médiích (MF DNES, Hospodářské noviny, Lidové noviny, Právo, Blesk, Haló noviny, Šíp, Aha, Metro) mezi lety 1999–2018 a pro srovnání i v populárně naučném časopise Vesmír, který se zaměřuje na popularizaci výsledků aktuálního výzkumu. Články jsem vyhledávala pomocí databáze ANOPRESS, přičemž jsem použila klíčová slova „globální oteplování“, „klimatická změna“ nebo „změna klimatu“ v kombinaci se jmény Čílek nebo Pretel. Pro vyhledávání článků v časopise Vesmír jsem využila jeho archiv. Zároveň je nutné upozornit, že existují i další články, chybí v nich však vybraná klíčová slova, neboť se zabývají např. konkrétními projevy klimatické změny, jako jsou povodně, sucho atd. Takové články vzhledem k rozsahu analýzy a dosažitelnosti nejsou předmětem mého zkoumání.

Vyhledávala jsem všechny články s vybranými klíčovými slovy a posléze je rozdělila do kategorií autorský článek, rozhovor, citace experta. Všimla jsem si roku vydání článku, toho, ve kterých novinách vyšel, a v případě rozhovorů i autora článku.

Hlavním předmětem analýzy se staly autorské příspěvky, které byly podrobeny kvalitativní obsahové analýze (Mayring, 2014). Použila jsem deduktivní přístup kódování (Kohlbacher, 2006), kdy byly jako předdefinované kódy využity jednotlivé druhy pochybností charakterizující epistemický a reaktivní skepticismus podrobně definované Capstickem a Pidgeonem (2014). Při analýze jsem pracovala s programem MAXQDA.

Kvantitativní analýza článků

Celkem jsem objevila ve vymezeném časovém období v souvislosti s Václavem Čílkem 126 článků v celostátních denících (26 autorských článků, 24 rozhovorů a 76 článků, ve kterých byl Čílek citován) a v případě Jana Pretela 73 článků (devět autorských, 15 rozhovorů a 49 citací). Ve stejnou dobu vyšlo Čílkovi zároveň 19 článků dotýkajících se stejného tématu v časopise Vesmír, zatímco Pretelovi zde vyšly pouze dva články.

Množství článků, jichž je Čílek autorem nebo v nichž byl citován, postupně narůstal po prvních ničivých povodních v roce 2002 s významným poklesem v roce 2011, kdy se v celostátních médiích nebo časopise Vesmír neobjevil ani

jediný článek s vybranými klíčovými slovy. Počet novinových článků a zejména těch, v nichž jsou jeho výroky citovány, pak vždy výrazně narostl, pokud Česko v daném roce postihla povodeň nebo jiný neobvyklý klimatický jev, tedy zejména v letech 2010 a 2013. Cílek se v tu dobu stal tzv. mediálním odborníkem na povodně.

Počty článků v časopise *Vesmír* mírně kolísají s největší četností mezi lety 2006–2008, přičemž nejvíce jich bylo v roce 2007. Rok 2006 je přitom považován za zlomový v mediálním vnímání klimatické změny, neboť v tomto roce publikoval Mezivládní panel pro změnu klimatu (IPCC) čtyři zásadní zprávy týkající se klimatických změn, vyšla tzv. Sternova zpráva a byl promítán film bývalého amerického viceprezidenta Ala Gora o klimatických změnách, přičemž tyto tři události významně ovlivnily to, jakým způsobem světová média začala pohlížet na klimatickou změnu (Anshelm a Hultman, 2015). Tento rok je i nejvýznamnější, co se týče mediálního zapojení Jana Pretela.

Pretel je v médiích spojován mnohem více s klimatickou změnou jako celkem, zejména v souvislosti s jednáními v rámci klimatického panelu, a již méně s jejími dopady, jako např. s povodněmi. V porovnání s Cílkem je též četnost jeho výskytu v celostátních tištěných médiích mnohem nižší, a to přestože je Pretel předním českým odborníkem zaměřujícím se na klimatickou změnu a byl i oficiálním zástupcem ČR při IPCC. Rozdíl je patrný zejména v počtu autorských článků, jejichž množství je v porovnání s Cílkovým autorským zapojením v souvislosti s popularizací tématu třetinové.

Analýza ukázala, že konkrétní česká média nebo konkrétní novináři nejsou významněji navázáni na určité experty při informování o klimatické změně, jako je tomu v případě jiných světových médií (viz Carvalho, 2007). Při analýze autorů článků i rozhovorů se ukázalo, že ve sledovaném období oslovilo nebo jen citovalo experty velké množství různých novinářů i ve stejných médiích (v případě citací Cílka 33 novinářů, v případě citací Pretela 25 novinářů; v případě rozhovorů s Cílkem 20 novinářů, s Pretelem 11 novinářů). Pouze tři novináři oslovili nebo citovali oba experty a dva novináři s oběma vedli rozhovor. Většina novinářů též citovala vědce většinou jen v jednom článku na dané téma a nezdá se, že by se rozvinula nějaká hlubší spolupráce mezi vědcem a novinářem. Výjimkou je tak spolupráce novináře deníku *Právo* Václava Pergla, který uskutečnil rozhovor s Janem Pretelem ve sledovaném období celkem čtyřikrát.

Pochybnosti o klimatické změně v autorských článcích expertů

Cílem popularizačního článku v celostátních médiích je vysvětlit určitý jev a napomoci k jeho pochopení. K tomu může autor využít své erudice, odkazovat na vlastní vědecký výzkum nebo i na jiné vědecké výzkumy. Zároveň se noviny samy rozhodují, které popularizační články a informace o vědeckých zjištěních zveřejní. Podle Gamsona (1999) jsou média významným hodnotitelem vědy a pů-

sobí jako tzv. gatekeeperi, neboť rozhodují o tom, komu dají možnost se k určitému tématu vyjádřit a kolik dostane prostoru. Ve stejné roli působí i experti objevující se v médiích a jsou dalšími gatekeepery, co se týče zdrojů a témat, které v článku uvedou.

Přístup obou autorů k popularizaci klimatické vědy je odlišný. Pretel ve svých autorských článcích popularizuje témata, kterými se zabývá při své vědecké práci, neprezentuje vědecké práce jiných s jedinou výjimkou, kterou je recenze knihy Wolfganga Behringera (LN, 19. 6. 2010). Cílek na druhou stranu ve svých článcích o klimatické změně v celostátních médiích nepředstavuje výsledky vlastního výzkumu, ale působí spíše v roli vědeckého novináře a prezentuje výsledky jiných výzkumů. Staví se tím mnohem více do role gatekeepera, neboť již samotný výběr informací a vědeckých zpráv či osobností, kterým se ve svých článcích věnuje, je určitou interpretací klimatické změny. Je totiž na samotném autorovi, jaké vědecké zprávy k tématu zmíní a jak zhodnotí jejich význam. Tento výběr zajímavých zjištění je do určité míry ovlivněn i postojem k tématu a do jisté míry i zastávanými hodnotami (Durnová, 2019; Stehr, 2013). V Cílkových příspěvcích se objevují odkazy jak na oficiální zprávy (IPCC, Sternova zpráva), tak vědecké články různých autorů (např. tým Lowella Scotta z University of Southern California, zprávy Hadleyova centra, práce Mikio Kasahary z Univerzity v Kjótu), tak úvahy nad příspěvky klimaskeptických autorů, jako např. Björna Lomborga. Cílek tímto přístupem do určité míry napomáhá ke snaze, v médiích neustále opakované, nahlížet problematiku z obou stran (Boykoff, 2004), i když charakter a váha zdrojů informací jsou nesrovnatelné.

Ačkoli oba experti ve svých článcích usilují popularizovanou formou o seznámení čtenářů s klimatickou změnou a jejími projevy, snaží se tím varovat před jejími důsledky a vyzývají k reakci, tak i v jejich příspěvcích se objevují pochybnosti různého druhu.

Cílek, jako geolog představující ve vztahu ke klimatické změně typ laického experta s vědeckým zázemím a zájmem o danou problematiku, byl jedním z prvních expertů a popularizátorů, který se tématu klimatické změny a zejména jejím dopadům, jako např. povodním, začal v tisku více věnovat. Zejména ze začátku se však u něj objevují pochybnosti o původu klimatické změny a míře vlivu člověka na ni. Jeho názory na původ tohoto jevu se vyvíjejí, avšak určitá skepse ovlivněná mimo jiné i konzervativnějším přístupem přetrvává, což se projevuje mimo jiné i častějším používáním termínu globální oteplování v souvislosti s klimatickou změnou. Zatímco v roce 2003 Cílek v článku (MF DNES, 16. 8. 2003) uvádí, že *„oteplování posledních desetiletí je převážně přírodním jevem, který je zesilován lidskou činností“*, tak v roce 2009 již přiznává, že *„podle konsensu většiny klimatologů se svět otepluje, a to z větší části přičiněním člověka“* (HN, 4. 12. 2009). Nutno poznamenat, že míra vlivu člověka na klimatickou změnu byla předmětem mnoha diskusí mezi klimatologi a přesvědčení o nezanedbatelném vlivu člověka narůstalo postupně a i v současné době vědecká komunita není ve svých názorech zcela jednotná (Bray, 2010; Bray, von Storch, 2016; Lahsen, 2013).

Cílek však i ve svých pozdějších příspěvcích zdůrazňuje přirozené příčiny změn klimatu a upozorňuje na to, že příčiny změn je třeba vidět též v dlouhodobých klimatických cyklech, což jsou klasické strategie kontrarámování (Vidomus, 2018). Příkladem může být upozorňování na vliv zvýšené sluneční aktivity na oteplování planety, což bylo mnohými vědci vyvráceno a je považováno za klimaskepticismus (Rahmstorf, 2004), nebo srovnávání teplot s lokálním teplotním minimem konce 19. století. Pochybnosti vnáší i tím, že např. v roce 2015, tedy v roce, kdy byl vliv člověka na oteplování planety a na změnu klimatu potvrzen, ponechává ve hře i druhou variantu ve smyslu, ať si čtenář vybere:

Pokud věříte na neexistenci skleníkového jevu, tak typická oscilace podmíněná přirozenými změnami povrchové vrstvy oceánu trvá 30–50 let a z toho máme možná už 10 let za sebou. Pokud věříte na skleníkový jev, tak i kdybychom dnes přestali vypouštět skleníkové plyny, bude trvat nejméně 70 let, než se klima vrátí na klimatický průměr posledních dvou staletí. (LN, 15. 8. 2015)

S tímto souvisí i další typ pochybností vymezených Capstickem a Pidgeonem (2014) – pochybnosti o nedostatku konsensu mezi vědci týkající se základních otázek existence klimatické změny, které se v Cílkových článcích objevily např. ve formě vyváženosti a uvedení obou názorů, charakteristickém i pro zejména dřívější mediální pokrytí tématu v zahraničí (Boykoff, 2004, 2007) – „*Odlamují se obří hory ledu ... Je to důkaz globálního oteplování, tvrdí jedni. Je to proces, který se v historii Země stále opakuje, oponují druzí.*“ (Cílek, MF DNES, 27. 7. 2002) Ačkoli Cílek se v článku snaží na tuto otázku odpovědět, jeho odpověď není jednoznačná a přináší spíše další pochybnosti. Nejednotnost v názorech na klimatickou změnu je podle Cílka přítomná. V klimatologii podle něj dochází k tomu samému jako v ekonomii, že „*jeden renomovaný ekonom tvrdí něco přesně opačného, než o den dříve tvrdil jiný slavný ekonom... Jedná se o stav obecného znejistění.*“ (HN, 4. 12. 2009) Poukázání na nejistotu vědeckého poznání a vědců ve vztahu ke klimatické změně je přitom hlavní strategií klimaskeptiků (Dunlap a McCright, 2010; Vidomus, 2018). Cílek k tomu pouze nejednoznačně dodává, že „*v rámci jednotlivých oborů se obvykle dobře ví, jaký panuje konsensus, kdo to myslí vážně a kdo produkuje mediální šum*“ (HN, 4. 12. 2009).

Se znejistěním vědy jsou spojené i pochybnosti o vědeckých přístupech a vědecké práci. I tento přístup se objevuje v některých Cílkových článcích, kdy pochybuje o některých metodách užívaných v klimatologii, kterou srovnává s ekonomikou a ekologií, jež jsou podle něj plně „*podobných statistických kejklů...*“ (Právo, 6. 4. 2006). Podobně se vyjadřuje též k vytváření různých modelů a hledání cyklů, kdy „*mnoho různých cyklů, o kterých často hovoří klimatologové, jsou prostě statistické artefakty neboli přesně vypočtené nesmysly*“ (HN, 4. 11. 2005). Tento přístup spojený s nedůvěrou k modelování je podle Lahsen (2013) charakteristický pro určitou skupinu vědců, zejména však pro starší generaci vědců, a souvisí s metodami výzkumu, s jejich zkušenostmi s jinými modely a mnohdy celkově s nedůvěrou v nové metody. Jak upozorňuje Vidomus (2018), právě znejistění

klimatologických modelů, které mají vždy „pravděpodobnostní charakter a budoucí změny predikují s nezanedbatelnou mírou nejistot a neznámým vývojem řady proměnných“, však patří k jedné ze strategií klimaskeptiků, kteří „pravděpodobnostní jazyk považují za alibi a způsob, jak se vyhnout odpovědnosti za dalekosáhlá rozhodnutí, která na jejich zjištění navazují“.

Pro každého vědce i čtenáře jsou důležité důkazy. Pro vědce je důležité na ně pohlížet kriticky a z různých stran, pro čtenáře se však některé z těchto pohledů jeví jako pochybnosti o existenci důkazů, tedy důkazů o existenci klimatické změny. Mezi pochybnosti o důkazech, které znejišťují existenci klimatické změny, patří polemika nad tím, že podobné jevy nyní charakteristické pro klimatickou změnu se již objevovaly dříve, a nemusí se tak nutně jednat o projevy klimatické změny a vlivu člověka, což je příkladem kontraatribuce, strategie charakteristické pro kontrarámování (Vidomus, 2018) – „v kronikách a různých starých pramenech nalezneme všechny druhy anomálního počasí ... ke každé současné katastrofě můžeme dohledat historickou analogii“ (Cílek, HN, 4. 12. 2009).

Podobně se v Cílkových článcích objevily i pochybnosti nebo náznaky zpochybňující a zlehčující dopady klimatické změny. Zejména se jedná o dopady na Českou republiku, které jsou postaveny do kontrastu jiných dopadů v mnohem více postižených zemích. „Něco se děje, možná budeme v létě zažívat oteplování a v zimě ochlazení. Nejspíš přichází nějaká nová klimatická doba, která u nás nebude znamenat žádnou katastrofu, jenom nepříjemnosti.“ (HN, 23. 12. 2005) Toto zlehčení dopadů klimatické změny bývá spojováno s diskursem odkladu a s ospravedlněním neaktivity (Lamb et al., 2020).

Co je pro Cílka zejména v posledních letech charakteristické, je důraz na adaptaci na klimatickou změnu a na návrat k tradicím našich předků ve vztahu k přírodě. Cílek zároveň pochybuje o schopnosti zvládnout problém klimatické změny na politické úrovni, neboť „politici uvažují v krátkých termínech svého volebního období. Problémy budeme řešit, až nastanou,“ říkají. Navíc slovo ‚prognóza‘ získalo v posledních letech podezřelý nádech.“ (LN, 7. 9. 2002) Na druhou stranu však pochybuje i o ochotě lidí měnit své navyklé způsoby chování a omezit se ve svých nárocích. „Upřímně řečeno, je čeho se bát, protože nás přibývá, počasí si dělá, co chce, lidé si přejí užívat světa, dokud to ještě jde, a ekonomové jim v tom nezodpovědně vycházejí vstříc.“ (Cílek, LN, 5. 4. 2014) Podle Cílka stále existují typy lidí, které nic nepřesvědčí a kteří „třeba čekají jenom na to, až se i jich některý extrém osobně dotkne...“ (LN, 12. 4. 2008). Upozorňuje tím na individualismus ve vztahu ke klimatické změně, který zmiňují Lamb et al. (2020) jako jeden z argumentů ospravedlňujících neaktivitu, a částečně i Norgaard a College (2006), podle kterých právě emoce mohou být hnací silou aktivity.

Svou roli podle Cílka hrají též média, která často prezentují čtenářům i různé šokující a varující zprávy o dopadech nebo výsledky různých studií, a to „různé vědecké úrovně“. Lidé jsou některými tématy přesyceni a jinak vnímají opakující se varování a zprávy z různých částí světa, přitom právě různé varovné zprávy jsou pro informování o klimatické změně velmi časté a užívá je i Cílek ve svých článcích. Podle Doultona a Brown (2008) je klimatická změna velmi často

rámována právě diskursem potenciální katastrofy, který bývá spojený s tendencemi k senzacechtivosti s cílem zaujmout čtenáře. Katastrofického a senzačního rázu byla podle Vávry et al. (2013) i většina článků v českých médiích mezi lety 1997–2010.

Mediální působení druhého vybraného experta, Jana Pretela, se kromě toho, že je ve srovnání s Cílkovým výrazně menší, liší i v některých dalších aspektech. Ačkoli i on v některých článcích publikovaných do roku 2006 pochybuje o významném podílu lidské činnosti na klimatické změny, tak v jeho případech převažuje v článcích spíše reaktivní skepticismus. V menší míře pochybuje o vědeckých poznatcích týkajících se klimatické změny nebo o vědeckém přístupu a též mnohem častěji používá v souvislosti s tématem termín klimatická změna. „*Země se dlouhodobě mění. Výsledná změna se skládá ze dvou složek – složky přirozené a složky, která je dána extenzívní lidskou činností a rozvojem industrializace. Rozhodnout o tom, která z nich je významnější, je zatím obtížné.*“ (HN, 14. 8. 2002) Ještě v roce 2010 stále upozorňuje na protichůdné názory na příčiny změn, všímá si však zejména toho, že „*z původně odborného tématu se stále více stává téma politické*“ (LN, 19. 6. 2010). U Pretela je též patrný vývoj postoje, ačkoli s určitým zpožděním oproti většinovému názoru světových klimatologů. Ani ti však v tomto směru nejsou zcela jednotní, jejich názory se vyvíjely postupně a do určité míry jsou ovlivněny generačními rozdíly (Bray a von Storch, 2016).

Pretel též pochybuje o některých důkazech o existenci klimatické změny: „*Podobné situace se vyskytovaly i v minulosti, byť v posledních desetiletích ne v takové míře. Rozhodně není možné prokázat, že jde o přímý důkaz existence změny klimatu na území našeho státu.*“ (Pretel, HN, 14. 8. 2002) Zároveň zmiňuje určitou nejistotu v tom, že o některých jevech toho stále nevíme dostatek, což je jeden z klasických přístupů odborné vědecké komunity, kterého zneužívají klimaskeptici (Vidomus, 2018).

Pozorování ukazují zvyšování rizika vyššího výskytu extrémních jevů, a to i v budoucnu, ... bohužel o těchto rozhodujících dějích, které k nim vedou, toho stále víme málo. Nemyslím si, že vše svádět na emise oxidu uhličitého je tou správnou cestou. (LN, 24. 6. 2013)

Mnohem více pochybností se v případě postoje Pretela vztahuje k reaktivnímu skepticismu, tedy k otázkám již méně souvisejícím s vědeckým poznáním změn klimatu a týkajících se spíše schopností jedince a společnosti se projevům klimatické změny postavit, snažit se je za cenu vlastního omezení zmírnit a přizpůsobit se. Nejvíce se Pretelovy pochybnosti vztahují k politickým opatřením a souvisí s jeho aktivní činností v mezinárodním panelu. Podle Pretela jednotlivá opatření na nejvyšší úrovni, jako přijetí Kjótského protokolu, a další jednání nejsou příliš úspěšná a před dopady klimatických změn nás neochrání. „*Zatímco delegáti z více než sto osmdesáti států světa stále jednají a jednají, teplota jako indikátor změn narůstá a narůstá.*“ (Pretel, LN, 24. 6. 2006) Ke globálnímu snížení antropogenních emi-

sí chybí podle něj politická vůle, a proto tak nezbyvá než se zaměřit na lokální opatření. Tato skepse je obzvláště silná vzhledem k tomu, že se jedná o přímého účastníka jednání a odráží se v postoji popisovaném Lambem et al. (2020) jako kapitulace nebo odevzdání se, tedy postoji často vedoucímu k odklonu od mitigace k adaptaci.

O schopnosti řešit klimatickou změnu na politické úrovni a demokratickém systému jako systému schopnému čelit hrozbám klimatické změny pochybují i mnozí další experti, kteří poukazují na pomalost reakcí v demokratické společnosti a na snahu najít rovnováhu mezi zájmy různých skupin (viz Stehr, 2013). To obecně souvisí i s celkovou a celosvětovou skepsí ohledně politiky, která mnohdy vede k narůstajícímu vlivu populistických stran (Forchtner a Kølvræa, 2015; Lockwood, 2018).

Jako další překážku vidí Pretel názory některých skupin lidí, které alarmující jevy zjednodušují a bagatelizují, a upozorňuje na neochotu některých lidí nahlížet na problémy globálně a na neochotu se jakkoli ve svých potřebách omezovat, dokud se jich to osobně nedotýká. *„A co to jsou pouhé dvě desetiny stupně za deset let!? To ani nepoznám ... tak co bych to prožíval.“* (Pretel, LN, 29. 11. 2006) Poukazuje tím na cílenou strategii popírání ze strany těchto skupin (Norgaard a College, 2006) nebo převedení odpovědnosti ve smyslu toho, že nezodpovědné chování jednotlivce je irelevantní ve vztahu k nezodpovědnému chování některých podniků i celých států (Lamb et al., 2020), které vidí jako překážku k řešení problému klimatické změny.

I Pretel si všímá významného vlivu médií na prezentaci klimatické změny a zejména „mediálního uchopení“, které je významně ovlivněno charakterem médií a především snahou zaujmout čtenáře novostí sdělení nebo senzací, což souvisí s tím, že již méně pohlíží na další aspekty sdělení, zejména na prověření informace.

Pozornost často upoutávají i některá nová zjištění více či méně renomovaných výzkumných týmů, zvláště jde-li o objasňování příčin různých anomálií nebo o „převratné“ dlouhodobější výhledy světového klimatu. Některá z nich jsou vědecky podpořená a dostatečně věrohodná. Objevují se však i taková, která jsou mediálně dobře uchopitelná, a tím pro veřejnost zajímavá. Nezřídka jde spíše o zatím nepříliš prověřené hypotézy. Pod takovýmto velmi zjednodušeným úhlem pohledu se ale téma měnícího se klimatu snadno stává tématem spíše politickým než vědeckým. (Vesmír 11/2013)

Na tento rys vnímání klimatické změny jako sociopolitické otázky úzce zakořeněné v protikladných politických pohledech již upozornili i jiní (např. Stehr, 2013).

Na druhou stranu však Pretel upozorňuje také na to, že *„o extrémním počasí s někdy i katastrofálními důsledky na vzdálené části planety se i s detaily dozvíme během několika hodin. To dříve nebývalo a i taková ‚epizoda‘ často zanikla“* (Pretel, LN, 24. 6. 2013). Média tak na jednu stranu přiblíží důsledky klimatických změn i li-

dem, kteří nejsou postiženi, na druhou stranu časté zobrazování vede k únavě z tématu a spíše k nezájmu. Taktika strachu s varujícími zprávami a zahlcení informacemi se totiž i jinde ukázaly jako převážně neúčinné a mnohdy vedou spíše ke lhostejnosti či opačnému jednání (Cook a Overpeck, 2019; Dryzek et al., 2011) nebo ke strategii vyhýbání se těmto zprávám (Norgaard a College, 2006).

Závěr

Média se vzhledem k povaze a složitosti klimatické změny relativně často obracejí na experty. Výběr oslovených expertů, kteří jsou citováni, je s nimi proveden rozhovor nebo dostanou prostor pro samostatný článek, závisí na samotných médiích. V Česku se dlouhou dobu experti do debaty a popularizace tématu klimatické změny příliš nezapojovali a mnohem více se k tématu v médiích vyjadřovali politici (zejména Václav Klaus nebo Martin Bursík). Václav Cílek je jedním z mála popularizátorů vědy v českých médiích, který se k tématu zejména ze začátku z expertního pohledu vyjadřoval a byl v souvislosti s tématem i vyhledáván médii, ačkoli není odborností klimatolog a působí v tomto směru spíše v roli vědeckého novináře. V porovnání s klimatologem a předním odborníkem na klimatickou změnu Janem Pretelem, jehož články byly též analyzovány, je Cílkovo mediální zapojení mnohem rozsáhlejší, a to jak aktivní, tedy autorské, tak v případě, kdy je oslovován různými médii nebo jsou využity jeho předchozí výroky. I tak se jeho mediální zapojení týká pouze čtyř desítek článků na toto téma za posledních 20 let a v případě Pretela dokonce pouze 11 autorských článků. S oběma experty spolupracovala všechna významná celostátní tištěná média a z analýzy není zřejmé, že by některý z vědců byl dlouhodobě vázán výhradně na konkrétní noviny nebo byl spojován s konkrétním novinářem, jako to bývá obvyklé v jiných zemích (Carvalho, 2007).

Při obsahové analýze autorských článků obou expertů se ukázalo, že ačkoli jsou oba vědci v Česku dlouholetými popularizátory tématu klimatické změny a upozorňují na její negativní důsledky, tak i v jejich pracích se vyskytují pochybnosti související s různými druhy skepticismu. Z celkem 26 autorských článků Cílka v celostátních médiích a 14 v populárně naučném časopise *Vesmír* se nějaké pochybnosti objevily u více než dvou třetin z nich a z velké části se jedná o pochybnosti týkající se vědeckých poznatků o klimatické změně a vědeckém přístupu. V případě Jana Pretela se také objevily nějaké pochybnosti u velké části jeho autorských článků, více se zde však kombinují obě formy skepticismu, přičemž v posledních letech naprosto převažuje reaktivní skepticismus vymezený Capstickem a Pidgeonem (2014), tedy skepse ohledně reakcí na klimatické změny. Je však otázkou do diskuse, zda se jedná v případě reaktivního skepticismu o klimaskepticismus, nebo spíše o pesimismus vycházející ze stížností na neefektivitu globálních summitů, populismus politiků či na mediální zkratky a přístupy. Některé z těchto argumentů totiž zmiňují i představitelé klimahnutí a je podstatné sledovat celkové pojetí a přístup k tématu.

Analýza též ukázala, že zatímco na počátku sledovaného období experti v různé míře pochybovali nebo nejednoznačně informovali zejména o fyzických/vědeckých faktorech klimatické změny, jako o jejím původu, vědeckém konsensu ve vztahu ke klimatické změně či existenci důkazů, tak od roku 2006 se jedná v jejich případě spíše o reaktivní skepticismus. Rok 2006 byl přitom zlomový ve vnímání klimatické změny i ve světě. Názory na jednotlivé aspekty klimatické změny, ačkoli již existoval obecný vědecký konsensus, se však i v případě mnoha dalších expertů vyvíjely s časem a s množstvím dat o zkoumaných jevech a ani v současnosti nejsou zcela jednotné (Bray a von Storch, 2016). U obou vědců, jejichž články byly předmětem analýzy, došlo k posunu v názorech na klimatickou změnu, i když určité pochybnosti zůstaly. Vzhledem k složitosti a komplexnosti tématu se do těchto názorů promítají i hodnoty a postoje, včetně politických, a mnohdy lze pozorovat i generační rozdíly v názorech (Bray a von Storch, 2016; Lahsen, 2013). Klimatický konsensus se však stává dominantním při rámování klimatických změn, o čemž vypovídá i posun v názorech obou vědců. Cíle i Pretel ve svých článcích pochybují zejména o politické odpovědnosti ve vztahu ke klimatické změně a též o tom, zda lidé najdou dostatek motivace k boji proti klimatické změně a k adaptaci na ni, což by pro ně představovalo i změnu některých zvyků a postojů. Mitigaci experti takřka nezmiňují a je patrná určitá nedůvěra v efektivitu a vůbec schopnost se dohodnout na vyšší úrovni. Do určité míry jejich postoje souzní s nedůvěrou české společnosti v politické instituce, která není dlouhodobě příliš vysoká (Červenka, 2021). Zároveň připomínají významný vliv médií vedoucí k informování o problému, ale v některých případech i k únavě z tématu, což často vede až k lhostejnosti nebo cílenému vyhýbání (Cook a Overpeck, 2019; Dryzek et al., 2011; Norgaard a College, 2006).

Jak ukázaly jiné výzkumy (Cook a Overpeck, 2019; Corner a Randall, 2011), informování veřejnosti o klimatické změně má jen malý vliv na změnu chování a postojů, neboť ty jsou relativně zakořeněné. Informacím naslouchají zejména ti, kteří s prezentovanými názory souzní a kteří těmto expertům důvěřují (Cook a Overpeck, 2019). Relativně vysoký výskyt pochybností o různých aspektech klimatické změny v popularizačních článcích v českých tištěných médiích prezentovaných ze strany mediálně známých odborníků na dané téma a opatrný způsob, jakým o klimatické změně psali, tak spíše celkově vypovídá o českém přístupu k vnímání klimatické změny, který je stejně jako v jiných postkomunistických zemích rezervovanější. Česká veřejnost klimatickou změnu většinově neodmítá, ale také svůj postoj mění pomaleji než jinde v Evropě (Čadová, 2020; Čermák, 2017).

RENÁTA MIKEŠOVÁ *vystudovala sociální geografii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy a sociologii a sociální antropologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V současné době pracuje jako postdoktorandka ve výzkumném oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR, v. v. i. Věnuje se zkoumání volebního chování, tématu migrace a integrace a prostorovým aspektům sociálního znevýhodnění.*

ORCID: 0000-0003-2158-7034

Literatura

- Anshelm, J. a Hultman, M. (2015). *Discourses of Global Climate Change. Apocalyptic Framing and Political Antagonism*. Routledge Studies in Environmental Communication and Media. <https://doi.org/10.4324/9781315769998>
- Beck, U. (2004). *Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Boykoff, M. T. a Boykoff, J. M. (2004). Balance as Bias. Global Warming and the US Prestige Press. *Global Environmental Change*, 14, 125–136. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2003.10.001>
- Boykoff, M. T. (2007). Flogging a Dead Norm? Newspaper Coverage of Anthropogenic Climate Change in the United States and United Kingdom from 2003–2006. *Area*, 39(4), 470–481. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2007.00769.x>
- Bray, D. (2010). The Scientific Consensus of Climate Change Revisited. *Environmental Science & Policy*, 13, 340–350. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2010.04.001>
- Bray, D. a Storch, H. von. (2016). *The Bray and von Storch 5th International Survey of Climate Scientists 2015/2016*. Helmholtz-Zentrum Geesthacht. https://impact2c.eu/imperia/md/content/hzg/zentrale_einrichtungen/bibliothek/berichte/hzg_reports_2016/hzg_report_2016_2.pdf
- Capstick, S. B. a Pidgeon, N. F. (2014). What Is Climate Change Scepticism? Examination of the Concept Using a Mixed Method Study of the UK Public. *Global Environmental Change*, 24, 389–401. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.08.012>
- Carvalho, A. (2007). Ideological Cultures and Media Discourses on Scientific Knowledge: Re-reading News on Climate Change. *Public Understanding of Science*, 16(7), 223–243. <https://doi.org/10.1177/0963662506066775>
- Coen, S., Meredith, J., Woods, R. a Fernandez, A. (2021). Talk Like an Expert: The Construction of Expertise in News Comments Concerning Climate Change. *Public Understanding of Science*, 30(4), 400–416. <https://doi.org/10.1177/0963662520981729>
- Cook, B. R. a Overpeck, J. T. (2019). Relationship-Building between Climate Scientists and Publics as an Alternative to Information Transfer. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 10(2), 1–17. <https://doi.org/10.1002/wcc.570>
- Corner, A. a Randall, A. (2011). Selling Climate Change? The Limitations of Social Marketing as a Strategy for Climate Change Public Engagement. *Global Environmental Change*, 21(3), 1005–1014. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.05.002>
- Čadová, N. (2020). *Česká veřejnost o globálních problémech*. Tisková zpráva CVVM. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5251/f9/oe200807.pdf
- Čermák, D. (2017). *Názory na změnu klimatu v Evropě*. Press release of the Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences. <https://www.soc.cas.cz/aktualita/nazory-na-zmenu-klimatu-v-evrope>
- Čermák, D. a Patočková, V. (2020). Individual Determinants of Climate Change Scepticism in the Czech Republic. *Sociologia*, 52(6), 578–598. <https://doi.org/10.31577/sociologia.2020.52.6.24>
- Červenka, J. (2021). *Důvěra ústavním institucím v červnu 2021*. Tisková zpráva CVVM. https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5386/f9/pi210625.pdf
- Doulton, H. a Brown, K. (2008). Ten Years to Prevent Catastrophe? Discourses of Climate Change and International Development in the UK Press. *Global Environmental Change*, 19, 191–202. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2008.10.004>
- Dryzek, J. S., Norgaard, R. B. a Schlosberg, D. (2011). Climate Change nad Society Approaches nad Responses. In J. S. Dryzek, R. B. Norgaard a D. Schlosberg (eds.), *The*

- Oxford Handbook of Climate Change and Society* (s. 3–21). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199566600.001.0001>
- Dunlap, R. E. a McCright, A. M. (2010). Climate Change Denial: Sources, Actors and Strategies. In C. Lever-Tracy (ed.), *Routledge Handbook of Climate Change and Society* (s. 240–259). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203876213>
- Durnová, A. (2019). *Understanding Emotions in Post-Factual Politics. Negotiating Truth*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781788114820>
- Evropská komise. (2009). *Europeans' Attitudes towards Climate Change*. Special Eurobarometer 322– EB72.1. http://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S703_72_1_EBS322
- Ferenčuhová, S. (2019a). *Politics or Post-Politics of the Climate Change Debate? Former Czech President's Climate Change Scepticism Represented in the National Newspapers* [Nepublikovaný rukopis].
- Ferenčuhová, S. (2019b). Komplikace při formulování lokálních reakcí na klimatickou změnu. *Urbanismus a územní rozvoj*, XXII(3), 5–9.
- Fischer, F. (2019). Knowledge Politics and Post-Truth in Climate Denial: on the Social Construction of Alternative Facts. *Critical Policy Studies*, 13(2), 133–152. <https://doi.org/10.1080/19460171.2019.1602067>
- Forchtner, B. a Kølvraa, C. (2015). The Nature of Nationalism: Populist Radical Right Parties on Countryside and Climate. *Nature and Culture*, 10(2), 199–224. <https://doi.org/10.3167/nc.2015.100204>
- Gamson, W. A. (1999). Beyond the Science-versus-Advocacy Distinction. *Contemporary Sociology*, 28(1), 23–26. <https://doi.org/10.2307/2653844>
- Hilgartner, S. (1990). The Dominant View of Popularization: Conceptual Problems, Political Uses. *Social Studies of Science*, 20(3), 519–539. <https://doi.org/10.1177/030631290020003006>
- Huber, R. A., Greussing, E. a Eberl, J.-M. (2021). From Populism to Climate Scepticism: the Role of Institutional Trust and Attitudes Towards Science. *Environmental Politics*, 30(6), 1–24. <https://doi.org/10.1080/09644016.2021.1978200>
- Jasanoff, S. a Simmet, H. R. (2017). No Funeral Bells: Public Reason in a 'Post-Truth' Age. *Social Studies of Science*, 47(5), 751–770. <https://doi.org/10.1177/0306312717731936>
- Kohlbacher, F. (2006). The Use of Qualitative Content Analysis i Case Study Research. *Forum: Qualitative Social Research*, 7(1), 1–30. <https://doi.org/10.17169/fqs-7.1.75>
- Lahsen, M. (2013). Anatomy of Dissent: A Cultural Analysis of Climate Skepticism. *American Behavioral Scientist*, 57(6), 732–753. <https://doi.org/10.1177/0002764212469799>
- Lamb, W. F., Mattioli, G., Levi, S., Roberts, J. T., Capstick, S., Creutzig, F., ... Steinberger, J. K. (2020). Discourses of Climate Delay. *Global Sustainability*, 3(17), 1–5. <https://doi.org/10.1017/sus.2020.13>
- Lockwood, M. (2018). Right-Wing Populism and the Climate Change Agenda: Exploring the Linkages. *Environmental Politics*, 27(4), 712–732. <https://doi.org/10.1080/09644016.2018.1458411>
- Mayring, P. (2014). *Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution*. Social Science Open Access Repository. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ss0ar-395173>
- McCright A. M. a Dunlap, R. E. (2000). Challenging Global Warming as a Social Problem: An Analysis of the Conservative Movement's Counter-Claims. *Social Problems*, 47(4), 499–522. <https://doi.org/10.1525/sp.2000.47.4.03x0305s>
- Norgaard, K. M. a College, W. (2006). 'People Want to Protect Themselves a Little Bit': Emotions, Denial, and Social Movement Nonparticipation. *Sociological Inquiry*, 76(3), 372–396. <https://doi.org/10.1111/j.1475-682X.2006.00160.x>

- Rahmstorf, S. (2004). *The Climate Sceptics*. Potsdam Institute for Climate Impact Research. http://www.pikpotsdam.de/~stefan/Publications/Other/rahmstorf_climate_sceptics_2004.pdf
- Shantau, J. (1992). The Psychology of Experts: An Alternative View. In G. Wright, F. Bolger (eds.), *Expertise and Decision Support* (s. 11–23). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-0-585-34290-0_2
- Schmidt, A., Ivanova, A. a Schäfer, M. S. (2013). Media Attention for Climate Change around the World: A Comparative Analysis of Newspaper Coverage in 27 Countries. *Global Environmental Change*, 23, 1233–1248. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2013.07.020>
- Stehr, N. a Grundman, R. (2011). *Experts: The Knowledge and Power of Expertise*. Routledge.
- Stehr, N. (2013). An Inconvenient Democracy: Knowledge and Climate. *Society*, 50(1), 55–60. <https://doi.org/10.1007/s12115-012-9610-4>
- Tuček, M. (2013). *Česká veřejnost o globálních problémech*. CVVM, Sociologický ústav AV ČR. <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/ekologie/1380-ceska-verejnost-o-globalnich-problemech-kveten-2013>
- Vávra, J., Lapka, M., Dvořáková-Líšková, Z. a Cudlínová, E. (2013). Obraz změn klimatu v českých denících v letech 1997–2010. *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica 2/Studie Sociologica XIX. Naše společná přítomnost II*, 9–33. <https://doi.org/10.14712/24647055.2014.1>
- Vidomus, P. (2013). Česká klimaskepse. Úvod do studia. *Sociální studia*, 10(1), 95–127. <https://doi.org/10.5817/SOC2013-1-95>
- Vidomus, P. (2018). *Oteplí se a bude líp*. Sociologické nakladatelství (SLON).
- Whitmarsh, L. (2011). Scepticism and Uncertainty about Climate Change: Dimensions, Determinants and Change over Time. *Global Environmental Change*, 21, 690–700. <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2011.01.016>

Petr Gibas a kol.: *Bydlení mladých v době krize*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2022, 109 s.

Podle výsledků studie *Deloitte Property Index* z roku 2022 trvá v České republice dosáhnout na vlastní bydlení nejdéle z celé Evropy, studie *Život k nezaplacení PAQ Research* z téhož roku mluví o tom, že více než čtvrtina českých domácností za náklady spojené s bydlením vydává přes 40% svých příjmů. Zdá se proto velmi příhodné, že Petr Gibas společně s autorským kolektivem vydali právě v tomto roce publikaci *Bydlení mladých v době krize*. V šesti kapitolách autorský kolektiv ukazuje současný stav, představy mladých dospělých o bydlení a zprostředkovává rovněž nyníjší i budoucí problémy, které Česká republika v době dosud nevídané krize bydlení zažívá. Jak sám Gibas v úvodu podotýká, mimo samotnou krizi bydlení a mladých dospělých je především knihy také otázka osobního vlastnictví – je to právě ideál vlastnického bydlení, který je v české společnosti silně zakořeněný, a překvapivě je tomu tak i u mladých lidí, které kniha sleduje. Čtvrtým ústředním tématem, které se vine téměř všemi kapitolami publikace, jsou sociální nerovnosti, a to jak napříč mladými lidmi, tak i mezi mladými lidmi a zbytkem populace. Cílem knihy je tedy srozumitelně popsat bezprecedentně nejistou budoucnost, ve které se dnešní mladí dospělí nachází na cestě za něčím tak fundamentálním, jako je právě domov.

Publikace je rozdělena do šesti kapitol, na nichž spolupracovali vždy různí členové a členka autorského kolektivu – 1. „Rytmy životů mladých dospělých v časech krize dostupnosti bydlení“, 2. „Mladí lidé a bytová politika po roce 1990“, 3. „Komu má sloužit lokální politika bydlení?“, 4. „Finanční pomoc na pořízení bydlení“, 5. „Transfery jako zdroj nerovností mezi mladými lidmi?“ a 6. „Kdo je zodpovědný za zajištění bydlení, když je nedostupné“.

Autorský kolektiv se věnuje lidem, kteří se narodili mezi lety 1985 a 2000 a – jak Petr Gibas v úvodu upřesňuje – kteří jsou v médiích často mylně označováni jako „mileniálové“. Takzvaní mladí dospělí nejsou předmětem výzkumu náhodou – jak Gibas podotýká, jedná se o první generaci lidí, která vyrůstala až po pádu státního socialismu v roce 1989 (s. 9). Proto je kromě vzhledu do procesů, které současnou situaci utvářejí a podmiňují, velká část knihy věnována právě jejich hlasům – první a poslední kapitola nabízí pohled mladých dospělých na současnou situaci a na to, jak se v ní cítí, nebo komu přisuzují odpovědnost za řešení či alespoň snahu o narovnání situace. Autorský kolektiv se tedy s komplexním pojmem krize bydlení vypořádává velmi pečlivě a důsledně a nabízí vzhled do různých úrovní problematiky.

V první kapitole se autoři Petr Kubala a Tomáš Hoření Samec zaměřují na souběh témat mladých dospělých, jako jsou práce, rodina a volný čas, a na průsečíku s bydlením ilustrují jejich schopnost plánovat budoucnost. Jak již bylo nastíněno výše, i když se mladým lidem, jimiž se publikace zabývá, někdy souhrnně – snad jen pro zjednodušení – říká „mileniálové“, překvapivě jde o značně heterogenní skupinu, a tudíž na ni toto často bezmyšlenkovitě ze „západu“ přebírané označení nelze jednoznačně aplikovat. Jak autoři uvádí, označení může vytvářet dojem jakéhosi domnělého dramatického konfliktu mezi mladými dospělými a staršími věkovými skupinami. Mnoho propastných rozdílů a nesouladu lze ale pozorovat i mezi studovanou generací, jak z kapitoly „Rytmy životů mladých dospělých v časech krize dostupnosti bydlení“ vyplývá. Kubala a Hoření Samec hloubkovými rozhovory zpovídali mladé dospělé z urbánních center České republiky – Prahy, Brna, Pardubic a Olomouce – aby nabídli čtyři velmi různorodé životní situace (s. 24). Dopady krize bydlení jsou mezi nimi pocítovány nerovnoměrně, přičemž autoři pohlíží na bydlení jako

na komponentu, která není izolovaná od ostatních životních sfér. Kvalitativní zaměření výzkumu tak zprostředkovává hloubkové porozumění jednotlivým příběhům a nechává do budoucna prostor pro možné zobecnění výzkumem kvantitativním.

Druhá kapitola, autorů Martina Luxe a Petra Sunegy, nabízí pohled na porevoluční privatizaci obecních bytů a vývoj trhu s bydlením po roce 1989 v Československé, později České republice, který dává do souvislosti s vývojem v ostatních zemích bývalého socialistického bloku v Evropě. Ve většině postsocialistických zemí získalo nájemnictvo zákonné právo koupit si byt, který do té doby užívalo, nebo možnost ho do svého vlastnictví převést zcela zdarma, k čemuž nakonec o něco později a chaotičtěji došlo i v Polsku a České republice (s. 29). Jak Lux a Sunega podotýkají, zatímco v roce 1990 tvořilo státní či obecní nájemní bydlení téměř 40% bytového fondu, dnes tato forma bydlení tvoří maximálně 4%. Nájemní bydlení je u nás dnes chápáno jako cosi provizorního nebo přechodného, ze kterého se v ideálním případě stane bydlení vlastnické – převládající a na nejvyšší žádoucí způsob (s. 30). Z bydlení se tak podle autorů kapitoly stala oblast, která společenské nerovnosti utváří a nadále potvrzuje. Ti, kteří v devadesátých letech úspěšně privatizovali, mohou své statky předávat dalším generacím. I proto je rodina a rodinné zázemí jako takové jednou z nejdůležitějších složek při zajišťování bydlení mladých dospělých (s. 36).

Na to navazují Dan Ryšavý a Renáta Sedláková ve třetí kapitole, v níž se ptají po roli státu a samospráv při zajišťování bydlení, aby nedocházelo k posilování společenských nerovností. S rostoucí krizí bydlení totiž roste i poptávka rozšířit a rozdělit řešení otázky bydlení nejen mezi trh na jedné straně a poptávající subjekt (jednotlivce, rodinu) na straně druhé, ale zapojit do něj i stát či samosprávu (s. 42). I když podle Ryšavého a Sedlákové analýza volebních programů z let 2014–2018 ze čtyř

zmíněných metropolí ukazuje, že je pro obce a města otázka dostupnosti bydlení stále důležitější, jejich možnosti zapojit se do řešení situace jsou značně omezené a determinované minulými rozhodnutími zákonodárců – zejména transformací a privatizací popsány v předchozí kapitole. A nabídka městských bytů – jak potvrzují Ryšavý a Sedláková – se také často neotevírá pouze těm, kteří pocítují nouzi, ale také zájmovým a lobbistickým skupinám, které mají městům co nabídnout (s. 52).

Ve čtvrté kapitole se autorská dvojice Lux a Sunega vrací k mezigeneračním transferům, tj. k roli rodiny při zajišťování bydlení mladých dospělých. Situace, kdy rodiče vlastníci nemovitosti pomáhají potomstvu, se pro jednotlivce jeví jako veskrze pozitivní, jak ale autorská dvojice dokládá, potvrzuje také ideál vlastního bydlení a napomáhá udržovat existující společenské nerovnosti (s. 67). Tuto myšlenku Sunega a Lux dále rozvíjí i v páté kapitole a pomocí mikrosimulačního modelu se snaží objasnit, jak může vypadat budoucnost silně ovlivněná těmito mezigeneračními transfery nebo restitucemi a privatizací bytového fondu po roce 1989 (s. 72). I přes to, že Česká republika patří dlouhodobě mezi země s nejnižší příjmovou nerovností a chudobou a poměrně malými sociálními rozdíly, nemusí tento stav nutně odrážet situaci majetkových nerovností. Je ostatně poměrně obtížné to zjistit, protože lidé jsou na sdělování informací ohledně svého majetku ještě citlivější než na sdělování informací ohledně svých příjmů. Aplikací podrobného a důkladně vypracovaného mikrosimulačního modelu došli Sunega a Lux k zajímavým zjištěním. Nejen příliš překvapivé, že majetkové nerovnosti se ukázaly být v letech, která autorský tým v tomto modelu sledoval, významně vyšší než příjmové. Mezi mladými lidmi se majetkové a příjmové nerovnosti ukázaly být vyšší než pro celou populaci – důvodem je i skutečnost, že je mezi mladými lidmi menší počet těch, kteří byty

vlastní. Obecně se ovšem ukazuje, že mladí lidé patří k nejzranitelnější části populace, co se bydlení týče. A do budoucna lze očekávat, že se rozdíl mezi mladými lidmi a zbytkem populace i napříč sledovanou skupinou mladých dospělých ještě prohloubí (s. 75).

V poslední kapitole, Tomáše Hořeního Samce a Petra Kubaly, se znovu objevuje perspektiva mladých dospělých ze čtyř českých metropolí a publikace se tak symbolicky uzavírá, jak začala. Stejně jako v první kapitole příběhy lidí problém otevřely, v té poslední jako by jejich prostřednictvím nabídnutá data a poznatky společně ožívaly, a problematika bydlení tak získává i další důležitou rovinu emocí. Oslovení mladí lidé vnímají současnou krizi bydlení nejen jako alarmující čísla ve statistikách, ale absenci nebo nejistotu domova, který by jim, případně jejich rodinám poskytl základní útočiště. Hoření Samec a Kubala sesbírali unikátní pohledy mladých lidí na krizi bydlení, kteří státu sice přiznávají jistou míru zodpovědnosti za řešení situace, o tom, jaké konkrétní řešení by však mělo přijít, mají spíše nejasnou představu (s. 82). Autorská dvojice předpokládá, že spíše než o neznalost prostředí se v tomto případě jedná o limity představitelství generace, která – ač se nachází v bezprecedentní situaci krize bydlení – je stále přesvědčena o zásluhovosti v kontextu řešení otázky bydlení nebo se upíná k bydlení vlastnickému jako výhradní kýžené variantě.

Největší přínos publikace spočívá v její komplexnosti a srozumitelnosti nejen pro akademickou, ale i poučenou širší veřejnost, jak ostatně bylo v zájmu autorského kolektivu. Autoři a autorka jsou si vědomi středo- či východoevropského kontextu, v němž se pohybují, a nesnaží se tak aplikovat převážně západocentrický přístup a koncepty, jež urbánní teorie obecně nabízí. I přes to, že publikace nepřichází s jednoduchými řešeními nebo odpověďmi, je velmi důležitou příručkou k pocho-

pení naladění mladých dospělých vůči trhu s bydlením. Vhodná je tedy například i pro novinářstvo, které je svou činností často mostem mezi odbornou a širší veřejností.

Hana Řiřicová
Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova
hana.ricicova@fsv.cuni.cz

Martin Potůček: *Anatomie komunismu: Skutečný příběh jedné rodiny*
Praha, Nakladatelství Karolinum 2022,
455 s.

Monografie *Anatomie komunismu: Skutečný příběh jedné rodiny* je beletristickou studií, v níž se autor Martin Potůček snaží zachytit osud rodiny, která se stala obětí inscenovaných politických procesů v padesátých letech 20. století. Studii lze vnímat ve dvou rovinách – první rovina nám předkládá realistický popis komunistické mašinerie, která zavládla na území českých zemí po druhé světové válce, v rovině druhé je to detailní autentická sonda do třinácté komnaty chlapce a jeho rodiny, jemuž vykonstruovaný politický proces na dlouhých osm let vzal matku. Obě roviny se prolínají a jsou probírány z několika úhlů pohledu – z pohledu matky, otce, dědečka a samotného autora.

Určité pasáže jsou těžké na orientaci v datování jednotlivých událostí (především kapitola 2, „Anatomie komunistické moci“), čtenář musí být ve střehu, ale s ohledem na komplexitu materiálů jinak pravděpodobně nebylo možné jednotlivé kapitoly uspořádat. Je ale nutné podotknout, že s ohledem na použité zdroje, ze kterých autor čerpal, se jedná o jedno z mála autentických svědectví zrůdné praxe, kterou byl komunistický režim schopen páchat na vlastních lidech. Není ovšem prvoplánovou žalobou režimu, pomocí které by se autor snažil vzbudit určité emoce a subjektivně očerňoval tehdy vládnoucí režim

a společnost jako takovou (ačkoliv tomu se při čtení nelze vyvarovat). Potůček nám předkládá příběh, jehož byl sám účastníkem. Vnímání daných událostí s odstupem času, kdy byly zpřístupněny pečlivě utajované materiály, ho vedlo k rozhodnutí přinést odlišný náhled na osud vlastní rodiny, která díky slepé důvěře rodičů (a především matky) v komunismus zažívala složité období. Příběh lze vnímat také jako věcný popis událostí, které jsou proloženy autorovými zamyšleními nad konkrétními událostmi (krátká zamyšlení s názvem „Moje vzpomínky/Moje zamyšlení“).

První část knihy je věnována rodině, především prostředí, ze kterých rodiče pocházeli, co je formovalo, jaký byl jejich životní příběh. Autorův otec je vykreslen jako patriot, který tíhl ke kořenům mlynářské rodiny, ač převážnou část života prožil ve větších městech. Jeho víra v Boha, již zdědil po rodičích, se vytratila už v chlapeckém věku. Příklon ke komunistickému hnutí se v něm formoval s ohledem na sociální podmínky ve třicátých letech 20. století, za což trpěl za druhé světové války v koncentračních táborech. Matka je zobrazena jako komplikovaná osobnost, která si slepě, ale s přesvědčením sobě vlastním šla za svým, pro svoje ideály se nebála trpět jak v koncentračních táborech, tak jako věrná členka komunistické strany, která byla za svou činnost pro stranu „po zásluze“ potrestána vykonstruovaným politickým procesem, který ji stál to nejcennější – možnost být s vlastním synem v jeho dětském věku.

Maminčině zajímavému životu je věnována obsáhlejší část kapitoly. Autor pojednává i o mužích, s nimiž matku pojila (nejen) duchovní přátelství. Mnohým by se mohlo zdát, že Jarmila Janovská (Taussigová, Potůčková) byla nestálou ženou. Sám Potůček o matce píše: „Moje máma byla ženou na svou dobu nadprůměrně emancipovanou, hájící ve vztahu své vidění světa. Když ji poprvé uvěznilí nacisté, bylo jí dvacet sedm, a oni jí brzy na to zastřelili

prvního manžela. Když ji po druhém vězení propustili komunisté, byla šest let rozvedená s druhým manželem, bylo jí čtyřicet šest a bydlela u příbuzných. Pro nalezení trvalého partnerského vztahu až příliš mnoho nepříznivých překážek a okolností.“ (s. 76)

Potůček v úvodu kapitoly píše: „V této knížce označuji komunismem především praktickou politiku Komunistické strany Československa od roku 1945 do roku 1989. Středobodem úvah je osud mojí mámy... Na jejím příběhu se ale jako v kapce vody zřetelně odrážejí obecné mechanismy monopolního uplatňování moci jedinou politickou stranou.“ (s. 79) Matka byla zapálenou komunistkou už v době před druhou světovou válkou. Její nadšení neutuchlo ani vlivem nacistického vězení a ihned po válce se aktivně a velmi zapáleně zapojila do činnosti na Ústředním výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ). Svou roli brala nesmírně vážně. Dědeček Otakar Janovský zapsal: „Byl jsi po KSČ její druhou velikou láskou.“ (s. 103) Stěžejní linka je věnována právě matčině příběhu od jejích počátků v ÚV KSČ až po její zinscenovaný politický proces (uvěznění, pobyt v různých typech vězeňských zařízení, propuštění na amnestii a následnou snahu o rehabilitaci).

Potůček uvádí, že už v roce 1948 matka podala návrh na odstoupení ze sekretariátu Ústředního akčního výboru Národní fronty pro nesouhlas se stávající politikou. Byla přeražena do kádrového oddělení, kde pracovala až do svého zatčení v roce 1951. Zažila hluboké zklamání ze zatčení a nespravedlivého nařčení z nepřátelské činnosti. Dlouho popírala to, že je zavlečena do zinscenovaného procesu a jediným cílem je zničit lidské životy, aby KSČ dokázala svou moc. I přes mučení v komunistickém kriminále nepřiznala to, co po ní chtěli, tedy že je nepřítelem režimu, a to jediné jí zachránilo život. Její manžel František Potůček napsal Klementu Gottwaldovi tato slova: „Moje žena... Je typem člověka bo-

jovníka, který si klade ve své práci velike cíle a neváží vždy správné cesty, prostředky a síly.“ (s. 80) Měla sice odpovědnost za snahu o očistu strany, ale sama se stala obětí těchto politických čistek, které se zvrhly ve zběsilý hon na čarodějnice (Epilog, s. 243). Boj matky nejen za očistění svého jména, ale i dalších nespravedlivě vězněných a popravených členů KSČ ukazuje její zarputilost a pevnost v názorech. Ač byla po několika neúspěšných pokusech nakonec rehabilitována, nikdy jí nikdo nemohl vrátit ztracený čas a zdravotní problémy, kterými trpěla do konce života.

Druhá kapitola knihy čerpá z různých zdrojů, proto při prvním čtení místy působí chaoticky a čte se obtížněji, ale při druhém čtení už vidíme, že řazení určitou logiku má. Z těch autentických pramenů jmenujme osobní korespondenci rodičů z autorova soukromého archivu, nikdy nepublikovanou autobiografii matky („Dopisy Zdeňkovi“), knihu psanou dědečkem Otakarem Janovským svému vnukovi („Martínkovi o mamince“), zprávy z veřejných archivů (Národní archiv, Archiv bezpečnostních složek) a mnoho dalších, jež dokreslily celistvý obraz jak fungování komunistického režimu, tak přímo tohoto konkrétního příběhu.

Třetí kapitola je věnována vzájemným vztahům. Autor čerpá převážně z rodinné korespondence, která rozkrývá složité a často emočně vypjaté situace, jež byly jejím prostřednictvím řešeny. Je třeba podotknout, že ač byly dopisy plné emocí, byly psány velmi sofistikovaně. Vrátime-li se k první kapitole („Rodiče“), můžeme vycítit určitou rezervovanost autora k matce (oslovení máma vs. tatínek), což by bylo vzhledem k okolnostem pochopitelné. Kapitola 3 ale tento nabytý dojem vyvrací: „Měl jsem svoji mámu rád, moc rád.“ (s. 316) Potůček věčně popisuje jak svůj vztah ke každému z rodičů, tak vztahy mezi nimi. Odkrývá složitost rodinného uspořádání, kdy si matka z vězení nárokuje syna, ač není reálná možnost, že se s ním

může setkat, natož jej reálně vychovávat. Matka, která v lásce k synovi viděla jeden z mála světlých bodů, dokonce ve vězení napsala soubor pohádek nesoucí název *Pohádky pro Martina*. Z dopisů je cítit silné pouto, jež matku váže k synovi, a lítost nad situací, kdy ona nemůže žádným způsobem ovlivnit jeho výchovu a osobnost.

Třetí kapitola osvětluje také vztah mezi rodiči před svatbou a narozením jejich syna. Jejich vztah sice existoval i před svatbou, ale sňatek byl spíše pragmatickou záležitostí. Jarmila Janovská čekala dítě a bylo sporné, kdo je otcem. František Potůček, vědom si této skutečnosti, si vzal Jarmilu Janovskou a stal se tak otcem Martina Potůčka. Možná i z toho důvodu, že se jednalo spíše o sňatek z rozumu, se otec s matkou dal rozvést v tu nejvíc nevhodnou chvíli, během jejího věznění a nevyjasněné role, kterou matka hrála v procesu s Rudolfem Slánským („Moje zamyšlení“, s. 328), ačkoliv pro to měl pádné důvody (dlouhé odloučení a především čekal dítě se svojí přítelkyní, posléze druhou ženou Irenou). Situace, v níž se oba rodiče nacházeli, zapříčinila to, že rozvod se fakticky nijak zvlášť neprojevil na psychické pohodě dítěte.

Je zřejmé, že matka chtěla mít výchovný vliv na rozvoji syna, ale bohužel nebyla v dobrém společenském postavení. Otec zmiňuje, že konzultoval vhodnost setkávání syna s matkou ve vězení prostřednictvím korespondenčního styku s okolím a odborníky, kteří podpořili jeho rozhodnutí takové styky nepovolit, aby nebyl poškozen psychický stav dítěte. To je jistě chvályhodné. Sám autor ale podotýká, že v době, kdy se dozvěděl o matčině existenci (během prázdnin u příbuzných na olomoucku v roce 1957, kdy měl skoro devět let), ho měl otec do celé situace zasvětit. Toužil po informacích o matce, hledal v otcově nepřítomnosti materiály dokazující matčinu existenci. Ač se otec zachoval dobře v tom ohledu, že nikdy matku před

synem nehanil a dlouho stál v procesu na její straně, v tomto případě potom hrálo roli (pravděpodobně) ego, které bylo uraženo neposlušností příbuzných z matčiny strany.

Po amnestování matky v roce 1960 bylo rozhodnuto, že Martin bude v péči matky, oficiálně to bylo potvrzeno až o dva roky později Okresním soudem v Olomouci. Toto soužití ale nikdy nemohlo nahradit ztracený čas v životě dítěte ani matky.

V kapitole 3 se dozvídáme o autorově dalším životě. O studiích, o zatčení a výsledcích během srpnové okupace 1968, o osobním životě a profesním zaměření po pádu komunismu, o politické angažovanosti. Potůček se nenechal zlomit příkořím, které se jemu a jeho rodičům stalo, naopak se toužil vzdělávat, přestože (nebo protože?) mu nebylo umožněno jít na střední školu, která by pro něj byla vhodnější než průmyslovka, kterou vystudoval. „U zrodu mého rozhodování o tom, čím budu, stála uhlířská víra mých rodičů, že komunismus přinese všem lidem lepší život. Nepřinesl, ani jim samotným. V něčem ale uspěli: vštípit mi přesvědčení, že usilovat o spravedlivější uspořádání lidských záležitostí je možné.“ (s. 422)

Předložená studie není další učebnicí historie poválečné Československé republiky, jedná se o autentickou sondu do života manželů, kteří pro myšlenku komunismu trpěli v nacistických koncentračních táborech. To je od komunismu neodvedlo, naopak jedině v něm viděli budoucnost společnosti. Budoucnost, která měla přinést pozitivní změny i dobrou náladu ve společnosti. Skutečnost, jak víme, byla diametrálně odlišná. Trpka zkušenost poznamenala mnoho generací rodin, které byly za vlády KSČ perzekuovány.

Knihy je poutavá, místy náročná na četbu, což je způsobeno především právnickým jazykem u oficiálních dokumentů z veřejných archivů. Vyvolává mnoho otázek, na které si čtenář hledá v sobě odpo-

vědi, což ostatně sám autor předpokládá ve svém úvodním slově (s. 14). Jak je možné, že se režim mohl takovým způsobem projevit a zničit životy tisícům rodin? Potůček píše: „Osud mojí mámy mě pak dovedl k přesvědčení, že bez důsažného porozumění společenských problémům a možnostem jejich řešení se každá politická akce, byť třebas i vedená vznešenými úmysly, může dostat na scestí, a lidem nakonec spíše škodit než pomáhat.“ (s. 381)

Tento příběh není ojedinělý, je jedním z mnoha, ale je odlišný právě zpracováním. Jedná se o mozaiku složenou z informací a vzpomínek více lidí z bezprostředního okolí Jarmily Janovské – syn, otec, dědeček. Autor vybral metodologii „ego historie“, kterou zkombinoval s dalšími sociálněvědními výkladovými rámci, které vysvětlují vztahy formálních i neformálních institucí a aktérů. Díky autentickým materiálům, ať už mluvíme o veřejných archivech, osobních archivech, rodinné korespondenci, dílech Jarmily Janovské a mnoha dalších, dostáváme faktické, surové a nijak nepřikrášlené svědectví o politických i vyšetřovacích praktikách, které byly založeny na nesvobodě a mučení.

Tato studie není jedinou knihou, která nám přináší svědectví o nespravedlivých vykonstruovaných obviněních, kterých se na vlastních lidech dopustil vládnoucí komunistický režim. Velmi čtivě o politických procesech píše zkušený autor literatury faktu Roman Cílek v publikaci *Běda tomu, kdo vyčnává z řady, 1948–1953: Pohled do zákulisí politických zločinů* (2015) nebo *...a uvězněš za hrdlo* (1993), dále potom Tomáš Bursík (2006) se studií *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe!*, která pojednává o životech politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století, *S cejchem zákona 231* od Markéty Čekanové (2008) nebo doslovný přepis procesu s vedením protistátního spikleneckého centra v čele s Rudolfem Slánským *Neuzavřená kapitola: Politické procesy padesátých let* od Bedřicha Utitze (1990).

Je až s podivem, že po roce 1989, tedy po pádu komunistického režimu a při vzniku nové demokratické republiky, nebyla ideologie komunismu postavena mimo zákon. Právě naopak, po tři dekády, od voleb roku 1992 do sněmovních voleb v roce 2021, měla Komunistická strana Čech a Moravy nepřetržité zastoupení v České národní radě, respektive v Poslanecké sněmovně. Potůček se touto monografií zařadil mezi řadu autorů, kteří se svými publikacemi snaží podat nezkráslená svědectví a fakta, jaký skutečně byl komunistický režim a čeho byl schopen. Aby se na totalitu nevzpomínalo jako na ideální zřízení, ale na režim, který měl pro společnost převážně negativní dopady. Aby se nezapomnělo, kolik rodin bylo zničeno. Abychom si vážili svobody, kterou nám nabízí demokracie a kterou nám vybojovali naši předkové.

Lucie Rektorová

Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova
lucie.rektor@gmail.com

Michal Kaplánek (ed.): *Volný čas dětí staršího školního věku*

Nakladatelství Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích 2022, 173 s.

Kniha *Volný čas dětí staršího školního věku* shrnuje teoretická východiska projektu „Prožívání volného času dětí staršího školního věku jako výzva pro pedagogiku volného času“ (TA ČR č. TL0200387). S pomocí výsledků zahraničních výzkumů a vlastního výzkumu *Volný čas dětí a jeho prožívání 2021* se autoři snaží nalézt podněty pro pedagogiku, což se jim v závěrečné kapitole daří.

V úvodní kapitole „Výchova k volnému času“ prezentuje Michal Kaplánek dosavadní poznatky z oboru volného času a pedagogiky volného času (s. 9). Hlavní premisou je, že uspokojivé prožívání volného času, v němž člověk nachází pocit na-

plnění, není samozřejmé a že je potřeba k němu vychovávat. Pokud člověk neumí s volným časem, který je nutně omezený, uspokojivě nakládat, může mít pocit, že svůj čas zbytečně promrhal.

O volném času (*leisure, Freizeit*) jako takovém se začíná hovořit až na počátku minulého století. Rozvoj odborného zájmu o volný čas nastává v padesátých letech 20. století v rámci humanitních a sociálních věd (s. 9). Pokud se chceme ptát po smyslu volného času, musíme se nejdříve ptát, jaký je význam životních sfér „scholé“ („prázdná“, zastaralé) (s. 11). Starověk a středověk znaly přerušování činnosti za účelem slavení svátků nebo odpočinku, ale s pevně stanovenými časovými úseky, pokud možno sociálně a politicky garantovaného „volna od práce“, se začalo počítat až v novověku. Chápání funkce a významu volného času se měnilo podle ekonomické situace a sociálně kulturního kontextu (s. 15).

Od dvacátých let 20. století dochází k proměně vnímání volného času. V současnosti je volný čas považován za synonymum svobody. Konzumní společnost propaguje „naturalistickou svobodu“ a lze mluvit až o hédonistické ideologii (s. 16). Příčinou posunu chápání svobody ve volném čase je radikální rozdělení života v moderní společnosti na sféru pracovní a sféru volného času (s. 16). Pokud následujeme toto pojetí, zabýváme se při výzkumu volného času jeho uspořádáním, tedy schopností ho samostatně smysluplně plánovat (s. 18).

Prožívání volného času je ovlivněno řadou determinant, zejména pak společenskými podmínkami (normy, tradice, móda), osobní situací (pohlaví, věk, vzdělání, zaměstnání, příjmy), dále pak bytovými podmínkami, pracovními podmínkami (pracovní doba), volnočasovými podmínkami (dostupnost volnočasových zařízení) a volnočasovými potřebami (odpočinek, uvolnění, rozptýlení, požitky, kontakty atd.) (s. 18).

V další části úvodního výkladu se Kaplánek věnuje oboru *pedagogika volného času*. Tu se jako speciální vědeckou disciplínu zabývající se volným časem a jeho významem a využitím pro rozvoj osobnosti a socializaci člověka snažili v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století prosadit v Německu, nicméně ne příliš úspěšně (s. 19). U nás se pedagogika volného času etabloje jako subdisciplína sociální pedagogiky až po převratu 1989. Současně se koncipuje profese pedagoga volného času jako vychovatele, instruktora, animátora a organizátora volnočasových disciplín (s. 21). Také dnes je představa o profesi pedagoga volného času obvykle zredukována na obraz vedoucího školní družiny nebo vedoucího zájmových útvarů v domě dětí a mládeže (s. 24).

Jak sám Kaplánek uvádí, snaží se ve své monografii naznačit nové směry české pedagogiky a pedagogiky volného času, příp. sociální pedagogiky. Nechává se inspirovat rozdělením na *výchovu skrze volný čas* (*education through leisure* neboli „výchovu prostřednictvím samotných volnočasových aktivit“ v zájmových útvarech či v aktivitách orientovaných na zážitkovou pedagogiku) a *výchovu pro volný čas* (*education for leisure*), jež je u nás zatím neznámým pojmem (s. 24).

Hlavním cílem výchovy k volnému času je *volnočasová kompetence* (s. 25). Jde o svobodu v rámci zacházení s časem celého života, schopnost svobodně se rozhodovat o využití svého času. Tato kompetence reprezentuje zastřešující pojem pro znalosti, dovednosti a postoje (s. 28). Volnočasově kompetentní člověk rozhoduje o svém vlastním volnočasovém chování, což předpokládá, že volný čas nejen reflektuje, ale také k volnočasovým nabídkám a možnostem zaujímá postoje (s. 44–45).

Význam oboru pedagogika volného času si nejlépe uvědomíme např. v případě léčby drogově závislých či v rámci programů na pomoc lidem s postižením (nejčastěji osobám s autismem), aby jim realizace

volnočasových aktivit přinesla uspokojení. Skrze volnočasové aktivity jsou klienti v odvykacím období vedeni k tomu, aby rozšířili svoje pole vnímání a aktivity (s. 33). V závěrečné kapitole pak autoři představují další ohroženou skupinu, na niž je potřeba se z pedagogického hlediska zaměřit, a to děti z nízkopříjmových rodin, z rodin s nižším vzděláním či obecně z rodin, které u dětí nerozvíjejí motivaci k aktivnímu a smysluplnému trávení volného času, což může ve svých důsledcích vést k nejružnějším patologiím v pozdějším věku.

Úvodní kapitola reprezentuje nezbytný exkurz do dosavadního stavu bádání v rámci okrajového oboru pedagogiky volného času a Kaplánek se jí zhostil celkem obstojně. Na můj vkus je však v rámci celé úvodní kapitoly nadměru využívána doslovná citace, což není příliš čtenářsky přívětivé. Domnívám se, že by nebylo na škodu text více interpretovat vlastními slovy a zjednodušit výklad. Na druhou stranu chválím využití odkazů na zdroje přímo na stránce v poznámce pod čarou, kde Kaplánek případně dovysvětluje některé věci či odkazuje na autory, kteří se danou problematikou zabývají. Toto řešení je s ohledem na množství odkazů smysluplné.

V druhé kapitole se Michal Kaplánek, Anna Dudová a Richard Macků věnují trendům ovlivňujícím hodnoty, priority a volný čas dětí staršího školního věku. Výchova se obecně definuje jako interakce vychovatele a vychovávaného, která je cíleně zaměřena na rozvoj osobnosti a socializaci vychovávaného. V posledních letech jsme svědky výrazných globálních sociokulturních změn, přičemž aktéry výchovného procesu již neovlivňuje pouze bezprostřední prostředí, ale také média a online prostor. Mládež reprezentuje sociální skupinu, která má svůj životní styl odlišný od životního stylu dospělých (s. 46). S ohledem na velkou diferenciovanost životních stylů mládeže hovoříme spíše o různých kulturách či subkulturách (s. 46–47).

Pojem *starší školní věk* je definován z pedagogického hlediska na rozdíl od pojmu *pubescence*, s nímž se lze setkat v psychologické literatuře (s. 49). Obecně je toto období spojeno s výraznými změnami zasahujícími tělo, chování, prožívání, osobnost. Příznačná je emoční nestabilita s častými změnami nálad, impulzivitou, nepředvídatelností a nestálostí reakcí. Starší školní věk je obdobím končícího dětství a začátku dospívání (s. 49). Období puberty představuje fázi vývoje citlivou na mocenskou autoritu. Co se pedagogiky týče, nemělo by být cílem přirozené projevy tohoto přechodného období u dětí násilně potlačovat, nýbrž pomáhat tento výrazný náboj přetvářet do aktivit, při nichž se rozvíjí tvořivost, iniciativa a optimismus. (s. 52).

Neodmyslitelnou součástí zrání mladého člověka je vrstevnická skupina, která se může stát i významným výchovným prostředím v neformální i informální výchově. Odpoutání se od rodiny a nalézání uznání v peer-group představuje pro dospívajícího klíčovou zkušenost a má vliv na hledání a utváření vlastní identity (s. 52). Hlavním cílem pedagogiky v tomto období je snaha dítě motivovat k aktivitám užitečným pro jeho budoucnost a pomoci mu získat určitou *resilienci* (odolnost) vůči škodlivým vlivům (s. 53, 55). Hledání identity probíhá mimo jiné aktivním experimentováním, zkoušením postojů, střídáním zájmů a koníčků (s. 54).

Na Západě je mediálně rozšířené rozdělení věkových kohort na jednotlivé „generace“ (generace X, generace Y, generace Z či generace Alfa). Obecně generace představují skupinu osob, jež jsou spojené dobově podmíněným stylem myšlení a jednání a prožívají podstatná období své socializace ve shodných historických a kulturních podmínkách (s. 57). Nicméně tyto interpretace svádí ke zjednodušování. Autoři však správně upozorňují na rizika spojená s takovými paušalizujícími soudy v souvislosti se současnou pluralitní společností (s. 58). Posledních 10 let je však zcela ne-

popíratelně ovlivněno digitalizací, sociálními sítěmi a rozšířením internetu (s. 58).

Cílovou skupinu projektu tvoří děti narozené mezi lety 2005 a 2010. Jedná se o poslední ročníky generace Z, na hranici s generací Alfa, kterým bylo v době výzkumu 11–15 let (s. 59). Aby bylo možné navrhnout pedagogické principy a metody pro „výchovu k volnému času“, je nezbytné znát životní styl, postoje, způsob rozhodování a volnočasové priority dětí ve věku 11–15 let. Za tímto účelem autoři prostudovali dostupné výsledky ze zahraničních výzkumů, zejména v okolních zemích (s. 62). Na základě studia výsledků zahraničních výzkumů se autoři rozhodli v rámci vlastního výzkumu rozlišovat volnočasové aktivity *online* a *offline*. Ačkoli jde často o aktivity stejného typu, jako např. komunikace s přáteli, podle autorů je třeba zkoumat tyto aktivity odděleně, neboť komunikace s přáteli na sociálních sítích se kvalitativně i kvantitativně liší od komunikace tváří v tvář, s čímž nelze nesouhlasit (s. 68).

Co se týče mediálních aktivit, ty hrají ve volném čase mládeže klíčovou roli (s. 69). Nejčastěji využívají děti mobilní telefon a internet, každodenně poslouchají hudbu a sledují videa a filmy online, prohlíží fotografie a hrají hry na počítači, na konzoli či online. Zatímco každý třetí člověk ve věku 12–25 let je na sociálních sítích, u dětí ve věku 12–14 let je to pouze každý čtvrtý (s. 70). Hodnocení dopadu těchto médií na psychiku a socializaci dětí jsou celosvětově ambivalentní (s. 72). Podle výzkumu Unicef lze mírné využívání digitálních technologií považovat pro duševní pohodu dětí za prospěšné, zatímco žádné či naopak příliš časté využití má nemalý negativní vliv (s. 72).

Druhá kapitola představuje vyčerpávající, nicméně atraktivně pojatý exkurz do světa současné mládeže a hodnotím ji velice pozitivně. Čtenář získá realistickou rámcovou představu o tom, co současné děti ve vyšším školním věku prožívají, tedy ale-

spoň v sousedních zemích. O tom, jak tráví svůj volný čas děti u nás, se podrobně dozvídáme ve třetí až páté kapitole, kde autoři Daniel Čermák, Věra Patočková a Jiří Šafr prezentují výsledky analýzy dat z reprezentativního šetření *Volný čas dětí a jeho prožívání 2021*, realizovaného ve spolupráci se Sociologickým ústavem AV ČR a agenturou Median. V rámci výzkumu bylo dotázáno celkem 1 114 dětí navštěvujících druhý stupeň ZŠ či jeho ekvivalent na víceletém gymnáziu a sběr dat proběhl na podzim 2021 (s. 79).

Kapitola „Volný čas dětí na prahu třetího desetiletí 21. století“ upozorňuje na výrazný vliv dopadu pandemie covid-19 na čas strávený dětmi před televizní obrazovkou. Děti pochopitelně trávily mnohem více času tímto způsobem, než bylo předtím běžné. Přechod na distanční výuku vyvolal potřebu dovybavení domácností počítači či tablety, což mohlo ovlivnit dostupnost těchto zařízení i pro volnočasové aktivity dětí (s. 81). Podle výzkumu tráví na těchto zařízeních 47% dětí jednu nebo dvě hodiny denně a 48% dětí tři a více hodin denně (s. 84). Čas strávený s ICT médií navíc roste s věkem. S těmito médií děti tráví v průměru 2 hodiny a 38 minut denně ve všední den, přičemž o víkendu to je již přes čtyři hodiny denně (s. 85). S nárůstem sledování ICT medií klesá čas strávený před televizí (s. 86). Hraní počítačových her se výrazně více věnují chlapci než dívky (s. 88).

Co se týče sportovních aktivit, 80% dětí se věnovalo alespoň jednomu sportu (s. 90). Zajímavé bylo zjištění, že velkou roli v provozování sportu hraje přítomnost školy v místě bydliště. Tam, kde škola chybí, se děti věnovaly sportům a dalším pohybovým aktivitám významně intenzivněji. Rozdíly byly i mezi typy škol. Děti navštěvující víceleté gymnázium se zapojovaly do většího počtu sportovních aktivit a zároveň mezi nimi bylo méně dětí, které se žádnému sportu nevěnují (s. 92). Česká mládež se nejvíce věnuje cyklisti-

ce (přes 45 %), dále pak plavání (25 %), cvičení a posilování (23 %), fotbalu (19 %), lyžování a snowboardingu (18 %) a inline bruslení (16 %) (s. 92).

V souvislosti s časem stráveným s kamarády se ukázaly významné rozdíly mezi dětmi podle vzdělání rodiny, jejího socioekonomického postavení, věku a pohlaví dítěte (s. 99). Děti se nejčastěji jen tak setkávají s kamarády venku a povídají si. Zhruba 38% dětí se takto setkává několikrát týdně a 38% dětí několikrát do měsíce, přičemž výrazně více takto tráví čas děti ze sociálně znevýhodněných rodin (69% se schází vícekrát do týdne) a děti z rodin s nejvyšší základním vzděláním (59% se schází vícekrát do týdne) (s. 99). O něco více se takto s kamarády venku scházejí chlapci. Dívky se s kamarádkami častěji učí nebo dělají něco do školy. Je bohužel příznačné, že této aktivitě se nevěnuje 67% dětí ze sociálně znevýhodněných rodin. Tyto děti na druhou stranu tráví mnohem více času vyražením za zábavou do nákupních center, která přitahují častěji dívky (s. 100).

Další část výzkumu se věnovala kulturně a společensky zaměřeným aktivitám. Celkem překvapivé výsledky se týkají četní knih, kdy pouze desetina dětí čte pro radost každý den a třetina dětí nečte pro zábavu vůbec (s. 101). Operu, balet či koncert vážné hudby nenavštívily nikdy ve volném čase tři čtvrtiny dětí (s. 101). V rámci kulturní participace dětí dominuje pouze chůze do kina (alespoň jednou za čtvrt roku 44% dětí). Není překvapivé, že návštěvy kulturních zařízení a akcí jsou nejvíce odvislé od vzdělání rodičů.

Jiří Šafr se v kapitole „Obecné volnočasové orientace – vnitřní struktura aktivit volného času dětí a její souvislosti“ věnuje mimo jiné vlivu výchovných stylů v rodině. Obecně je relativně složité tyto výchovné styly jednoznačně redukovat na menší počet kategorií, neboť v některých rodinách se může uplatňovat více stylů najednou. Jak sám autor uvádí, hlavním důvo-

dem, proč se o odlišné výchovné přístupy zajímá vývojová i pedagogická psychologie, je okolnost, že jednotlivé výchovné styly mají odlišný vliv na rozvoj dítěte a jeho budoucí život (112).

Autoritářský styl se vyznačuje přísným prosazováním poslušnosti a nižší mírou verbální komunikace. *Autoritativní styl* je demokratický, opírající se o autoritu rodičů. Charakterizuje ho intenzivní komunikace. *Volný či permissivní styl* spočívá v co největší volnosti ponechané dítěti, přičemž může oscilovat mezi liberálním až rezignovaným stylem (s. 111).

Výchovné styly ovlivňují vývoj a nastavení osobnosti dítěte (např. sebezpojetí a pocit kontroly) a také úspěšnost ve vzdělávání. Zdůrazňovány bývají dopady autoritativního stylu výchovy, který zvyšuje u dětí nezávislost, samostatnost a přispívá k jejich subjektivnímu pocitu štěstí (s. 112). Permissivní či zanedbávající přístup rodičů přispívá mnohdy k agresivnímu a antisociálnímu chování dítěte. Autoritářský styl pak vede k nízké sebeúctě, nedostatku spontánnosti a vstřícnosti v jednání s druhými. Šarf dodává, že odlišné výchovné styly částečně souvisejí se sociálně třídním postavením rodiny (s. 113). Výzkum potvrdil známou skutečnost, že volnočasová orientace se utváří především v prostředí rodiny. Máme-li „aktivizovat“ děti trávící volný čas „pasivně“, je potřeba začít v co nejranějším věku a co nejvíce při tom zapojovat rodiče (s. 118).

Věra Patočková se v kapitole „Představy dětí o volném čase a jeho prožívání“ zabývá o to, jak jsou děti spokojeny s tím, kolik mají volného času (s. 123), a řeší důležitou otázku motivace, proč děti ve svém volném čase určité věci dělají a jiné nikoli (s. 128). Volný čas hraje v životě dětí významnou roli, což dokumentuje úzká souvislost mezi spokojeností s jeho trávením a celkovou spokojeností s vlastním životem. Děti kladou důraz na to, aby mohly ve volném čase dělat, co samy chtějí. Výsledky výzkumu potvrzují významný vliv

rodiny na trávení a prožívání volného času dětí, přičemž důležitá je nejen socioekonomická situace v rodině, ale i výchovný styl rodičů. Rodina ovlivňuje utváření motivace i budování volnočasové kompetence. Pokud ovšem rodina v tomto ohledu nefunguje, mohou k rozvoji volnočasové kompetence významně přispět i pedagogové. Dětem by měly být nabízeny programy zaměřené zejména na rozvoj osobnosti dítěte, např. jejich schopnosti rozhodovat se, odpovědnosti či samostatnosti (s. 131–132).

V poslední kapitole, „Situace dětí staršího školního věku jako výzva pro pedagogiku volného času“, shrnují Anna Dudová a Richard Macků výsledky výzkumu a usilují o jejich pedagogickou interpretaci, což se jim celkem obstojně podařilo. Z dat je jasné, že čím více času dítě tráví s médii, tím méně má vyprofilovanou oblast zájmů. Autoři tak vyvozují, že „trávení času převážně s médii málo rozvíjí osobnost dítěte a zřídka kdy motivuje k zájmovým činnostem“ (s. 136). Chválím autory za snahu o nastínění konkrétních kroků, kterými by bylo možné zvyšovat volnočasovou kompetenci zejména u nejohroženější skupiny, jimiž jsou děti z rodin s nižším vzděláním, z rodin s nízkým socioekonomickým statutem a zejména z rodin, které děti nemotivují ke smysluplnému a uspokojivému trávení volného času. Právě v těchto případech je potřeba aktivní zapojení pedagogů volného času. S ohledem na zásadní propad v atraktivitě čtení knih autoři navrhnou např. redefinici knihoven, kdy by se knihovna mohla stát jakýmsi otevřeným klubem, což by přispělo k rozvoji jednotlivců i místních komunit (s. 137).

Děti z ohrožených rodin nemají podporu a dostatek příležitostí k rozvoji pozitivních návyků trávení volného času, případně nejsou povzbuzovány k navštěvování organizovaných volnočasových aktivit. Takovéto rodiny si mnohdy ani nemohou dovolit financovat kroužky či jiné volnočasové aktivity u svých dětí. Jak autoři navrhnou, ideálním prostorem pro trávení volného

ho času by se mohl stát školní klub anebo otevřený klub ve střediscích volného času. Důležitou roli hrají i nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (s. 141). Autoři také navrhují instituci „onlineworkera“, případně systematickou podporu tvorby online výukových nástrojů a nástrojů pro rozvoj osobnosti (s. 148).

Autoři dále zmiňují významnou roli specifického fenoménu, který má v českém prostředí dlouho tradici. Jsou jimi dětské (letní) tábory. Tábor je tvořivým a inspiračním prostředím pro rozvoj jeho účastníků. Umožňuje doplňovat kompetence, jež nejsou reflektovány školními vzdělávacími programy (např. kompetence sociálního charakteru, kompetence řešení problémů atd.) (s. 149). Velice chválím návrhy sociální reklamy a socioedutainmentu (propojování edukace a zábavy). V důsledku trávení volného času jen tak venku a v obchodních centrech může znovu nabýt na významu streetworking. Zatímco v oblasti sociální práce se jedná o jednu ze zásadních metod, v pedagogice jde stále o velmi nedoceněný přístup, který spočívá v tom, že terénní pracovníci nečekají na klienty na svých pracovištích, ale aktivně je vyhledávají (s. 152). Klienti jsou kontaktováni ve svém přirozeném prostředí, tedy na hřištích, v podchodech, parcích či obchodních centrech, kam se děti v tomto věku uchylují. Tato myšlenka se mi jeví jako velice smysluplná.

Knihu hodnotím velice pozitivně. Věnuje se u nás doposud opomíjené problematice pedagogiky volného času, která je ovšem ve svých důsledcích velice důležitá. Dítě, které umí trávit svůj volný čas tak,

aby je to pozitivně rozvíjelo, přinášelo mu to uspokojení a spoluutvářelo jeho pozitivní self-esteem a identitu, bude šťastné a mnohem snadněji odolá jakýmkoli nástrahám spojeným s dospíváním. Zejména v kritickém období staršího školního věku, kdy jsou děti náchylné k nejružnějším projevům patologického chování, jako např. závislosti, poruchy příjmu potravy, rizikové sexuální chování apod., je význam pedagogiky volného času více než zřejmý. Velice chválím praktické návrhy, jak začleňovat pedagogiku volného času do běžného života dětí, ačkoli primární odpovědnost leží v první řadě na rodině. Ne všechny děti však mají to štěstí, že jsou správně vedeny a motivovány z domova, a tak instituce typu knihoven, nízkoprahových center či streetworkingu nabývají na významu.

Domnívám se, že i na politické úrovni (místní i celonárodní) by se dětem z rizikového prostředí mělo věnovat více pozornosti, neboť se jedná o účinnou prevenci pozdějších případných negativních dopadů pro společnost (vandalismus, kriminalita, alkoholismus či užívání návykových látek). Vhodných míst pro pozitivní aktivizaci dětí staršího školního věku není mnoho ani ve městech, natož mimo ně. Knihu doporučuji pedagogům, vychovatelům, rodičům, psychologům, ale i např. komunálním politikům. Pozitivně hodnotím také možnost využít nasbíraná data v rámci dalších výzkumů.

*Zuzana Velenská
Fakulta humanitních studií,
Univerzita Karlova
zuz.horackova@seznam.cz*

Sociologický časopis / Czech Sociological Review

Pokyny pro autory/autorky – česká čísla:

Redakce přijímá rukopisy pouze v elektronické podobě (formát doc, docx). Rukopis nabízený do recenzního řízení se dodává v plné a anonymizované variantě a musí obsahovat název v češtině a angličtině, anglický a český abstrakt včetně klíčových slov, abecední seznam citované literatury. Plná varianta dále musí obsahovat afiliaci autora, informaci o grantové podpoře, kontaktní údaje a stručný profil autora. Recenzované texty jako stati, výzkumné studie nebo metodologické příspěvky nemají přesahovat 35 normostran (NS), recenzní eseje 15 NS, meadailony 10 NS, recenze 7 NS, zprávy a informace 5 NS. Bibliografické odkazy musí být úplné a odpovídat standardům časopisu.

Závazné pokyny pro autory jsou uvedeny na:
<http://sreview.soc.cas.cz/cs/page/4-pokyny-pro-autory>

Recenzní řízení je oboustranně anonymní. Redakce časopisu si vyhrazuje právo v textu provádět anonymizační zásahy. Nabídnout redakci časopisu již publikovaný text nebo nabídnout rukopis jinému časopisu v průběhu recenzního řízení je považováno za neetické. Redakce provádí základní jazykovou kontrolu přijatých textů.

Manuscript submission – English edition:

Research and review articles must be submitted to SČ/CSR in electronic format. Each article should include an abstract, five keywords, and a complete alphabetic list of references cited in the text. Book reviews should be submitted to the Book Reviews Editor Pieter Vanhuysse at vanhuysse@euro.centre.org. Book reviews should be approximately 7,000–9,000 characters (with spaces) in length. It is the author's responsibility to ensure that all findings and contributions from other sources are duly acknowledged and to secure permission for the reproduction of any copyrighted figures or materials. Authors whose first language is not English may find it useful to enlist the help of a native English speaker to edit the piece for grammar so that the reviewers can give full justice to their work. For detailed submission guidelines, visit the journal's website:
<http://sreview.soc.cas.cz/en/page/4-author-guidelines>

The peer-review process is double-blind. Submission of the manuscript to another journal while it is under review by the SČ/CSR is considered unethical and if discovered SČ/CSR will terminate the review process. The editors reserve the right to review and edit the language of all submissions.

Předplatné lze objednat online prostřednictvím služby SEND Předplatné, s. r. o., (<https://send.cz/>), případně e-mailem (send@send.cz) či telefonicky: 225 985 225. Objednávky do zahraničí přijímá redakce. Cena 85 Kč vč. DPH, v zahraničí 4,5 € či 5 \$, roční předplatné 510 Kč (4 česká a 2 anglická čísla). Podávání novinových zásilek povoleno ŘPP Praha, čj. 1043/95 ze dne 20. 3. 1995. MK ČR E 4901.

Orders: Czech Sociological Review, Jilská 361/1, 110 00 Praha 1, Czech Republic,
e-mail: csr@soc.cas.cz. One issue costs €4.5 or \$5.

Sociologický časopis

Czech Sociological Review

Contents

ARTICLES

KAREL ČADA: 'People Are Dying, and They Will Be Dying': Drought Stories, Cultural Codes and Environmental Discourses

DANIEL ČERMÁK, JANA STACHOVÁ, MATOUŠ PILNÁČEK: Perception of the Connection between the COVID-19 Pandemic and Climate Change in the Czech Blogosphere

RENÁTA MIKEŠOVÁ: 'I Can Make Warnings about All Kinds of Statistically Possible Climate Extremes, But Who'll Warn Me about Me?': Elements of Climate Scepticism in the Expert Presentation of Climate Change in the Media

BOOK REVIEWS

Sociologický ústav
Akademie věd ČR

Cena 85 Kč / Price €4.5 / \$5

ISSN 0038-0288

9 770038 028000 05